

İSLAMİYET VE TANRI'NIN MÜJDESİ

Müslümanlar arasında çalışan Hıristiyan işçilerin kullanımı için hazırlanmış olan, Hıristiyanlık ve İslamiyet'in Ana Öğretilerinin bir Karşılaştırması

www.muhammadanism.org

September 27, 2007

Turkish

H. SPENCER

İslamiyet ile ilgili araştırmalar yapan Henry Martyn Okulu'nun Eski Müdürü

Bu kitabı elde edebileceğiniz adres: I. S. P. C. K.
Post Box 1585, Kashmere Gate, Delhi 110006

Telif hakkı mahfuzdur

İl kez 1956'da yayınlandı

NEW DELHİ'DE PRINTSMAN'DA BASILDI

ISLAM AND THE GOSPEL OF GOD

A Comparison of the Central Doctrines of Christianity and Islam, prepared for the use of
Christian workers among Muslims

H. SPENCER

Former Principal of the Henry Martyn School of Islamic Studies

This book is obtainable from I.S.P.C.K.
Post Box 1585, Kashmere Gate, Delhi 110006

Copyright

First published 1956

PRINTED AT PRINTSMAN, NEW DELHI

İÇERİK TABLOSU

Bölüm	Sayfa
ARAPÇA SÖZCÜKLERİN TRANSKRİPSİYONU HAKKINDA NOTLAR	4
ÖNSÖZ	5
1. HİRİSTİYANLIK VE İSLAMİYETTE TANRI, MESİH VE KUTSAL RUH	8
2. VAHİY HAKKINDA HİRİSTİYAN VE MÜSLÜMAN ÖĞRETİŞLERİ	16
3. ANTLAŞMA, REHBERLİK VE ŞEYTAN	21
4. İNSAN VE YAZGISI	27
5. AKIL VE TÖVBE	39
6. İMAN VE SEVGİ	47
7. YÜCELİK, LÜTUF VE ÇARMIHIN İSLAMİYETE SÖZÜ	53
SONUÇ	62
EKLER	
A. TANRISAL ÖZ	64
B. TANRISAL İSTEK VE TANRISAL İSTEĞİN SEVGİSİ	67
BİBLİYOGRAFYA	—
İNDEKS	69

ARAPÇA SÖZCÜKLERİN TRANSKRİPSİYONU HAKKINDA NOTLAR

Bu kitabın metninin asıl hazırlanış amacı, Hindistan ve Pakistan ülkelerinin ana dillerine çevrilmesidir. Daha yaygın bir okuyucu kitlesi için İngilizce bir baskı üretilmesi önerildiğinde, yalnızca çevirmenler için değil, ama aynı zamanda İngiliz okuyucular için de kullanışlı olacak bir çeviri biçimi bulma konusunda çözümü zor bir sorun ile karşı karşıya kaldık. Bu sorunun ortaya çıkmasının nedeni, bizim, yerel Müslümanların ana diline sonradan girmiş olan Arapça sözcüklerin telaffuzunu belirtmek istememizdi. Bu nedenle metinde bulunacak olan çevirinin sade şeklini kullanma ve geleneksel çevirilerin bulunacağı İndeks’de daha fazla bilgiye yer verme kararı alındı.

Arapça ve Urduca dilindeki bir sözcüğün telaffuzunun farklı olduğu durumlarda, bu farklılık aynı zamanda İndeks’de de gösterilecektir. Bu tür durumlarda Urduca dilinin biçiminin çevirisi, Arapça sözcüğün diğer bölgesel dillerde varsayılan biçimini gösterecektir (*mutatis mutandis*). Telaffuz alışkanlıkları, Urduca dilinin telaffuzunu tam olarak izlemek konusunda bazı bölgesel diller için güçlük çıkartabilirler, ama Urduca dilinin telaffuzu mümkün olduğu kadar yakın bir biçimde izlenmelidir. Urduca dilinin telaffuzu ayrı olarak verilmediğinde, bu telaffuzun, Arapça telaffuzu kabul ettiği düşüncesi kabul edilebilir.

Yukarda belirtilen ifade, Müslim Tamil’e atfedilmez ve Arapça sözcükleri Tamil metnine çevirme yöntemi hakkında hali hazırdaki kitapta hiçbir bilginin verilemeyeşi esef vericidir.

H. Spencer, Kuran’dan yaptığı alıntılar için E. H. Palmer’in çevirisini kullandı: *The Koran*, Oxford University Press, London, England, 1900 (1951’de yeniden basıldı), s.551. Sure’nin ayetini izleyen parantezlerdeki rakam, Yusuf Ali’nin çevirisi gibi Kuran’ın modern çevirilerinde bulunan ayetin sayısıdır.

ÖNSÖZ

'Gelin, şimdi davamızı görelim.' Yeşaya'nın peygamberliğinde bulunan ve lütfekar bir davet niteliğini taşıyan bu Tanrı sözleri, İslamiyet'e konuşan modern bir vaizin, görevine nasıl bir davranış ile yaklaştığını açıklar. Günümüzde İslamiyet'i ve Peygamberi'ni yeren ve haksız suçlamalarda bulunan eski Hıristiyan yönteminden artık vazgeçilmiştir. Son yıllarda bazı Hıristiyanlar tarafından Müslümanları gücendirmekten sakınma amacı ile eşit yetersizlikte bir yaklaşım izlenmektedir; Hıristiyanlar, farklılıkları sahte bir şekilde gizlemekte ya da İslamiyet'e, kaldıracabileceğinden fazla Hıristiyan gerçeği itimat etmektedirler, ama zamanla bu yöntemden de yavaş yavaş vazgeçilmektedir.

Yine de hiç bir yöntemin değersiz olduğu söylenemez. Eski yöntem, İslamiyet'i, öğretişlerini bir dereceye kadar sınaması için yönlendirmiştir, ama bu sınama, öğretişlerin yalnızca etik önemi açısından yapılmıştır. Kapsamlı herhangi bir teolojik yeni ifade ya da araştırma söz konusu değildir. Aynı zamanda, daha sonra izlenen yol yararlı bir amaca hizmet etmiş olarak düşünülebilir; bu yol, daha önceki yöntemin yarattığı mutsuz insan durumunu düzeltme konusunda yardımcı olmuş ve İslamiyet ve Hıristiyan Kilisesi arasında daha içten bir ilişkinin kurulmasına aracılık etmiştir. Müslüman dünyası, yukarda sözü edilen yatıştırıcı yolun çok iyi farkına varmıştır ve bu yolun açıkladığı daha az eleştiriye yer veren davranışı onaylar. İslamiyet, hiç kuşkusuz daha dostanedir, ama Müslümanlar hiç bir zaman Müslüman olmaktan vazgeçmemişlerdir ve İslamiyet, Hıristiyan gerçeğinin öneminden hala tam olarak haberdar değildir. Bu nedenle, biz şimdi bu yeni dostluk ortamında bizim davetimize bir karşılık olarak bir sonraki aşamanın gerçekleşeceğini ve İslamiyet'in, Hıristiyan gerçeğinin önemini anlamak isteyeceğini ve aynı zamanda Müslüman teolojisini, Kutsal Kitap'ın öğretişinin ışığında yorumlamayı arzulayacağını umuyoruz.

Bu araştırmanın artık gerçekleşmesi gerekir. İslamiyet'in gelişinden bu yana bin üç yüz yıl geçti ve şimdiye kadar Müslümanlar kendi İnançlarının öğretişini Hıristiyan Kilisesi'nin gerçek öğretişleri ile hiçbir zaman karşılaştırmadılar. İslamiyet'in gözden geçirmek için hazırlık yaptığı sözde Hıristiyan öğretiş yalnızca, Kuran'da ve Müslüman teolojisinin esaslarını temel alan küçük el kitaplarında bulunan kötü bir taklitten ibarettir. Teolojik anlaşmazlığın büyüklüğüne rağmen sağlıklı bir teolojik gerginlik var olmamıştır ve İslamiyet inancı, kendisini benimsemiş kişiler tarafından Mesih'in Müjdesi'nin ışığında denenmiş değildir.

Yine de, Hıristiyan Kilisesi, İslamiyet'i Hıristiyan ve Müslüman öğretişinin tam bir karşılaştırmasını yapması için ikna edememiş olmasına rağmen, İslamiyet'in Hindistan'da ve etik alandaki uygulamalar ile ilgili konularda meydan okuma ile karşılaşmış olduğunun (daha önce gözlemlemiş olduğumuz gibi) hatırlanması gerekir. Batı uygarlığının ve Hıristiyan misyonerlerin öğretişinin etkileri nedeni ile Mısırlı Muhammed Abduh gibi modern Müslüman teologlar, Kuran'ın çokeşlilik ve kölelik ile ilgili konularında Hıristiyanlar tarafından yöneltilen tenkitleri yanıtlamak zorunda kaldılar. Diğer Müslümanlar (4. bölümde göreceğimiz gibi), Hindistan'daki İslamiyet'i sosyal ve politik açıdan güçlendirmeye istek duydıklarından, Allah'ın buyruğu ve O'nun, insanların eylemlerinin yaratılmasına ilişkin temel ve (bir Müslüman'ın görüş açısı ile) can alıcı bir öneme sahip olan öğretişine önem vermemeyi gerekli gördüler.

Bu gibi alanlarda, çağın ileri sürdüğü etik ve politik talepler nedeni ile teolojik zorluklar ve İslamiyet'in sosyal dış görünüşündeki belirgin çöküşler ile sistemli bir şekilde ilgilenilmedi, ama bu konuların temellerinde hiç bir hareket meydana gelmedi; Muhammed

Abduh ve Hintli Müslümanların yazdıklarından da anlayabileceğimiz gibi, uyarılma ya da düzeltmeler yapılabilir ve İslamiyet'in dış dayanışma birliğini hala korumakta olan açıklamalarda bulunulabilir. Örneğin, eğer modern bir Müslüman, Allah'ın buyruğu ve O'nun insanın eylemlerini yaratmasındaki insan sorumluluğunun gizemini, insanın bu tür konuları anlayamayacağını söyleyerek açıklamayı reddederse, aynı Müslüman Hıristiyan bir arkadaşının önünde, Tanrı'nın iç yapısını açıklarken kullanılan 'Birde üç ve üçte bir' ifadesinin, bu Hıristiyan tarafından da yeterli bir şekilde açıklanamadığını söyleyerek kendisini savunabilecektir. İslamiyet'in diğer maddelerden ayrılmış görünümünü iyi anlamak, sert bir yanıtla davetiye çıkartmak olacaktır ve bu kısa araştırmanın amacı, Müslüman dostunu, kendisi ile birlikte 'davayı görmeye' davet etmek için ikna etmeyi ve dini inanç ile ilgili bu tür konuları birbirinden ayrı olarak değil, tüm Lütuf Müjdesi'nin ve Tanrı'nın Gerçeği'nin ışığında tartışmayı isteyen Hıristiyan'a yardımcı olmaktır. Hıristiyan, inanç konularını tartışarak Müslüman dostunu ikna etmek isterken, yanlış yönlendirilmeyerek konu dışına çıkmadığı sürece sarf ettiği çabalarının kendisini ve Müslüman dostunu sürekli olarak şu noktaya getirdiğini görecektir: farklılıklarımızın hepsinin kaynağını birlikte tartışmaları gerekir, yani, Hıristiyan Kilisesi ve İslamiyet tarafından inanılan birbirinden tamamen farklı kavramların kaynağı hakkında birlikte konuşmalıdırlar. Bu konu, bu kitapta sık sık tekrarlanır ve beklentimiz, her bölümün, burada, Hıristiyan ve Müslüman arasında gerginliğe neden olan noktalarda Tanrı'nın öğretisindeki gerçeği vurgulayacağıdır: eğer İslamiyet, Müjde'ye inanacaksa, 'düşüncesini değiştirmesi için' ikna edilmesi gereken nokta burada bulunmaktadır.

Bu kitabın yazarının ulaşmak istediği bir diğer amaç, Hıristiyan okuyucusuna şunu hatırlatmaktır: Müslüman dostlarımızın kullandığı teolojik ifadelerin aynılarını kullandığımız zaman bu ifadelerin bir Hıristiyan ve Müslüman için aynı anlama geldiklerini varsaymamamız gerekir. Örneğin, bir Müslüman, Allah'ın gücünün her şeye yettiğini söylediğinde, aklından geçen, bu gücün değiştirilemez ve kesin olduğudur. Buna karşılık bir Hıristiyan, Tanrı'nın gücünün her şeye yettiğini düşündüğünde – sınırlı insanın Tanrı'yı tam olarak anlayamayacağını farkında olarak – her şeye rağmen Lütuf kapsamı içinde düşünür, kendisini isteyerek feda eden bir Tanrı'nın lütfü, 'ellerini bütün gün isyankar çocuklarına uzatmaktadır' ve Oğlu aracılığıyla dünyayı kendisi ile barıştırmıştır. 'Her şeye gücü yeten Tanrı' ifadesindeki bu iki düşünce, kendilerine özgü düşünce alanlarında birbirlerini hiç bir şekilde 'yadırgamazlar', ama Allah'ın her şeye yeten gücü, Baba Tanrı'nın her şeye yeten gücü değildir ve Baba Tanrı'nın lütfekar Egemenliği Allah'ın yönetiminden oldukça farklıdır. Müslüman ve Hıristiyan teolojilerinin ortak terimlere kendilerine ait farklı içerik ve vurgu verdiklerini her zaman hatırlamamız gerekir. Aynı zamanda bu ayrı içerik her fark edildiğinde, bu ayrı içeriğin bize yalnızca tartışmamıza başlayacağımız bir temas noktası sağlamasının gerekmediğini, ama aynı zamanda bizi yukarda sözü edilen sürekli tekrarlanan ve kaçınılması imkansız bir gerginlik noktasına yönlendirmesi gerektiğini de hatırlamalıyız; bu söylediklerimiz ile, Tanrı'nın temel öğretisi hakkındaki Hıristiyan ve Müslüman düşüncesi arasında var olan karşıtlığı belirtmek istiyoruz.

Yazar, bu kitapta bulunan yoğun kapsamlı malzemenin hünersiz eller tarafından kullanılması halinde, bu davranışın İslamiyet ile yaşanan çekişmeyi uzatmaktan başka bir işe yaramayacağını farkındadır. Bu durum, İslamiyet hakkında yazan her Hıristiyan yazarın başına gelen mutsuzluk verici bir eylemdir – Hıristiyan yazarlar her ne kadar birer barıştırma görevlisi olmayı isteseler bile - ; ama alternatif, İslamiyet ile ilgili gerçeğin bastırılmasını ve evrensel Müjde'nin, buna eşit kasti bir çarpıtılmasını kapsayacaktır. Her şeye rağmen, gerçek, sevgi ile söylenebilir ve Hıristiyan gerçeği, iki uçlu bir kılıç kadar keskin olsa bile yine de

sevecen ve lütufkardır ve gerçeğin tümü ortaya konduğunda kendi ikna edici gücünü uygulayacak güçtedir.

Sonuç olarak, bu kitabın Hıristiyan'a, yalnızca Müslüman dostu ile inançlarını karşılaştırırken, çekişmeye teslim olmaksızın ona yardımcı olmasını sağlamasını değil, aynı zamanda Hıristiyan vaize, kendisinin Müjde'yi savunmaya değil, vaaz etmeye çağrıldığını hatırlatmasını umut ediyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

HIRİSTİYANLIK VE İSLAMİYET’TE TANRI, MESİH VE KUTSAL RUH

Kutsal Kitap’ın en önemli öğretisi, Tanrı hakkında olan öğretisidir. Kutsal Kitap bize yalnızca tek Tanrı’ya tapınmamızı öğretmek ile kalmaz, aynı zamanda Tanrı’nın karakteri hakkında da bilgi verir; ve Kutsal Kitap’ın diğer konular hakkında öğrettiklerinin hepsine anlam kazandıran, Tanrı’nın karakteridir. Günahın doğasını ve Mesih’in sağladığı kurtarıcıya duyduğumuz ihtiyacı, Tanrı’nın karakterinin ışığında anlayabiliriz. Tanrı’nın karakteri lütfekar olduğundan, Kendisini Mesih ve Kutsal Ruh’u aracılığıyla insanlara nasıl verdiğini kavrayabiliriz. Her şey Tanrı’nın karakterine öylesine çok bağlıdır ki, bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi insanoğlunun doğası ve yazgısı anlamını ancak Tanrı’nın karakterinin ışığında bulabilir.

Biz, Tanrı’nın Bir olduğuna inanıyoruz, ama aynı şeyi putuna tapınan bir putperest bile söyleyebilir. Aynı zamanda Tanrı’nın doğru ve kutsal olduğuna ve fedakarlıkta bulunduğu da inanıyoruz ve bu sözler Bir Tanrı’ya olan inancımıza önem kazandırmaktalar. İslamiyet’i incelediğimizde, Tanrı’nın karakteri hakkındaki bu konu büyük önem taşır. Müslüman da Allah’ın Bir olduğuna inanır, Allah’ın ve Kutsal Kitap’ın Tanrısı’nın aynı Tanrı olduğunu söyler. Hıristiyan’a, ‘Aynı Tanrı’ya tapıyoruz’ der ve Allah’ın ve Kutsal Kitap’ın Tanrısı’nın aynı olduklarına duyulan inanç, İslamiyet’in esas temelidir. Bu nedenle, biz Hıristiyanların Kuran’ın Allah’ına gerçekten inanıp inanmadığımızı karar vermemiz gerekir; çünkü eğer bu konuda bir karar vermezsek, biz Müslüman’a Mesih’in Tanrı’nın Oğlu olduğunu söylediğimizde ya da Kutsal Ruh, günah ve kurtuluş hakkında vaaz ettiğimizde, Müslüman’ın bizi anlamasını bekleyemeyiz. Bu tür konular ile ilgili öğretiğimiz, Tanrı’nın doğasının ve eyleminin nasıl olduğuna bağlıdır.

Allah’ın doğası hakkındaki konuyu tartışmaya geçmeden önce şu sorunun sorulması uygun olur: ‘Peygamber Muhammed’in vaaz ettiği Araplar, peygamber kendilerine Allah hakkında konuştuğunda, onu nasıl anladılar?’ Bu soruya yanıt vermek zor değil, çünkü şükürler olsun ki, Kuran’ın kendisi bize putperest Arapların Allah hakkında nasıl düşündüklerine dair pek çok şey açıklar. 53. Sure’nin 19-21 ayetlerinde Arapların, putperestlerin ilahelerini Allah’ın kızları olarak kabul ettiklerini okuruz. Aynı şekilde yine 52. Sure’nin 39. ayetinde putperest Araplara şu soru sorulur: ‘Yoksa, kızlar O’na (Allah’a) da oğullar size mi?’ Bu sorunun sorulmasının nedeni, aynı zamanda meleklerin de ‘Allah’ın kızları’ olarak düşünülmesidir (Sure 37: ayet 149-153; Sure 16: ayet 59(57); Sure 17: ayet 41(40) – 42(41), ve putperest Araplar Allah ile birlikte Şeytan’a , *Cin’e* ve meleklerle de tapınırlardı (Sure: 4: ayet 116-117 ve Sure 6: 100). Putperest Araplar, asıl tanrıları olan Allah’a ekinlerinden ve hayvanlarından bir pay ayırırlardı ve sonra Allah’a ortak koştukları diğer tanrılarına da pay verirlerdi (Sure 6: ayet 136). Mekkeliler Muhammed hakkında şu soruyu sordular: ‘İlahları bir tek ilah mı yaptı?’ (Sure 38: ayet 4(5)), ve Muhammed’in öğretiğine bu şekilde karşı çıkarlardı. Allah’ı bilir ve O’na tapınırlardı, ama aynı zamanda diğer tanrıları da ellerinde tutmak isterlerdi. Bu istekleri Sure 17: ayet 75(73) de belirtilir; bu ayette Allah Muhammed’i, Muhammed, ‘Yahudilerden başkasını uydurmak’ için ayartıldığında uyardıktır. Müslüman yorumcular, bu ayetin, Muhammed’in, *Tayif* oymağının Müslüman olma konusundaki taleplerine razı olması, ama belirli bir süre için putları *Elat’ı* (Allah’ın dışı biçimi) ellerinde tutmalarına izin vermesi için ayartıldığına işaret ettiğini ileri sürerler.

Peygamber Muhammed'in, aynı zamanda Arapların, tehlikeye ya da sıkıntıya düştüklerinde en üstün tanrıları Allah'ın adına feryat ettiklerini, ama tekrar rahata kavuştuklarında Allah ile birlikte diğer tanrılara da tapınarak Allah'a ortak koştuklarından şikayet ettiğini görürüz (Sureler: 6: 64; 17:69; 29:65; 30:33; 31:31; 39:11(15)). Hatta Araplar, Allah'ın fiziksel olarak çocuk (dişi melekler) sahibi olduğunu söyleyecek kadar ileri gittiler; Kuran (Sure 112: ayet 13), Allah'ın fiziksel olarak bu dişi meleklerle sahip olduğu ifadesinin yalan olduğunu belirtir (O'ndan çocuk olmamıştır – kimsenin babası değildir – kendisi de doğmamıştır, kimsenin çocuğu değildir), bu putperest Araplar hiç kuşkusuz Allah'a tapınıyorlardı, ama ona tek tanrı olarak üstünlük tanımıyorlardı. Allah'ın Mekke'li Arapların tanrısı ve Mekke'nin eski tapınağı olan Kabe'nin koruyucusu olduğu Kuran'ın 105. Suresi'nde de yeterince açık olarak bildirilir. Bu Sure'ye göre Mekke'deki bu tapınak putları ile birlikte Habeşli bir Hıristiyan'ın önderlik ettiği bir ordunun saldırısına karşı Allah tarafından korunmuştur. Kabe'ye saldıranların üstüne felaket inmiştir ve Sure 105, Allah'ın bu tapınağı savunmasını kutlamaktadır (yaklaşık İ. S. 570).

Yukarda belirtilen ifadelerden de oldukça net olarak anlaşıldığına göre Araplar Kabe'ye tapınarak ve O'na Elat gibi ilaheler, Şeytan ve Cin ile ortak koşmuşlardır. Bu ortamda ilk ortaya çıkan O'dur ve Muhammed'in görevi, O'nun bu tanrılardan ve ruhlardan üstün olduğunu anlatmaktır. Muhammed, öğretisini daha da güçlendirmek amacı ile daha sonra Allah'ı, Kutsal Kitap'ın Tanrısı ile özdeşleştirmiş, Mekke'deki Kabe'yi Allah'ın Evi yapmış ve Eski ve Yeni Antlaşmalardaki İbrahim ve diğer peygamberlerin Allah'a En Üstün Tanrı olarak tapındıklarını beyan etmiştir. Bazı kişiler, Kuran'ın 6. Sure'deki 91. ayetine işaret ederek Allah'ın 'hiç bir zaman hiç kimseye (ölümlüye) hiç bir şey indirmedini' söylemişlerdi, ama Muhammed O'nun aynı zamanda Tevrat'ı, Mezmurlar'ı ve İncil'i indirmiş olduğu gibi Kuran'ı da indirmiş olduğunu beyan eder. Böylece Allah yalnız Kutsal Kitap'ın Tanrısı ile özdeşleştirilmekle kalmaz, ama aynı zamanda hem Kuran'ın hem Kutsal Kitap'ın aynı kaynaktan geldikleri ve aynı Tanrı tarafından verilmiş oldukları bildirilir. Kuran'ın tüm öğretisinde yer alan temel varsayım, 'Kuran'ın Allah'ının ve Kutsal Kitap'ın Tanrısının aynı oldukları'dır ve Müslümanların hepsi bu düşünceye inanırlar. Muhammed, putperest Araplara, Hıristiyanlara ve Yahudilere hitap ederken bu varsayımı temel alarak konuşmuştur.

Bu varsayım gerçekten doğru mudur? Kuran'ı kiliselerimizde okuyabileceğimizi hissediyor muyuz? Tanrı ve O'nun karakteri hakkında Müslümanların Allah hakkında düşündükleri gibi düşünebilir miyiz? Biz Tek Tanrı'ya inanıyoruz ve bu inancımızı bir Müslüman'a her zaman söylememiz gerekir, çünkü İslamiyet bizim üç tanrıya inandığımızı ve Allah'a ortak koştuğumuzu söyler (Sure 5:76(73)). Ama biz, Baba'nın tek Oğlu'ndan ve Kutsal Ruh'tan söz ederken düşündüğümüz Allah mıdır? Allah'ın doğası nedir? Kuran, O'nun yaratıcı Gücünü vurgular ve dünyanın yalnızca ahlaksal ve maddesel iyiliğinin değil, aynı zamanda ahlaksal ve maddesel kötülüğünün de O'nun tarafından yaratıldığını öğretir. Bu nedenle Müslümanlar, Allah'ın Birliğinden (*tevhid*) söz ettikleri zaman, bu Birlik içinde, bizim çelişkili olduklarımızı ve uzlaşmalarımızın mümkün olamayacağını beyan ettiğimiz bazı yaratıcı aktiviteleri bir araya getirirler. Bu konu hakkındaki Müslüman öğretisini, Evren'de iki gücün var olduğuna, bu güçlerden birinin iyiliği ve diğerinin ise kötülüğü yarattığına inanan Maniler'in (Zerdüştlük mezhebinden esinlenen, hem Allah'a hem Şeytan'a inanan mwezhep – İ. S. 3.ve 5.yy) öğretisi ile karşılaştırmak ilginçtir. Allah, bu iki yaratıcı aktiviteyi Kendi içinde bir araya getirir. Allah'ın birliği öğretisi, birleştirilmiş bir dualizmdir (evrenin zihin ve madde olarak iki ilkedden meydana geldiği görüşü).

Öte yandan Kutsal Kitap'ın Tanrısı doğrudur. Kötülükten nefret eder ve biz Tanrı'nın ahlak kötülüğünü yarattığını¹ söylediğimiz takdirde, O'na hakaret etmiş oluruz. Kutsal Kitap'ın öğretisindeki ana doktrin, Tanrı'nın ahlak karakterindeki birliği vurgular, ama İslamiyet Allah hakkında bu şekilde düşünmez. Allah'ın varlığında doğruluk yasası mevcut değildir. Kuran, Allah'ın 'dilediği gibi' yaptığını söyler; O, insanları doğru yola iletir ya da doğru yoldan saptırır.² Sure 15:29-43 ayetlerinde ve diğer yerlerde Şeytan ile ilgili konuları okuduğumuzda, Şeytan'ın Allah'a şöyle dediğini okuruz: 'Beni azdırmana karşılık ben de onları azdıracağım' ve aynı fiil Şeytan'ın insanları ayartması (azdırması) ile ilgili kullanıldığı gibi Allah'ın Şeytan'ı ayartması (azdırması) ile ilgili de kullanılmıştır. Ama Hıristiyanlar, Kutsal Kitap'ın Tanrısı hakkında Şeytan'ın eylemlerini kullanarak konuşmayı küfür telakki ederler. Kutsal Kitap'ın Tanrısı, kutsal doğasına göre hareket eder. O, insanın önüne yaşam ve ölümü koyar ve insana, 'Seçim yap' der.

Daha sonraki bir bölümde, insan ve insanın yazgısı konusunu gözden geçirdiğimizde, Allah'a hiç bir şekilde şart koşulamayacağını ve insanın günahının Allah'ın gücüne engel olamayacağını göreceğiz. Allah, insanın hem iyi hem de kötü eylemlerinin tümünü yaratır ve insana yalnızca onun için yaratmış olduğu eylemleri kendine mal etmesi³ için izin verir. Bu mal etme, insan tarafından yalnızca özgürce bir kabul etme anlamına bile gelmez, çünkü insan, kendisi ile ilgili olarak 'ben böyle hareket etmek istiyorum' diyemez. Daha sonra göreceğimiz gibi, insanın her düşüncesi ve eylemi, her niyeti ve amacı Allah tarafından yaratılmıştır.

İnsan, ne düşüncesi ne de eylemi aracılığıyla hiç bir şey yaratmaz, oysa Allah, insanın yalnızca düşüncelerini ve eylemlerini yaratmak ile kalmaz, aynı zamanda insanın tüm duyularının doğrudan ve ani nedenidir (örneğin, eğer bir insan yandığını hissediyorsa bunun nedeni bu duyunun Allah tarafından kendisinde yaratılmış olmasıdır). Ayrıca, Allah'ın sürekli yaratmakta olan aktivitesine duyulan inanç ile ilgili olarak daha önceki Ortodoks Müslüman teologlar, Evren'de 'doğası dengeli olan' hiçbir varlığın bulunmadığı görüşüne sahiptirler. Ortodoks Müslüman teologların hepsi var olan şeylerin işleyişinde bir alışkanlık olarak görünenden söz ederler, ama aslında Allah'ın meydana gelen ve var olan her şeyin doğrudan ve ani nedeni olduğunu iddia ederler. Bazı Müslümanlar, O'nun var olan her şeyin tüm atomlarını her an sürekli olarak yarattığını söylemişlerdir. Bu nedenle, bir kutsalın yaptıkları, bir sefihin aşırılıkları, bir sineğin uçuşması ve gökyüzündeki bir yıldızın hareketi, Allah'ın her an doğrudan yarattıklarıdır.

Ayrıca, eğer bir insan Allah'ın yasalarını yerine getirirse, Allah herhangi bir adalet düzeni tarafından böyle bir insanı Cennet'e göndermek ile yükümlü tutulamaz. Ortodoks İslamiyet, Allah'ın bu tür bir adalet düzeni tarafından koşullandırılacağı önerisini kabul etmez

¹ Yeşaya 45:7 gibi bölümler ('Esenliği ve felaketi yaratan benim'), Tanrı'nın ahlak kötülüğünü yarattığını ima etmezler, ama O'nun dünyada hem güvenliği hem de felaketi sağlayan buyruğuna işaret ederler (Amos 3:6). Bu gerçek, her iki bölümün içeriğinde gayet net olarak görünmektedir.

² Hıristiyanlığın itirazlarına rağmen İslamiyet bu öğretisi benimsemiştir. Bu öğretiş, Kudüs'ün Müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonra *Halife Ömer* tarafından verilen vaazın iyi bilinen öyküsünde görülebilir. Ömer, Sure 17:97'den şu alıntıyı yapmıştı: 'Allah kimi doğru yola iletirse, işte o, doğru yolu bulmuştur. Kimi de saptırırsa, böyleleri için O'nun dışında dostlar bulamazsın.' Hıristiyan bir keşiş Ömer'in sözünü iki kez keserek şöyle haykırmıştı: 'Haşa! Rab hiç kimseyi saptırmaz, aksine herkesin doğru yolu bulmasını arzu eder.' Ömer, keşişi ölüm ile tehdit ederek susturdu.

³ Bu 'tahsisat' için kullanılan sözcük, *iktisab'dır*; *El Aşari* sayfa 47'deki nota bakınız.

ve bu tür bir önerinin, Allah'ın adaletini sapkınlık olarak nitelendirdiğini bildirir.⁴ Allah'ın, gelecek kuşakların hepsini Adem'in sırtındaki tüylerden oluşturduğunu söyleyen bir Sünnet (*hadis*) mevcuttur. Bu kuşaklar iki taraftar topluluğuna bölünmüşlerdi ve bir topluluk gülerken diğer topluluk ağlıyordu. Allah, gülen topluluğa işaret ederek şöyle dedi: 'Bu kişiler Cennettir ve ben ilgilenmiyorum!' Sonra, ağlayan kişilerden söz ederek, 'Bu kişiler Cehennemdir ve ben ilgilenmiyorum!' dedi. Allah, her şeyi yaratır, her şeyi buyurur ve hiç bir şey ile ilgilenmez. Bu Allah (oluşan ya da var olan her şeyin Vasıtasız Nedeni, iyilik ve kötülüğün Yaraticısı, insanları hiç umursamadan Cennete ya da Cehenneme gönderen), Kutsal Kitap'ın Tanrısı ile aynı mıdır? Peygamberler aracılığıyla konuşan, insanlara bütün gün Ellerini uzatan, gerçek ve lütf Tanrısı ile bu Allah aynı mıdır? Hıristiyan'ın, İslamiyet'in anlayacağı şekilde konuşmayı umut edebilmesinden önce yanıt vermesi gerekli olan sorular bunlardır.

Eğer biz Müslümanlara vaaz ettiğimizde, Kutsal Kitap'a özgü bir ifade olan 'Tanrı bir Ruh'tur' sözünü tekrarlısak, Müslümanların bunu küfürlerin en korkuncu olarak düşüneceklerini okuyucunun daha önce işitmiş olduğundan eminiz. Akla, 'Bu sözün bir küfür olduğunu neden düşünürler?' gibi bir soru gelebilir. Kuran'da *ruh* sözcüğüne yer verilmemiş midir? Yer verilmiştir, ama Müslüman, bir ruhun yaratılmış bir şey olduğuna inanır. 'Ruh' sözcüğü Kuran'da yirmi değişik yerde geçer ve Müslüman her durumda 'ruh' sözcüğünün, yaratılmış bedenlere nüfuz etme kapasitesine sahip 'gizli bir beden' ile ilgili olarak kullanıldığına inanır. Melekler ve *cinler*, bu tür 'gizli bedenlerdir' ve Müslüman düşüncesine göre Allah'tan bir Ruh olarak söz etmek Allah'ın, yaratılmış bir beden olduğunu ima etmek anlamına gelir. Kuran'da, Allah'ın İsa'ya, Kutsal Ruh ile yardım ettiğini okuduğumuzda, bunun anlamı, Allah'ın bir melek göndermiş olduğudur (Sure 2, ayet 81). Bu nedenle, Kuran'daki Kutsal Ruh, Allah tarafından yaratılmış olan gizli bir bedendir ve Allah tarafından insanlara belirli durumlarda gönderilir. Bir melek olarak düşünülen bu Kutsal Ruh, Meryem'e İsa'nın doğumunu haber veren Cebrail isimli melektir (Sure 3, ayet 40) ve peygamber Muhammed'e Kuran'ı getiren de bu aynı melektir. Bu nedenle, Baba ve Oğul ile birlikte sonsuzluğa ortak olan Kutsal Ruh'a Kuran'da yer verilmez; ama Sure 61, ayet 6 esas alındığında, Yuhanna 16:7'de vaat edilen Yardımcı, peygamber Muhammed ile özdeşleştirilir ve İsa'nın, Övülen'in (*ahmad*)⁵ geleceğini önceden bildirdiği varsayılır. Hıristiyanlar sözde orijinal bir Grekçe kelime olan *Periklutos'u* (Övülen), *Parakletos* ('Yardımcı') olarak değiştirmek ile suçlanırlar. Bu tür suçlamalar elbette kolayca Muhammed'in doğumundan yaklaşık bir yüzyıl önce yazılmış olan Yeni Antlaşma'nın Grekçe MSS referansı aracılığıyla yalanlanabilirler (örneğin, British Museum'daki Codex Alexandrinus).

Müslüman'ın, İsa'ya Kutsal Ruh (Cebrail) tarafından yardım edildiğini daha önce görmüştük. Müslümanlar, İsa hakkında neye inanırlar? Kuran'da *İsa ibn Meryem* (Meryem'in oğlu İsa) hakkında yazılmış pek çok ayet vardır. Bize söylenen, İsa'nın pek çok şifa mucizesi yaptığı, körlerin gözlerini açtığı ve Allah'ın izni ile ölüleri dirilttiğidir (Sure 3, ayet 49). İsa'nın doğumunun Kuran'daki öyküsünü Sure 3:45-47. ayetlerde ve Sure 19:19-23. ayetlerde okuyabiliriz; bu ayetlerde bize O'nun bakire Meryem'den doğduğu hakkında bilgi verilir.

⁴ Geleneğe karşı olan *Mutazila* (eğer Allah, ahlak kötülüğünün yaratıcısı ise, o zaman Allah'ın kendisi de kötüdür, bkz. s. 45), Allah'ın adaleti konusunda ısrar etti. Metindeki ifade, tutucu Esserid konumunu temsil eder. *Mutazila*, Allah'a hiç bir zorunluluk yüklenemeyeceği görüşüne karşıydılar. Ancak Ortodoks El Gazali Allah'ın 'adil' olduğunu onayladı, ama bu tanrısal adaletin insan adaleti ile karşılaştırılarak anlaşılmasının mümkün olamayacağını ileri sürdü. Allah'ın hakkı mutlak ve bu nedenle, adil olmadığı düşünülemez (*İhya ulum el Din*, Cilt I. Bk.2, bölüm 1, seksiyon 8). El Gazali'den önce, Ortodoks El Maturidi, hem Aşarilere hem de *Mutazila*'ya Allah'ın doğasının adaletsizlik ile ilgisi olamayacağını söyleyerek itiraz etmişti.

⁵ Arapça'da *ahmad* sözcüğü, 'Övülen' anlamına gelir.

(Müslüman düşüncesine göre Meryem günahsızdı.) İsa Allah'ın yalnızca bir elçisi ve Meryem'de şekil verdiği Sözü'dür; Kuran'da Sure 4, ayet 171'de bu konu ile ilgili beyanda bulunulur. İsa, bu nedenle, Adem gibi, Allah'ın doğrudan bir yaratığıydı (Sure 3, ayet 59); İsa Allah'ın yalnızca bir yaratığı ve kuludur (Sure 3, ayet 59). İsa, 'Allah'ın Ruhu ve Allah'ın Sözü' olarak adlandırılır, ama bu ifadelerin her ikisi de O'nun yaratılmış bir varlık olduğunu ima etmektedirler. Kuran'da İsa'ya verilen ünvanlar ne kadar yüce gibi görünseler dahi, aslında O'nu alçaltmaktadırlar. Ayrıca tüm bunlara ek olarak Kuran, İsa'nın çarمیhta ölmediğini, Allah'ın O'nu kendisine yükselttiğini ve onlara çarمیhta asılmış gibi 'göründüğünü' ifade etmektedir (Sure 4, ayetler 156,157,158). Sünnette, O'nun Kıyamet Gününde tekrar geleceği, evlenerek çocuklara sahip olacağı, Mesih karşıtını (Deccal'i) öldüreceği ve ölmeden önce başka mucizeler yapacağı ve sonra Medine'de Muhammed ve Ebu Bekir'in yanında gömüleceği söylenir.

Eğer Mesih'i, İslamiyet'in ellerinden kabul edecek olursak, O'nu alçaltmış ve gerçek doğasından yoksun bırakmış oluruz ve bir gün herhangi bir ölümlü insan gibi öleceğini ve gömüleceğini itiraf etmek zorunda kalırız. İslamiyet'in İsa'sı Kutsal Kitap'ta olduğu gibi İnsanoğlu ve Tanrı Oğlu değildir ve Kuran'da Kendisine verilmiş olan olağanüstü ünvanlara rağmen, yalnızca ölümlü bir insan ve yine yalnızca Allah'ın bir peygamberi olarak görülür.

Bu nedenle Hıristiyan vaiz, İslamiyet'in içinde Baba ile sonsuzluğa ortak olan diri Mesih için bir yer bulunmadığının, ama Mesih'in yalnızca sonunda peygamber Muhammed'in kenti olan Medine'de gömülecek olan yarı-melek türünde yaratılmış bir varlık olarak görüldüğünün farkına varmalıdır. Hıristiyan vaiz, eğer İslamiyet içinde Kutsal Ruh için bir yer bulunup bulunmadığını araştırıyorsa, önce, İsa'yı yaratılmış bir melek olarak görmek zorunda olduğunun farkında olmalıdır. Son olarak, yalnızca Tek Tanrı olduğu inancına dayanarak, eğer Hıristiyan Baba Tanrı'yı Allah ile özdeşleştirmek konusunda baskıya maruz kalıyorsa, öncelikle bu tür bir araştırmada düzenlenmiş olan konu ile ilgili gerçekleri gözden geçirmek zorundadır. Ayrıca bunun da ötesinde, bizler, önceki ifadelerin ışığında İslamiyet'in Kutsal ve Kutlu Üçlü Birlik, Baba Tanrı, Oğul Tanrı ve Kutsal Ruh Tanrı hakkındaki Hıristiyan öğretisini anlamasını bekleyebilir miyiz? Hıristiyan araştırmacıların Müslüman teolojisi hakkında standart eserler yazmış olmalarına rağmen, İslamiyet'in Hıristiyan teolojisini araştırma konusunda hiç bir zaman bir zahmete girmemiş olması ve Kuran'ın ortaya çıkışından bu yana hiç bir Müslüman kitabın, içeriğinde Üçlü Birlik hakkındaki Hıristiyan öğretilerine ilişkin gerçek bir ifadeye yer vermemiş olması esef vericidir. *Kaşhaf*⁶ olarak adlandırılan, İslamiyet ile ilgili dini ve felsefik teknik terimleri içeren ünlü ve standart eserin yazarı olan Tahanavi, Hıristiyanlar hakkında şöyle der: 'Bir mezhep, İsa'nın Allah'ın Oğlu olduğunu söyler ve biz bu mezhebi Melkiler⁷ olarak adlandırırız. Bir başka mezhep ise İsa'nın, yeryüzüne inen, insan biçimini alan ve sonra tekrar göklere dönen Allah olduğunu söyler.

Bu mezhep Yakubiler olarak adlandırılır. Bu görüşlerin dışında ayrıca, Allah'ın kendi içinde üç olduğunu belirtenler mevcuttur – Kutsal Ruh olan Baba; Metrem olan Anne; ve İsa olan Oğul. Yine Tahanavi'nin, Üçlü Birlik'in kişileri hakkında kullanılan sözcüğü tartıştığı bir yazısında şunları okuruz: 'Hıristiyanlara göre Kişiler (*akanim*), Allah'ın üç niteliğidir ve bu nitelikler Bilgi, Varlık ve Yaşam'dır. Varlık'ın önemi Baba, Yaşam'ın önemi "Kutsal Ruh" ve Bilgi'nin önemi "Söz" dür (*kelime*). Ve Hıristiyanlar, Söz'ün Kişisi'nin (*aknum*) İsa olduğunu söylerler.

⁶ *Keşşaf-ı istilaha el funun*, ed. Sprenger (Kalküta, 1862).

⁷ Malkiler, ya da Grek Ortodoks, Bizans Kilisesi.

Neden Tahanavi'nin zamanından önce olduğu gibi onun zamanından sonra da tek bir Müslüman bile Üçlü Birlik ile ilgili Hıristiyan öğretisi hakkındaki tam gerçeği söylememiştir? Nedenlerden biri, gerçeği içeren bir ifadenin Allah'ın Eski ve Yeni Antlaşmaların Tanrısı olduğu varsayımı konusunda bir araştırma talep edecek olmasıdır. Bir diğer neden, gerçeğin ifade edilmesi halinde Kuran'ın öğretilerinin reddedilmesinin gerekeceğidir.⁸ Kuran, Müslümanlara önce şu soruyu sormalarını öğretmiştir: 'O'nun bir eşi olmadığı halde nasıl bir çocuğu olabilir?' (Sure 6:101; Sure 72:3). 'Yahudiler, "Üzeyr, Allah'ın Oğlu'dur" dediler. Hıristiyanlar ise, "İsa Mesih Allah'ın Oğlu'dur" dediler...Allah onları kahretsin! Nasıl da haktan çevriliyorlar;' Kuran'ın Sure 9, 30.ayetinde yazılı olanlar bunlardır ve aynı zamanda Allah'ın Oğlu'nun olmadığı iddia edilen diğer bölümlerde de kullanılan sözcük, O'nun fiziksel bir evladı bulunmadığını belirtir (Sure 10:69; 18:3; 17:111; 19:91-92; 21:26; 39:6; 43:81; 112:3). Bu ayetlerin bazıları Allah'a evlat atfeden Araplara karşı orijinal olarak düzeltilmiş, ama hepsi de Müslümanlar tarafından Hıristiyan Kilisesi'nin Mesih'in Oğulluğu hakkındaki sözde iddialarını yalanlamak için kullanıldı. Hıristiyanlar'ın, Tanrı'nın fiziksel dölleme aracılığıyla İsa'nın Babası olduğuna inandıkları ileri sürülür.

Üçlü birlik öğretisi, Sure 4:17 ve Sure 5:73'de kesin olarak ifade edilir. Sure 5:116'da Meryem'in Üçlü Birlik'in Kişilerinden biri olduğu beyan edilir ve Sure 23:91-92'de Muhammed, Allah'ın Birliği'nin (*tevhid*) öğretisinin lehinde konuşur: 'Allah hiç bir çocuk edinmemiştir. O'nun ile birlikte başka hiç bir ilah yoktur; öyle olsaydı, her ilah kendi yarattığını alır götürür ve mutlaka birbirlerine üstün gelmeye çalışırlardı.' (Aynı zamanda Sure 17:22 ve 42'inci ayetlere de bakınız).

Hıristiyanlar'ın Tanrı'nın bir eşi olduğuna ve Oğlu'nu fiziksel olarak doğurduğuna inandıkları bir zaman olmuş mudur? Bu tür bir küfür etmiş olmak ile suçlanmamız hiç bir zaman mümkün değildir, aynı şekilde Hıristiyan kilisesi hiç bir zaman Kuran'da belirtildiği gibi (Sure 17:42; 21:22; 23:91-92) üç tanrıya ya da tanrısal varlıkların çoğulluğuna inanmamıştır. Kuran, Kilise'nin ağzına, hiç bir zaman söylememiş olduğu bir küfür yerleştirerek onu suçlar ve sonra Üçlü Birlik öğretisini Allah'ı Tanrı'nın yerine koyarak inanılmaz bir hale sokar.

Öte yandan Hıristiyanların, Allah'ın 'Sözü' hakkındaki Müslüman düşüncelerine baş vurarak, İslamiyet'e Üçlü Birlik ve Beden Alma öğretilerini kabul ettirme konusundaki girişimleri eşit derecede esef vericidir. 'Eğer Allah'ın sonsuz niteliği olan konuşma bir Kitap (Kuran) olabiliyorsa, Tanrı'nın sonsuz Sözü'nün bir insan olabileceğini düşünmek makul değil midir? Bu durum, Hıristiyanların Beden Alma'nın mümkün olabileceğini önermek amacı ile ortaya konan sıradan bir sorudur; ama kişisel olmayan bir niteliğin insan olmasından söz etmek (ve Müslüman terminolojisi Müslüman'a bunun dışında başka bir düşünce aktaramaz), Hıristiyanlığın Evlatlığın Kabul Edilmesine ilişkin sapkınlığı yeniden canlandırmak ve sonsuz Oğul'un saygınlığını inkar etmektir.

Mesih'in kişiliğine ilişkin öğretinin yalnızca kendi ışığı içersinde anlaşılabilmesi ve Tanrı'nın Kutsal Kitap öğretisinin dışında kaldığı takdirde anlamını ve tutarlılığını

⁸ Hıristiyanlıktan İslamiyet'e dönen birinin Ahmediye isimli bir dergide şu sözleri yazmasının nedeni belki de budur (*The Light* (ilk baskı Lahor, Aralık 1953; sayfa 6, kol.1): 'Okula gittiğim günlerde, düzenli bir dini eğitim aldım, bana, Tanrı'nın Meryem adlı bir bakireden bir oğula sahip olduğu öğretildi.' İnanç değiştirmiş olan bu kişi burada bu sözleri ile Kuran'ın öğretisini yansıtmaktadır. Hiç bir Hıristiyan okulunda bu tür şeyler öğretilmez.

yitireceğinin farkına varılması gereklidir. Terimlerin İslamiyet'ten Hıristiyanlığa aktarılması konusunda bulunulacak herhangi bir girişim bu terimlerin Hıristiyanlıktaki önemlerini yağmalayacağı kesindir.⁹

Lütfeden, kefarete eden ve kutsal kılan bir Tanrı'nın eylemi, Üçlü birlik öğretisinin kaynağıdır. Tanrı, Oğlu'nda kendini verdi ve Kutsal Ruh'u aracılığıyla bizi kutsal kılar. Tanrı böylece Kendisini, Kendi özünü açıklar; amacı, bize, Tek Bir Tanrı'da bulunan Üç Kişi'nin 'gizemini' çözdürmek için bir bilmece sunmak değildir, O, bizim kurtuluşu bulmamızı ve Mesih'te kutsal doğaya ortak kılınan yeni yaratılışı olabilmemizi ister. Bu kurtuluş ve lütfetme armağanının ışığında insan günahın gerçek doğasını ve aynı zamanda Oğlu'nda kurtuluşu sağlayan Tanrı'nın doğasını da görür. İslamiyet ile konuşurken kullanmamız gereken terimler bunlardır. Tüm İncil'in, Tanrı'nın Gerçeği'nin ve Lütfetme armağanının verdiği sevinçli haber sudur: 'Mesih'teki Tanrı, dünyayı kendisi ile barıştırdı.

Tamamen mantığa dayalı bir bakış açısından bakıldığında bu bölümün bu kitabın sonuna yerleştirilmesi daha uygun olurdu. Bu bölüm, bu kitabın vardığı sonuçlardan pek çoğunu özetlemektedir – sırası geldiğinde görüleceği gibi - , ve aynı zamanda daha sonra ayrıntılar halinde ifade edilecek olan pek çok şeyi de önceden görmektedir. Bu bilgi önsöz aracılığıyla sunulmuştur, çünkü öncelikle teoloji alanındaki tüm araştırmaların Tanrı doğasının bir tanımının verilmesi ile başlaması gerekmektedir ve aynı zamanda İslamiyet ve Kutsal Kitap teolojileri, Tanrısal Varlık hakkında farklı terimlere sahip olarak düşündükleri için, yazar, İslamiyet'in ve Hıristiyanlığın öğretilerinin birbirleri ile temelde karşıtlık oluşturduklarını söyleyerek onları araştırmalarının en başında etkilemeyi arzu etmektedir. Kendimizi İslamiyet'e açıklamakta güçlük çekmemizin nedeni, Üçlü birlik, insan, günah ve kurtuluş hakkındaki öğretilerimiz değildir; çektiğimiz güçlüğüün nedeni, imanımızın asıl temelini Kutsal Kitap'ın Tanrısına olan inancımız olmasıdır. Bizi öncelikle ilgilendiren, Tanrı için hangi adın kullanıldığı değildir – O'ndan söz ederken Allah ya da Yahve sözcüklerini kullanıp kullanmamamızın pek önemi yoktur – ama Tanrı'nın doğasında var olan Lütfetme ve Gerçek hakkındaki Kutsal Kitap öğretisinin önemine karşı kayıtsız kalamayız, kayıtsız kalmaya cesaret edemeyiz.

⁹ El Gazali'nin 'ruh' hakkındaki öğretisinin Hıristiyan vaiz için bir 'temas noktası' meydana getirdiği ileri sürülür. Bu öğretisin Hindistan'da çok iyi bilindiği kesindir ve bu öğretiler, hali hazırda araştırmanın görüş açısı nedeni ile önem taşır.

El Gazali (Bombay'da Fatih el Kerim Yayıncılık'ta basılan *Kimiya-i Saadet*, H. S. 1300, Farsça metin, sayfa 7) ruhun genişliğe sahip olmadığını belirtir. Ruh bir anlamda bu yaratılışa aittir, ama yine bir anlamda (yani 'egemen dünya'dandır), bu yaratılmış dünyadan değildir. El Gazali şöyle der: 'ruhun sonsuz olması gerektiğini düşünenler yanılığa düşmüşlerdir ve her kim ruhun bir rastlantı eseri olduğunu söylese, hatalı konuşmuş olur, çünkü bir rastlantı kendiliğinden var olmaz; bir başka rastlantıya bağımlıdır. Aynı zamanda ruhu bir beden olarak adlandıran kişiler (örneğin, katı Ortodoks inancına sahip olanlar; **bu kitabın 8. sayfasına bakınız**) de yanılığın içindedirler, çünkü bir bedenin bölünmesi mümkündür. Aynı zamanda bölünebilir bir ruh olarak adlandırdıkları başka bir şey daha vardır, ama bizim 'yürek' olarak adlandırdığımız ruh, Allah ilminin bulunduğu yerdir ve bu tür bir ruh hayvanlara özgü bir ruh değildir. Bu nedenle, sözünü ettiğimiz bu ruh, bir beden olmadığı gibi bir rastlantı da değildir, ama meleklerin özünün birkaç türünden meydana gelen cinsin bir özüdür. Bu ruhun niteliğini anlamak güçtür ve bizim bu ruh hakkında yorum yapmak için iznimiz yoktur.'

El Gazali, ruhun sonsuz olmadığını söylerken, geleneksel Ortodoks inancını kabul etmiş olur, ama bu ruhun insanda dünyeviliğin dışında kalan bir alanda yaratılmış olan meleklerin özüne benzediğini ve (Sufi) ilminin yeri olduğunu ekler; El Gazali, Allah'ın bir Ruh olabileceğini elbette inkar edecekti. El Gazali'nin, Yeni Antlaşmayı onaylayan öğretilerinde 'ruhsal' olan özel bir görüşün varlığına dair bazı düşünceler mevcut gibi görünür, ama El Gazali, bu özel görüşün bütün insanlarda gelişmemiş olduğuna ve 'çaba' aracılığıyla 'beslenmesi' gereken bir armağan olduğuna inanır (bkz. *Kimiya-i Saadet*, sayfa 7).

Hali hazırdaki yazar, Kutsal Kitap'a özgü eşsiz Tanrı öğretisinin Müslüman ile konuşurken her zaman aklımızda olması gerektiğine inanır. Bu öğretisi önemsememek, zihin karışıklığına davetiye çıkartmaktır; ve görevimize sadık kalmak için Müslüman dostlarımızı, 'Tanrı Bir'dir' ifadesini kullanırken birbirimize söylemek istediğimizin ne olduğu hakkında yalnızca düşünmeye davet etmek ile yetinmemeli, aynı zamanda onlardan bizim ile birlikte 'Bir Nedir?' sorusunu yanıtlamalarını da istemeliyiz.

Bu nedenle, bu ilk bölüm konumuzu ortaya koyar. Bir Lütuf ve Gerçek Tanrısına duyulan Hıristiyan İmanının açıklaması, elçisi peygamber Muhammed olan, Gücü koşulsuz olarak Her Şeye Yeten Tanrı'nın Allah olduğunu belirten Müslüman açıklaması ile karşılık içindedir. Bundan sonraki bölümlerin, okuyucuyu, araştırmamızı yalnızca bu ilk açıklamaların tanımlanması aracılığıyla yaparak ikna edeceğine ve Hıristiyan imanını İslamiyet'e yorumlamayı umut edebileceğimize güveniyorum.

İKİNCİ BÖLÜM

VAHİY HAKKINDA HİRİSTİYAN VE MÜSLÜMAN ÖĞRETİŞLERİ

Bir önceki bölümde, Allah hakkındaki Müslüman öğretişini tartıştığımızda, Allah'ın her zaman ulaşılmaz kaldığına dikkat çekmiştik. İnsan, Allah'ın Kendisi hakkında hiç bir şey bilemez. O zaman Allah, açıklamasını bu durumda nasıl yapabilir ve sağladığı açıklama nasıl bir açıklama olacaktır? Sure 42, ayet 51'i okuyalım: 'Allah, bir insan ile ancak vahiy (açıklama) yolu ile, yahut perde arkasından konuşur. Yahut bir elçi gönderip, izni ile ona dilediğini vahyeder.' Kuran'ın kendisi, bir peygamber aracılığıyla Arapça olarak ifade edilmiş olan Allah yönlendirmesinin bir örneğidir. Bu yöntem aracılığıyla insanlara nakledilen yazılı rehberlik ve dağıtım, bu bölümde gözden geçireceğimiz vahiy biçimidir.

Kuran'ın 13.Suresinin 39.ayeti,'bu kitabın tüm zamanlar için geçerli olduğunu' beyan ederek şöyle der: 'Allah, dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır.' Böylece bize verilen bilgi, Allah'ın çağlar geçtikçe, yazılı olarak vermiş olduğu buyruklarını iptal ettiği yada onayladığıdır. Bu yazıların kaynağı nedir? Müslüman sünnetlerinden biri bize şu bilgiyi verir: Allah'ın yaratmış olduğu ilk şey yazı Kalemiydi ve Allah, Kalem ile tüm buyruklarının yazılmasını sağladı ve böylelikle Son Yargı Günü'ne kadar her şeyi düzenlemiş oldu. Allah'ın Kitapları da kaleme alındılar (Sure3, ayet 184) ve buyrukları ile birlikte korunmuş bir levhada (*Levh-i Mahfuz'da*) göklerde muhafaza edilirlen (Sure 85, ayet 22). Bu yazıların yüz dört tanesi peygamberlere verilmiştir; dört tanesi 'kitap' (*kutup*) formunda olup yüz tanesi deri tomarlar (*suhuf*) üzerine yazılmıştır.Sözü edilen dört kitap aşağıda belirtilenlerdir:

Tevrat (Yasa); Musa'ya verildi(Sure 3:3-4, 5:44);

Zebur (Mezmurlar); Davud'a verildi (Sure 4:163);

İncil (Müjde); İsa'ya verildi (Sure 5:163)

Kuran; Muhammed'e verildi: Müslümanlar bu kitabın son kitap olduğuna ve en yetkin vahiy olduğuna inanırlar. Kuran, Allah tarafından korunan ilk orijinal Kitap'ın metnidir (Sure 43, ayet 3). Araplar için Arapça dilinde yazdırıldı (Sure 12, ayet 2) ve 'peygamberleri mühürleyen' Muhammed'e verildi.

Kuran'ın orijini hakkında Kuran'ın kendisinde ve Müslüman sünnetlerinde anlatılan öykü böyledir. Ancak 'orijin' sözcüğünü kullandığımızda yine de Kuran'ın, zaman içinde bir başlangıcı olduğuna inanmayan Müslüman'ı hatırlamamız gerekir. Allah'ın konuşmasının bir bölümü, Kuran'ın sonsuz olarak düşünülmesi gerektiğini gösterir. Müslümanlar, Allah'ın yedi niteliğe sahip olduğuna inanırlar – Güç, Yaşam, Bilgi, İrade, İşitme, Görme ve Konuşma. Bu niteliklerin hepsi sonsuzdur ve Allah'ın konuşmasının bir kısmı– O'nun sonsuz konuşmasının – Peygamberlere aktarılmıştır. Konuşma, peygamberlerin üzerine Allah tarafından 'deri tomarlar' (*suhuf*) ve 'kitaplar' (*suhuf*) formunda gönderildi; ve Ortodoksluk, Kitaplara olan inancın 'onların var olduklarına ve Allah'ın konuşması olduklarına inanmak' anlamına geldiğini beyan eder. Böylece vahiy, Allah'ın kendisi ulaşamaz kalırken, bir melek ve peygamberler aracılığıyla insana verilebilir.

Konumuzda daha ileriye gitmeden önce, peygamberlik görevinin kendisi ile bağlantılı olan belirli konulara dikkat çekilmesi gerekir. Elçilik ve peygamberlik şeklinde iki kategori mevcuttur ve Müslüman teologların çoğu, bir elçi (resul) ve bir peygamber (nebi) arasındaki

farkı şöyle belirlerler: Bir elçi (*resul*), yalnızca bir mesaj alan kişi değildir, kendisine aynı zamanda bu mesajı insanlığa iletmesi de emredilmiştir. Bir *nebi* mesaj alır, ama bu aldığı mesajı iletmesi emredilmemiştir. Elçi ya da peygamber olan bu kişinin özgür biri (köle değil) olması gerekir ve bazı kişiler peygamber ya da elçinin Adem'in erkek çocuklarından biri olması gerektiğini beyan ederler. Erkek bir *cin* olamaz. Ancak diğer kişiler, *cinler* arasında elçilerin de bulunabileceğini söylerler; ve bir elçinin ya da peygamberin bir erkek olması koşulu ile Bakire Meryem'in durumunda bir istisna yapılmasının zorunlu olduğunu ifade edenler de mevcuttur. Meryem, bir kadın olmasına rağmen, bir melekten mesaj aldığı için bir peygamberdi, ama kendisine herhangi bir bildiriyi iletmesi tevdi edilmedi. Ortodoks Müslümanların çoğu, elçiliğin ve peygamberliğin belirtisinin mucizeler yapmak olduğunu düşünürler. Aynı zamanda Müslümanlar da bir büyücünün de mucizeler yapabileceğine inandıklarından, Allah'ın, bir büyücünün elçiliği ya da peygamberliği bu şekilde taklit etmesine izin vermeyeceğini sözlerine eklerler! Modern (geleneklere bağlı olmayan) Müslüman yazar Şibli Numani yine de *El Kelam* adlı kitabında bu mucizeler yapma koşulunun Kuran'ın kendisinden destek bulamayacağını söyler. Şibli, Muhammed'in mucizeler yapmadığını, ama yalnızca uyarıcı görevini üstlendiğini bildirir ve bu ifadesini desteklemek için Kuran'dan alıntılar yapar (Sure 13:7,27; 29:50).¹⁰

İslamiyet, Muhammed elçiliğe çağrılmadan önce Kuran'ın göğün en alt katına indirildiğine ve Onur Evi'nde (*Bey tül İzza*) muhafaza edildiğine inanır. Bize, Muhammed, melek Cebrail'den vizyonunu almadan ve Kuran'ın sözlerini işitmeden önce, Arabistan'daki Hira Dağı'na çekildiği ve orada zamanını tefekkür ile geçirdiği konusunda bilgi verilmiştir. Muhammed, Hira Dağı'ndayken, önce, putperest kişileri Allah'ın gelecek olan yargısı hakkında uyarmaya çağrıldı, melek Cebrail dehşet veren bir vizyonda Muhammed'e göründü ve ona üzerinde 96. Sure'nin yazılı bulunduğu bir deri tomar gösterdi. Cebrail, bu Sure'yi Muhammed'e okudu ve böylece Muhammed Allah'ın elçisi olma görevini kabul etmiş oldu. Bu olaydan sonra üç yıl süre ile hiçbir bildiri gelmedi, bir ara (*fetre*) oldu. Muhammed üç yıl boyunca hiçbir açıklama almadı, *cinlere tutsak* olduğunu düşünerek korkuyor ve delirdiğini düşünüyordu, ama karısı Hatice onu, Allah'ın elçisi olduğuna inanması konusunda teşvik etti. Sonunda gökyüzü ve yeryüzü arasında duran meleğin dehşet veren vizyonunu tekrar gördü. Hemen karısına koştu ve ondan kendisini kolsuz mantosuna sarmasını istedi ve 74. Sure'nin sözleri Muhammed'e iletildi. *Fetre* sona ermiş ve Muhammed'in görevi başlamıştı.

Bu olaydan sonra Muhammed'e çeşitli fırsatlar aracılığıyla Kuran ayetleri verildi. Kuran'ın günümüzde sahip olduğumuz şekline bu ayetleri Muhammed'e verilmiş oldukları sıralama ile uyumlu olarak sunmak konusunda hiç bir girişimde bulunulmadı. Toplam yüz dört Sure mevcuttur ve hepsi de uzunlukları esas alınarak düzenlenmişlerdir. Uzun Sureler kitabın başında, kısaları ise kitabın sonunda yer alırlar.

Bu nedenle, Kuran, Muhammed'in işitmiş olduğu konuşmadır. Meleği görmüş ve Cebrail'in sesinin işitmişti. Sünnet bize, meleğin bazen Muhammed'e eşlik edenlerden biri olan Dihya'ya benzer bir şekilde görüldüğü konusunda bilgi verir. Bu vahiy, duysal-görsel, yani göz ile görünen somut bir açıklamaydı ve Muhammed'in kendi uydurması değildi (Sure 11:13-14), ve Muhammed aynı zamanda kendi iradesine dayanarak da konuşmamıştı (Sure 53:3). Müslüman sünneti, ayetlere özenli bir kontrol uygulandığını ileri sürer; Muhammed'in görevinin her yılının sonunda, peygamber Muhammed ve melek Cebrail o tarihe kadar verilmiş olan ayetleri sıraya koyarlardı. Bir defasında, ayetlerin daha erken düzeltilmeleri

¹⁰ *El Kelam*, 4. baskı (Azamgarh),s.71

gerekti, o zaman Şeytan, Mekke ilahelerinin tapınmaya layık olduklarını söyleyerek Muhammed'i yanlış yönlendirdi. Tekrar gözden geçirilerek düzeltilmiş olan okuma Sure 53:19-21 ayetlerinde bulunabilir. Bir kez başka biri, peygamberin yazıcısı olan bir adam bir ayet ekledi ve Muhammed ona bu ayeti Kuran'a koymasını söyledi. Sure 23:14'ün sözleri şunlardır: 'Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir', Müslüman sünneti bu ayetin bu şekilde eklendiğini beyan eder. Bize, Muhammed'in yaşamının son yılında tüm ayetlerin kendisi ve melek Cebrail tarafından sıraya konuldukları bildirilir. Böylece bizler, Muhammed ölmeden önce tüm ayetlerin bir kitap şeklinde olmasa da düzgün bir biçimde tertip edildiklerine inanmaya yönlendiriliriz.

Şimdi, Kuran'ın kitap şeklinde toplanmasına ilişkin öykülerden ünlü ve yetkin bir kitap olan Buhari'nin *Sahih* olarak adlandırılan Sünnetlerine dönebiliriz.¹¹ Bu sünnetlerden birinde İlk halife Ebu Bekir'in döneminde Yemama'da şiddetli ve kritik bir savaş olduğu (İ. S. Yaklaşık 634 yılında) bildirilir. Bu savaşta Kuran'ı ezberlemiş olan ve ezberden okuyabilen pek çok kişi öldürüldü ve sonunda Ebu Bekir, Ömer (daha sonra ikinci halife olan) tarafından Kuran'ı ezberden okuyanlar öldükleri takdirde Kuran'ın yok olmaması için toplanması gerektiğine ikna edildi. Ebu Bekir istemeyerek de olsa buna razı oldu ve Muhammed'in Zeyd ibn Tabit adında genç bir adam olan yazıcısını bu görevi yerine getirmesi için yanına çağırdı. Bu genç adam görevi üstlenme konusundaki isteksizliğini ifade etti, ama sonunda ikna edildi ve Kuran'ı 'palmiye yapraklarından, hayvanların omuz kemiklerinden, beyaz taş levha parçalarından ve insanların yüreklerinden' toplamaya başladı. Yazılar toplandıktan sonra, Muhammed'in dul eşlerinden biri olan Hafize'nin koruması altına kondular. Daha sonra Buhari bize üçüncü *Halife* Osman zamanında Kuran'ın metni hakkında Müslümanlar arasında acı bir çekişme yaşandığını söyler. Osman, Müslüman komutan Hudeyfi tarafından 'inanınların, Yahudi ve Hıristiyanların yaptıkları gibi ayetleri değiştirmeye başlamalarına' engel olmak için Kuran'ın metnini temellendirmek amacı ile buyruk vermesi konusunda ikna edildi. Osman, bu görevin yerine getirilmesi için Zeyd ibn Tabit'i çağırdı ve seçilen bir kurul, Kuran'ı bugün sahip olduğumuz şekline getirdi. Osman, diğer tüm kopyaların yakılması gerektiğine ilişkin buyruk verdi. Zeyd'in, orijinal eserini neden yeniden üretmeye razı olmadığı merak konusu olabilir. Belirsizlik ile karşılaşıldığında Kureyş diyalekti izlenildi. Bu, Muhammed'in konuşmasıydı ve tahminen Allah'ın konuştuğu Arapçaydı.

Ortodoks Müslüman görüşü, Kuran'ın bugün elimizde olan şeklinin Allah'ın elçisi olan Muhammed'e verilmiş olan ile tüm konularda aynı olduğunu ileri sürer. Bu nedenle, Kuran her konuda Korunmuş Levhada yazılı olan ile aynıdır. Her şeye rağmen Müslüman tarihçiler bize Muhammed'in ölümünden yaklaşık yüz yıl sonra büyük bir zihin karışıklığının yaşandığı konusunda bizi bilgilendirirler. Kuran metninin sesli harfleri Osman'ın baskısı tamamlandığında Kuran'da mevcut değilirdi ve aslında Arapça sesli harfler İ. S. 8.yüzyılın sonuna kadar icat edilmemişlerdi. Bize, Arapça sesli harflerin, ünlü gramer bilgini Halid bin Ahmad tarafından icat edilmiş oldukları söylenir.¹² Ayrıca aynı zamanda harflerin fonetik değerini belirten noktaların da yazılmaları gerekmişti ve Markizi, ibn el Atir ve ibn Halikan gibi Müslüman tarihçiler harflerin fonetik değerini belirten bu noktaların düzeltilmesi ile zalim komutan el Haccac (İ. S. 8.yy.) arasında bağlantı kurarlar ve bazı kişilerin bu komutanı Kuran'da değişiklikler yapmakla suçladıklarını eklerler.¹³

Bir zihin karışıklığının yaşandığı kesindi ve sesli harfler ve harfin fonetik değerini belirten noktalar yazıldıkları zaman, insan belleğine ve insan yargısına ne kadar çok

¹¹ Aynı zamanda bkz. Goldsack, *Selections from Muhammadan Traditions* (Allahabad, 1923), s.106

¹² Sell, *Faith of Islam* (Madras, 1970), s.63.

¹³ Muir, *al Kindy* (S.P.C.K., London, 1911), s. 29.

güvenildiği ortaya çıktı. Müslümanlar Kuran'ın anlamı ile ilgilendiklerinde ve Yorum (*tefsir*) bilimi geliştiginde, Müslüman araştırmacılar, belirli noktalarda bazı sözcükler hakkında kesin sonuçlara varamadıklarını itiraf etmek zorunda kaldılar. Arapça bir sözcüğün çeşitli anlamları bulunabilir. Bazı durumlarda anlam, içeriğe referans aracılığıyla yerleştirilirdi ve bu tür sözcüklere *müşterek* adı verilirdi. Diğer durumlarda kesin bir sonuca varmak imkansızdı ve Sure 108, ayet 2'nin durumunda her iki anlam da kabul edildi. Bu ayetteki bir sözcük, ya 'kurbanları öldürmek' ya da 'dua sırasında elleri göğüse yerleştirmek' olarak çevrilebilir. Her iki çeviri de kabul edilmiştir ve bu tür sözcüklere *muavval* sözcükler adı verilir.

Yaşanan zihin karışıklığı yalnızca metnin anlamı ile ilgili değildi, ama aynı zamanda Kuran'ın tamamının toplanmamış olduğunu da ortaya koyuyordu. 'Kapak arasına konmamış' bulunan ayetlerden söz eden Sünnetler vardır ve aynı zamanda Muhammed tarafından söylenmiş olduğu bildirilen şu ünlü Sünnet de mevcuttur: 'Hiç kimse Kuran'ın tamamını öğrenmiş olduğunu söylemesin! Kuran'ın büyük bir kısmı kaybolmuşken, Kuran'ın tamamını nasıl biliyor olabilir? Kuran'ın halen mevcut olanını öğrendim desin!'¹⁴ Dr. A. Jeffrey, *Materials for the history of the text of the Quran* adlı eserinde Müslüman kaynaklarından alınmış çok sayıda çeşitli okumaları da bir araya getirmiştir. Aynı zamanda bugün sahip olduğumuz standart baskıda yer almayan Ubai ve Ebu el Aşari¹⁵ kayıtlarından da iki sure alıntısı yapar. Ayrıca, bin yıldan uzun bir zamandan beri Müslümanlar Kuran metninin yedi sistemini kabul etmişlerdir. Bu yedi sistem kabul edilmiş olsa da, İ. S. yaklaşık 934 yılında, İbn Mücahit kabul edilmiş sistemlerin aynı sayıda kalmasını teklif ettikten sonra itirazlar ile karşılaşmıştır. Yedi sistemin adları şu kişilerin adları ile bağlantılıdır: Medinenli Nafi (H.S.69 yılında öldü), Mekkelî İbn Kathir (H.S.20 yılında öldü), Kufalı Hamza (H.S.158 yılında öldü), Şamlı İbn Amir (H.S. 118 yılında öldü), Basralı Ebu Amr (H.S. 154 yılında öldü), Kufalı Asim (H.S. 128 yılında öldü), ve Kufalı el Kisa'i (H.S. 189 yılında öldü). 1923 yılında basılan ve genelde kabul edilen standart Mısır edisyonu, Kufalı Asim'in izleyicilerinin kabul ettiği metni temel alır. Bir kez, farklı okullar tarafından izlenen çeşitli metinler, Kuran'ın sayfa kenarlarında basıldı, ama bu uygulama devam etmedi. Hindistan'da Kuran'ın eski kopyaları mevcuttur – örneğin Rampur'daki devlet kütüphanesinde – ve sayfa kenarlarında yazılı olan bu farklı metinlerin görülmesi mümkündür.¹⁶

¹⁴ Bkz. J.W.Sweetman, *Islam and Christian Theology*, Cilt 1, Pt.1 (London, 1947), s.135.

¹⁵ Bu iki Sure şunlardır:

Reddetme Suresi

Ey Allah, yardım için senin adını çağırır ve senden bağışlanma dileriz. Seni överiz ve sana nankörlük etmeyiz. Sana itaat etmeyen herkesi reddeder ve terk ederiz.

'Süratli Hizmet' Suresi.

Ey Allah, sana taparız, duamız sanadır ve önünde saygı ile eğiliriz. Senin işlerini hızla yapar ve sana süratle hizmet ederiz. Merhamet göstermeni bekler ve cezandan korkarız. Sen kafirleri mutlaka cezalandırırsın.

Bkz. Jeffrey, op.cit., (Leyden, 1937); aynı zamanda bkz. Nöldeke ve Schwally, *Geschichte des Qorans* (Leipzig), s.34

Bu iki Sure'nin (bir metinde iki varyantın bir arada bulunması şeklinde) tek bir dua olarak çağdaş bir kullanımı için bkz. T.P.Hughes, *Dictionary of Islam* (London,1885), konu '*Dua u l-Qunut*'.

¹⁶ Kuran'ın çeşitli okumalarının kullanımında bir kez Bekirli ölçüde bir özgürlüğe izin verilmiş olduğu Muhammed el Jazari'nin (İ.S. 1429 yılında öldü) düşüncesinde görülebilir. Arapça dilindeki aynı seslere sahip olan – her ne kadar yalnızca bazı konularda ve bir olasılık şeklinde olsa da – Kuran'ın, Osman tarafından düzenlenen metnindeki ve sünnetdeki dili hatasız olan her okumasının, doğru bir okuma sayılabileceğini ileri sürer. Bu durum, Yedi ya da On (metin sistemleri) ya da kabul edilmiş olan diğer İmamlardan gelen her okuma için geçerlidir. Ünlü Celal el Din el Suyuti bu görüşünde Muhammed el Jazari'yi destekler. (Bkz. *The encyclopedia of Islam*, article on *Quran*, s.1073 ve yukarıda belirtilmiş olan isimler hakkında Yazılar; aynı zamanda bkz. A. Jeffrey, op.cit., *Introduction*).

Böylece daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, bu sonsuz Kuran, erken döneminde pek çok noktada insan yargısına başvurmak zorunda kalmıştır. Müslümanların bozulmadığını ve gökteki orijinali ile aynı kaldığını ileri sürdükleri bu kitaba son ve kesin şeklini veren insanlardır. Aynı zamanda Müslümanların kabul etmedikleri yorum ve noktalama gibi konular da mevcuttur. Ancak, ne kadar ilginç olurlarsa olsunlar bu ayrıntılar, Vahiy'in Kutsal Kitap'a ve İslamiyet'e özgü öğretişleri arasındaki temel ayrılıkları hiç bir şekilde etkilemezler. Hıristiyan'ın farkına varmak zorunda olduğu en önemli gerçek, Müslümanların metni oluştururken güçlükler ile karşılaşmış olmaları değil, ama Allah'ın kendini açıkladığını ya da verdiğini düşünmüyor olmalarıdır. Allah, yalnızca takdir sağlar ve bu terimin Hıristiyanlıktaki anlamı, bu takdirlerin, hiç bir şekilde 'vahiy' olmadıklarıdır. Kuran, Allah'ın insana, 'insanın şah damarı kadar yakın olduğunu' ifade eder, ama O, her şeye rağmen bilinemeyendir ve O'nun Kitapları da O'nu açıklamazlar. Allah büyük bir gizeme sahiptir ve insan hiç bir şekilde O'na katılamaz. Bir Müslüman ile görüşüldüğünde, sonunda Müslüman araştırmacı Hıristiyan Kilisesi'nin ve Kilise'nin Kutsal Kitap'ının yetkisinin doğruluğunu kabul etmek zorunda kalmasına rağmen, Kuran'ın, Kutsal Kitap'a üstünlüğünü göstermeye çalışan, ürün vermeyecek olan karşıtlık ile ilgili çabalar için zaman harcanmaması gerekir. Almış olduğumuz açıklamadan söz ettiğimizde, bu açıklamanın Tanrı'nın Kendisinden, doğasından ve lütfundan geldiğini hatırlamalıyız. Eski Antlaşmada bu açıklama, olaylar ile bağlantılıdır ve bu açıklama Yeni Antlaşmada, Oğlu'nda ve Kutsal Ruhu'nda Kendisini veren Tanrı'nın bir evrensel önem olayı ile ilişkilidir. 'Tanrı bizimle.' Bir yanda, sözde bozulmamış ve sonsuz olduğunu söyledikleri Allah'ın sözleri ile Müslümanlar; diğer yanda, kurtuluşunun lütfkar amacını yerine getirmek için Tarihte ve Mesih'in Kişiliğinde Kendisini açıklamış olan Tanrı'ya inanan Hıristiyanlar ve bu açıklama Kutsal Kitap'ta kayıtlıdır ve Kilise'nin deneyimlerinde devam etmiştir.

Açıklama hakkındaki Müslüman öğretisi, aynı Hıristiyan inancının Tanrı bilgisi ile tutarlı olması gibi, Allah hakkındaki İslamiyet öğretisi ile de tutarlıdır. Allah, insana kendisini kişisel olarak açıklayan bir yaklaşımda bulunmaz, insan ile paydaşlığın peşinde de değildir. İslamiyet, Oğlu ve Kutsal Ruh'u aracılığıyla insanlar ile barışmak isteyen ve onların Kendisi ile paydaşlığını sağlamayı arzu eden, Kendini açıklayan ve Kendini feda eden Tanrı hakkında hiç bir bilgiye sahip değildir. Müjde'nin yüceliği, Tanrı'nın bu sözle anlatılamayan armağanının mesajıdır; çünkü O, Mesih'te bizlerin Tanrısal doğaya ortak olabilmemiz için Kendisini vermiş ve Kendisini feda etmiştir. Tanrı'nın eylemi, bu lütfkar fedakarlık eylemidir ve bizim İslamiyet'e vermek istediğimiz iyi haber budur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTLAŞMA, REHBERLİK VE ŞEYTAN

ORTODOKS Sünni teolojisi, insanın, insan ve Allah arasındaki doğrudan ve sürekli ‘iletişim’ konusu üzerinde düşünmeye ihtiyacı olmadığını kabul eder. İslamiyet’in vahiy hakkındaki öğretisini gözden geçirdiğimizde, keşfettiğimiz şudur: İslamiyet, peygamberlerin, Allah’ın onlar, yaşadıkları çağ ya da insanlar için sonsuzlukta buyurmuş olduğu yazıları aldıklarını öne sürer. Bu yazılar, Allah ile aralarında bağlantı oluştururlar ve kendilerinden insanların dikkatini bu sonsuza kadar bina edilmiş yazılı buyruklara çekmeleri talep edilir. Bu tür yazılar, Allah’ın kendisine hizmet etmek üzere ayrılmış olanlara zorla kabul ettirilmek üzere kararlaştırıldığı sonsuza kadar bina edilmiş bir kontratın usule uyguna ifadesidirler.

Allah’ın insanlar için buyurduğu ve İslamiyet’in Allah’ın *kutup* ve *suhuf*unun¹⁷ peygamberlere ihsan edilmesi aracılığıyla bağlayıcı olduğuna inandığı bu kontrat, Kuran’da iki sözcüğün kullanılması aracılığıyla gösterilir. Bu sözcüklerin her ikisi de, Kuran’ın İngilizce çevirilerinde ne yazık ki, ‘antlaşma’ olarak çevrilmişlerdir. Sözcüğün köklerinden birinin, ‘H D, öncelikli anlamı, ‘emir, yükümlülük, yasaklama’dır. Aynı zamanda ‘bir kontrat, antlaşma, ihtiyat tedbiri, vaat’ ya da ‘birinin Allah’ın birliğini teyit etmek için kendini bağlaması’ anlamına da gelir (Sure8:56,58; 9:12).¹⁸ Allah tarafından buyrulan bir emrin altında yatan düşünce, Sale’nin Kuran çevirisinin bazı bölümlerinde ortaya konmuştur (Sure 2:119; 20:114; ve 36:60). Sure 2:94’de Muhammed ile bir kontrat yapan insanlar hakkında da aynı fiil ve isim kullanılır ve Sure 7:100’de diğer peygamberler ile yapılan antlaşmayı bozan insandan söz edilir. Sure2:49’da Yahudilerin antlaşmaya sadık kaldıkları takdirde Allah’ın da antlaşmasına bağlı kalacağını okuruz ve Sure 6:152’de bize Eski Antlaşma peygamberlerinin öğretisini hatırlatan antlaşma hakkında yazılmış olan ayetler buluruz. Kutsal Kitap’a özgü dile benzer gibi görünen her ifade yine de Allah’ın: ‘Antlaşmam, kötülük yapanları kapsamaz’ ifadesi ile etkisiz hale gelir (Sure 2:118).

Sözcüklerin ikinci kökü, Sure 2:118 gibi her iki kökün de kullanılmış olduğu bölümlerden de görülebileceği gibi, W TH Q, ‘H D’ nin bir eş anlamlısıdır. Kök, ‘kontrat’, ‘bağ’, ‘zorunluluk’ ve ‘antlaşma’ konuları hakkındaki aynı fikirleri ifade eder. Bu tür kontratlar, Allah’ın ‘kitapları’ aracılığıyla bağlayıcıdır (bkz. Sureler 3:75, 184; 7:168;v.b.); bu kök aynı zamanda insanlar arasında edilen yeminler ve yapılan antlaşmalara uyarlandığında, din dışında bir kullanıma da sahiptir (Sureler 4:98; 8:73; 12:66).

Hıristiyan, antlaşma konusunda Kuran’ın ve Kutsal Kitap’ın öğretisini karşılaştırdığında, önce dilin benzerliği nedeni ile etkilenir. Ancak yine de bu benzer dilin altında yatan düşünce ve amacın aynı olup olmadığını sormaya devam etmek zorundadır. Kutsal Kitap’taki antlaşma – Tanrı’nın, sevgisi nedeni ile günahkar halkı için yaptıklarının dışsal bir ifadesi – Allah’ın, kulları üzerinde bağlayıcı kıldığı kontrat ile aynı mıdır?

Aynı zamanda Hıristiyan da, insanların Kutsal Kitap’ta ahlaksal açıdan sorumlu tutulan varlıklar olarak görüldüklerini ve kendilerinden Tanrı ile olan antlaşmalarını yenileme

¹⁷ Kitaplar’ ve ‘deri tomarları’; bkz. s. 16

¹⁸ Bu ayetin, Lane’nin *Arabic-English Lexicon* (s.2183, col.1)’una göre çevrilmesi gerekir: ‘...Müşfik olanlar ile birliğini teyit etmek için yapmış olduğu bir antlaşmanın dışında.’

konusunda ilk adımı atan kişiler olarak söz edildiğini hatırlayacaktır. Hıristiyan aynı zamanda Tanrı'nın, insanlar ile yalnızca antlaşmalar yapmadığını, ama lütfederek onların Tarih'teki ilişkilerine ve işlerine müdahale ettiğini anımsayacaktır. Antlaşma ile ilgili Kutsal Kitap öğretisi, Tanrı'nın, insanları günahlarından kurtarmak için yaptığı fedakarlıkları açıklar. Tanrı, Kendisini Oğlu'na, bir kontrat yaparak ya da pazarlığa girilerek değil, özgür lütfu aracılığıyla verir. 'Tanrı ise bizi sevdiğini şunun ile kanıtıyor: Biz daha günahkarken Mesih bizim için öldü'. Tanrı'nın Yeni Antlaşması, Mesih'in kanındaki Kurtuluş-antlaşmasıdır. Bu, Tanrı'nın Mesih'teki söz ile anlatılamayan armağanıdır. Tanrı'nın günahlı insanları aradığı ve onlara Tanrısal kurban aracılığıyla kefarettir bir lütf antlaşması hakkındaki bu tür bir öğretinin, İslamiyet'in kapsamında yer alması imkansızdır. Müslüman, Allah'ın istediği gibi hareket eden ve insanı, canı istediği gibi Cennete ya da Cehenneme gönderen Biri olarak düşünmeyi tercih eder.

Bir önceki ifade, bizi araştırmamızın ikinci noktasına, yani Allah'ın rehberliğine getirir. Bu rehberliğin, iki yönlü bir rehberlik olduğunun düşünülmesi gerekir; çünkü Kuran, Allah'tan, insanları hem doğru yola yönlendiren hem de saptıran Biri olarak söz eder. İnsanları yıkıma uğratan ya da onlara güvenlik sağlayan, Allah'tır. 'Doğru yolda rehberlik etmek' fiilinin kullanıldığı Kuran içeriklerini gözden geçirdiğimiz takdirde, Allah'ın, kendisinin seçmiş olduğu inananları ve peygamberleri yönlendirdiğini öğreniriz (Sureler 6:80; 6:87; 22:54,v.b.); ve Allah isterse, bütün insanları doğru yola yönlendirir (Sureler 6:149; 13:31). Aynı zamanda bir Kitap da yol gösterir (Sure 2:1), Allah tarafından insanlara verilmiş olan *Tevrat* (Musa'nın Yasası) ve *İncil* (Müjde) (Sure 3:2). Hiç bir rehberlik, Allah'ın muhalif iradesine karşı galip gelemez (Sureler 39:37; 40:42), ama insanın Allah'ın rehberliği yerine 'körlüğü' tercih ettiği belirtilen, sure 41:17 gibi bölümler de mevcuttur.

Kuran'da 'yanlış yola sevk etme' konusunda kullanılan sözcük kökü, D.L.L.'dir. Bir çok bölümde bu sözcük kökeni, Allah'ın yanlış yola sevk etmesi ile ilgili olarak kullanılır ve Allah'ın rehberliği ile karşıtlık oluşturur. Allah dilediğini saptırır ve dilediğini doğru yola iletir (Sure 6:39; 7:155; 17:8;14:4; 16:37,93; v.b.), ama aynı zamanda Allah'ın yalnızca kötülük yapanları yoldan saptırdığını da okuruz (Sureler 2:26; 14:21) Ancak, bu sonuncu ifade türündeki beyanlar, Müslüman öğretisindeki Allah'ın insanların iyi ve kötü eylemlerini bir yaratıcısı olarak itibarını zedelemmez. Ortodoks teolojisi, şu tür bölümlere geri dönüş yapmayı tercih eder, 'Allah her kimi doğruya erdirmek isterse, onun göğsünü İslam'a açar. Kimi de saptırmak isterse, onun da göğsünü göğe çıkıyormuşçasına daraltır, sıkır' (Sure 6:125). 'Allah bir kısmına hidayet etti, bir kısmına da sapıklık layık oldu' (Sureler 7:30; 16:36). Allah'ın yanlış yöne sevk ettiği kişi için, rehber yoktur (Sureler 7:186; 13:31,33), ve böyle bir kişinin gideceği yer Cehennemdir (Sure 17:97).

Allah'ın 'Doksan dokuz Güzel Adı'nın' belirtildiği listelerin bazılarında Allah'a, Şeytan'ın Kuran'da yer alan Yanlış Yola Sevk Eden (*mudil*)¹⁹ ünvanı verilir.

¹⁹ *Mışkat* olarak adlandırılan Sünnetler kitabında peygamber Muhammed'in Allah'a şöyle dua ettiği bildirilir: 'Benim namıma saptır, ama bana karşı saptırma.' Bu tarz bir dua Kuran'ın öğretilerine karşı değildir. İnsanlar Allah'ı aldatmaya ve Muhammed'e ihanet etmeye çalışırlar, ama Allah, kendisini aldatmaya çalışanları aldatır (Sure 4:142). Allah'ı aldatmaya çalışan günahkarların ve onları aldatan Allah'ın yazılı olduğu bu bölümlerde aynı fiil kullanılır.

Ortodoks İslam, Kuran'ın, Allah'ın aldatmasının bir kısmı olup olmadığı konusunda bir karar vermeye zorlanmıştır. Eğer Allah, istemediği bir şeyi buyurursa (92.sayfanın dipnotuna bakınız), Müslüman düzeninin tümünün bir aldatmaca ve Allah'ın Kuran'daki bu konuşmasının O'nun bir iddiası olması ve insanları yoldan saptırmak için tasarlandığını düşünmek mümkün değil midir? Buna karşılık olarak, Ortodoks İslam'ın sığınabileceği tek iddia şudur: Allah'ın aldatmasına ilişkin Kuran öğretisine rağmen, Kuran'ın kendisindeki Allah'ın isteği ile uyumlu olmayan konuşmasında bile Allah'ın gerçeği konuştuğunun kabul edilmesi gerekir.

Ancak yine de şunu hatırlayabiliriz: Şeytan, peygamber Muhammed'i Mekke ilahelerini kabul etmesi için yanlış yola sevk ettiği zaman (Sure 53:19), Allah peygamberi melek Cebrail aracılığıyla uyararak hatasını düzeltmişti. Bu nedenle, Allah istediği takdirde Şeytan'ın yanlış yola sevk etmesi engellenebilir. 'İşte böylece biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı laflar fısıldılar. Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı' (Sure 6:112). İslamiyet'ten dönüş yapan biri bir kez yazara, Allah'ın yanlış yola sevk etmesinin Şeytanınkinden çok daha kötü olduğunu söylemişti, çünkü Şeytan tarafından yanlış yola sevk edilenin kurtarılma olasılığı mevcuttur, ama Allah'ın yanlış yola sevk ettiği kişiyi doğru yola iletmek mümkün değildir. Günahkarlar, Şeytan ve Allah tarafından yanlış yola sevk edilen insanlardan söz edilirken, yine aynı fiil kullanılır ve bu tür yanlış yola sevk edilmelerin tümü insanların yıkımına yol açar. Allah'ın, Şeytan'ın ve günahkarların yanlış yola sevk etmeleri arasındaki tek ayırt edilebilir farklılık, Allah, yanlış yola sevk ettiğinde başarısının kesin olduğudur. Şeytan ve günahkar, insanı yanlış yola sevk etme konusunda başarısızlığa uğrayabilirler – eğer Allah dilerse.

Hıristiyan okuyucu bu noktada şu soruyu yöneltebilir: 'Kutsal Kitap'ın tamamında bu tür bir öğretilere yer yok mudur? Yeremya 20:7 ve Hezekiel 14:9 gibi bölümlerin çevirilerinde kullanılan ifadeler ne demeli? Ahav'ın peygamberlerinin ağzına konan 'aldatıcı ruh' (1. Krallar 22:23) için ne söyleyebiliriz? Yeremya kitabında, peygamber Tanrı'ya, 'beni kandırdın, ya Rab' diye şikayette bulunur, - ama Yeremya Tanrı'yı haksız yere suçlamaktadır, çünkü peygamberin haklılığı sonunda ortaya çıkarılır. Aynı düşünceye Hezekiel 14:9 ve 1. Krallar 22:23'de de yer verilmiştir; ancak burada söz konusu olan farklılık şudur: Tanrı, sahte peygamberleri 'aldatma' eyleminin nedeninin onların ve kendi halkının günahlarını cezalandırmak olduğunu beyan eder. Burada, Allah'ın, ve (eğer Allah istediği takdirde) Şeytan'ın ve günahkarların eylemi olan günaha sevk etme konusunda işlediğine dair herhangi bir öneri mevcut değildir. Kutsal Kitap'ta Şeytan ve günahkarlar tarafından uygulanan kötülük ve aldatmaca için kullanılan fiiller, hiç bir zaman Tanrı ile bağlantılı olarak kullanılmazlar.

Kuran'daki sözcük kökü D.L.L.'nin ettirgen kullanımı ile birlikte aynı zamanda peygamber Muhammed'in (Sure 93:7), ve diğerlerinin 'yanlış yola sevk edildiklerine' ilişkin söylenen, nesnesi olmayan başka fiiller de mevcuttur. Sure 32:31'de okuduğumuz gibi, insanlar 'kaybolmuşlardır' (bu düşünceyi ifade eden bir diğer sözcük kökü KH S R'dir) ve insanlar yanılırlar ve doğru yolu bulamazlar (Sure 25:9; v.b.). bu tür kişiler genellikle 'körler' olarak tanımlanırlar (Sureler 17:72; 45:20), ve doğru yoldan ayrılan ve ıssız çölde kaybolan kör bir insan figüründen söz edilir. Aynı düşünce Müjdelerde de ifade edilir; 'İnsanoğlu kaybolanı arayıp kurtarmak için geldi' (Luka 19:10). Bu konuda verilecek en aydınlatıcı örnek budur; Allah'ın kaybolmuş olanlara karşı gösterdiği kayıtsız tutum ve Tanrı'nın, kaybolanları kurtarmak için araması; Kuran ve Kutsal Kitap'da bu konu ile ilgili benzer sözlerin araştırılması gerekir. Tanrı'nın 'kaybolanları', 'yanılığa düşenleri' ya da 'kötülük yapanları' kurtarmak istemesine karşılık, Allah, bu tür kişileri yanlış yola sevk ederek Cehenneme gönderir (Sure 14:30). 'Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, dilediğini hidayete erdirir. (Ey Muhammed!) Onlar için duyduğun üzüntüler yüzünden kendini helak etme!' (Sure 35:8)

Kuran'da GH W sözcük kökü, Allah'ın Şeytan'ı azdırdığı ve yanlış yola yönlendirdiği belirtilen bölümlerde kullanılır (Sureler 7:16; 15:39,40). Aynı zamanda Şeytan da insanları azdırır (Sure 15:39) ve günahkarlar diğerlerini yıkıma uğratmak ve Cehenneme göndermek için azdırırlar (Sure 7:30-33). Aynı sözcük kökü bu durumların hepsinde kullanılır ve 7 ve 16.

sureler ile bağlantısı olan öykü bize, Şeytan'ın İslamiyet'te işgal etmekte olduğu kural dışı yer hakkında bilgi verir. Müslüman'ın, Şeytan'ın konumu ile ilgili düşüncesinde dikkat edilmesi gereken ilk nokta, onun Tanrı'ya karşı gelen bir alanın prensi, yani, 'bu dünyanın prensi' olarak görülmediğidir. Kuran, bize *Iblis'in* (genellikle şeytan olarak adlandırılır) ateşten yaratıldığını söyler (Sure 7:12) ve onun *cinlerden* biri olduğunu bildirir (Sure 18:50). Kuran onun ile istihza eder ve onun 'zayıf hilelerini' ile alay eder (Sure 4:76). Şeytan hiç bir zaman Allah'ın kontrolünün dışında hareket edemez ve Şeytan'ın Sure 15:27-42 ayetlerinde yer alan düşüşün öyküsü, onun Allah'ın Birliğine hararet ile inandığını açıklar. Şeytan, Allah dışında herhangi birinin önünde secde etmeyi reddetti ve Adem'in ayağına kapanmayı kabul etmedikten sonra, Allah tarafından lanetlendi ve hareket gücü sınırlandı. Sure 38:82,83'de 'Allah'ın insanları azdırma gücü ile' (dikkat çekici bir itiraf) övünen Şeytan'a Allah şu yanıtı verir: 'Andolsun ki cehennemi hem cinlerden, hem de onları izleyen insanlardan (suçlular ile) dolduracağım'. Allah, cehennemi insanlar ve *cinler* ile doldurmaya karar vermiştir (Sure 11:118,119; 7:179) ve Şeytan Allah'ın araçlarından biridir.

Kuran'ın başka bölümlerinde Şeytan'dan sorun çıkaran biri olarak söz edilir (Sure 5:91; 12:100), hatta Şeytan, insanlar tapınırken kendisini Allah'a ortak koşsunlar diye onları aldatacak güce bile sahiptir (Sure 7:190;²⁰ 14:26). Elçilerin ve peygamberlerin sözlerini bozacak kuvveti vardır, ama Allah, Şeytan'ın değiştirdiği orijinal yazıları iptal eder (Sure 22:51). Kuran'a ve İslamiyet'e özgü düşünce Allah'ın yaratıcı gücünün dışında bulunan bir alan fikrini hoş göremez ve Şeytan, her ne kadar insanın, 'kötü bir rehberi', 'bilinen bir düşmanı' ve 'asi biri' olmasına rağmen, inananlar üzerinde hiç bir güce sahip değildir (Sure 16:99,100), onun gücü yalnızca himayesine girenler ve putperestler üzerinde geçerlidir.

Müslüman Sünnetleri, bir kural olarak, Kuran'ın öğretiğine örnekler oluşturarak onu geliştirirler. Sünnet, Kuran'ın öğretiğine belirli bir yer ve önem verir (bir sonraki bölümde Müslüman öğretisindeki Takdiri İlahi' konusunu incelerken bunu tekrar göreceğiz), ama Şeytan'ın düşüşü hakkındaki konudan, sanki gizli bir anlaşma yapılmışcasına hiç söz edilmez. *Mişkat*, Şeytan'ın düşüşünden kısaca söz eder ve bize şu bilgiyi verir: Şeytan, 'Sad' olarak adlandırılan Sure ezberden okunduğunda, secde etmesi için kendisine verilen buyruğu hatırlar ve bunu yapmadığı için ağlar, çünkü bu yüzden Cehenneme atılacaktır. *Mişkat*, aynı zamanda yeni doğan bir bebeğin ilk çılgınlığının da Şeytan'ın ona dokunuşu yüzünden olduğunu beyan eder, ama İsa ve annesi onun bu dokunuşundan korunmuşlardı. Şeytan'ın, peygamber Muhammed'in yüreğindeki payı, peygamber henüz çocukken, melek Cebrail tarafından çıkartılarak uzaklaştırılmıştı.²¹

²⁰ Bu ayet, Adem ve Havva'nın ilk doğan çocuklarına, Şeytan'ın adı olan Haris, 'Abdül Haris' (Haris'in hizmetkari) ismini verdiklerine ilişkin söylentiye işaret eder.

²¹ Arapça ya da Urduca dilini bilmeyen okuyucu, *Selections from Muhammadan Traditions* (R. W. Goldsack tarafından çevrilmiş ve C.L.S tarafından Allahabad'da yayınlanmıştır. Yukarıda sözü edilen üç Sünnet, bu çevirinin 39,7 ve 292. sayfalarında görülebilir) adlı, *Mişkat'a* ait bir eserin kısaltılmış çevirisine başvurmak isteyebilir. Şeytan, Müslümanların dualarına zorla girer (s.7,34; aynı zamanda bkz. Kuran, Sure 16:98 ve bu nedenle Müslümanların tek başlarına dua etmemeleri gerekir (s.47). Müslüman dualarındaki disiplin eksikliği Şeytan'a bu tür dualara sürünerek yaklaşması için bir fırsat verir (s.48,51,101), ama bir Müslüman'ın geceleri ettiği dualar, Şeytan'ı etkisiz hale getirirler (s.54). Bu tür dualar, gereklidir, çünkü Şeytan gece olunca harekete geçer ve insanların rüyalarına girer, ama Muhammed'in görünümüne bürünemez (s.231). Şeytan, uyuyan kişinin burnuna yerleşir (s.22) ve güneş, dünya üzerinde doğduğunda, Şeytan'ın iki boynuzu arasında yükselir (s.27). Belirli Kuran ayetleri, gün boyunca Şeytan'ın uzak tutulmasına ilişkin onlarca bilgi aktarırlar (s.114,121). Eğer bir Müslüman yere bir yiyecek parçası düşürürse, onu yerde bırakmaması gerekir, çünkü Şeytan gelerek o yiyecek parçasını alacaktır (s.218) ve aynı nedenden ötürü gece olduğunda kapılar Allah'ın adı ile kapatılmalı, torbaların ağzı bağlanmalı ve su sürahilerinin üstleri kapatılmalıdır, aksi takdirde Şeytan bunların içlerine girer (s.221). Müslümanlar, bir eşek anırdığında, Allah'a sığınmalıdırlar, çünkü eşek Şeytan'ı görmüştür (s.122). Şeytan, kanın damarların içinde dolaşması gibi, insanların içinde, hatta peygamber Muhammed'de bile dolaşır

Kuran'da bulunan ve Şeytan'ın düşüşünü Adem'in yaratılış ile bağlayan merak uyandıran söylenti, daha önceki bir dönemde Müslüman çevrelerindeki teolojik tartışmanın konusuydu. İslamiyet'in ilk teologları, Şeytan Adem'e tapınmadığı için Allah'ın onu lanetlediği inancı karşısında şok geçirmişlerdi. Şeytan, itaatsizlik ederken bile İslamiyet'in temel inancı olan Allah'ın Birliğini inat ile savunan biri değil miydi? Ayrıca Allah'ın nedeni açıklanamayacak bir biçimde meleklerle, Kendisinin dışında yaratılmış bir varlığa secde etmelerini buyurduğu gerçeği, bu teologları, Allah'ın önceden bilinmeyen iradesindeki keyfi davranışı ve her zaman tuzaklarının (*makr*) var olma olasılığı ile ilgili olarak bazı belirli sonuçlara yönlendirdi. Allah'ın tuzağı ya da hilesi hakkındaki bu düşünce, yalnızca bir tahminden ibaret değildi, ama Kuran'ın kendi öğretişini temel alıyordu. İnsanların kötülük tasarlama konusunda kurnaz olabilmelerine rağmen, yine de, 'Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır' (Sure 7:99; 13:42; 27:51). Kötüler, Allah'a karşı tuzak kurarlar, ama Allah tuzak kurma konusunda onlardan daha çabuk hareket eder ve Allah'ın elçileri insanların kurdukları tuzakları yazarlar (Sure 10:21; 14:46). Yukarıdaki bölümlerde Allah'ın kurduğu tuzaklar hakkında kullanılan aynı fiil, kötülerin ve *kafirlerin* kurdukları tuzaklar konusunda da kullanılır (Sure 6:123; 16:45). Sonuncular, cehennem azabına uğrayacaklardır (Sure 35:10).

Tuzak kuran Allah'a ilişkin bu tür düşüncelerin temelinde ve Şeytan'ın düşmesine ilişkin koşulların ışığında, teologların vardıkları sonuç şudur: İnsan, Her Şeye Gücü Yeten İrade'nin işlerini, kurduğu en büyük tuzakları anlamak için herhangi bir girişimde bulunmaksızın itaat etmelidir. El Karraz²² (İ.S.899 yılında öldü) şöyle der: 'Bu itaat, İslamiyet'in değer ölçüsüdür, çünkü Allah yarattıkları ile ilgilenmez ve onların yaptıkları Allah'ı etkilemez, çünkü 'eğer O'nun yarattıklarından herhangi birinin eylemi O'nu hoşnut edebilseydi, o zaman Şeytan'ın eylemi gerçekten O'nun tüm yumuşaklığını harekete geçirecekti.

Bazı *Sufiler* (Müslüman mistikler), kendi öğretişlerine dayanarak Şeytan'ın Adem'in önünde eğilmesi gerektiğini, çünkü Adem'in Tanrısal ihtişamın benzerliğinde, canlı, gerçek ve konuşan biri olarak yaratılmış olduğunu beyan ettiler. *Sufi* teolog El Hallaj, (İ.S.922 yılında öldü), *Kitap el Tavasin*²³ adlı kitabında (bölüm 6, ayet 6) şöyle yazar: "Şeytan düşmeden önce, 'göksel varlıklar arasında Şeytan kadar Allah'ın Birliğini iddia eden hiç bir göksel varlık yoktu'"El Hallaj, aynı bölümde, aşağıdaki şu ayetlerde Şeytan'ın cehennem mahkumiyeti hakkındaki öyküyü anlatır:

Allah, ona 'Secde et' dedi. Şeytan yanıt verdi:'Senden başkasına asla secde etmem.' Allah, Şeytan'a şöyle dedi:'Ya seni lanetlersem?' İblis, 'Senden başkasına asla' karşılığını verdi. (Şeytan sonra konuşmasına şu sözleri ekler):'Sana itaat etmeyi kabul etmemek ile seni yüceltiyorum...' (ayet 9).

Allah (adına övgüler olsun), Şeytan'a şöyle dedi:'Seçimi ben yaparım, sen değil.' Şeytan karşılık verdi:'Tüm seçimler ve benim seçimim senindir...Eğer Sen secde etmemi yasaklarsan, o zaman yasaklayan Sen olursun...Eğer Sen onun (Adem'in) önünde secde etmemi yasaklıyorsan, o zaman ben Senin emrine amadeyim...' (ayet 28).

(s.164), ama Allah peygamberin yardımına gelmiştir ve bu nedenle o güvenlidir (s.174). Çan, Şeytan'ın müzik aletidir (s.201), ve üzerinde iki tane leke olan siyah bir köpek Şeytan'ın kendisidir ve öldürülmesi gerekir (s.216). Şarap, tüm günahların en büyüğüdür ve kadınlar Şeytan'ın ağlarıdır (s.251).

²² L.Massignon'un *Kitap el Tavasin* baskısına bakınız (Paris 1913), s.171.

²³ Önceden söz edilen aynı yerde.

Böylece tartışmanın sonuna gelinir ve *Sufi* teolog, dikkatimizi, her eylemin ve gelecekte olacak olan her şeyin emredilmiş olduğuna ilişkin çok önemli olan gerçeğe çeker. Her şey Allah'ın buyruğuna göre belirlenmiştir ve Şeytan tüm diğer yaratılmış olan varlıklar gibi itaat ederken ya da itaat etmeyerek Allah'ın buyruğunu yerine getirirken, Allah'ın tamamen hizmetindedir. Eğer Allah öyle buyurmuş olsaydı, o zaman Şeytan Adem'in önünde secde edecekti; ama Allah onun düşmesini buyurduğundan ve düşüşünü damgalayacak olan eylemine niyet ettiğinden Şeytan düştü.

Kavarij ve *Mütezile* olarak bilinen Ortodoksluğa karşı iki Müslüman mezhebi, Ortodoks teologlara saldırıda bulundular ve Şeytan'ın Allah'ın Birliği konusundaki örnek alınacak itirafı hakkındaki Kuran öyküsünü ustalıkla kullandılar. Ortodoksların çoğu, - bu kitabın altıncı bölümünde İman hakkındaki Müslüman kavramını tartıştığımızda göreceğimiz gibi - imanın yalnızca İslamiyet'in iman ikrarı ile ilgili yürek onayı olduğuna inanırlar. Ancak, *Kavarij* ve *Mütezile* İman'ın, yasanın işlerinden ve uygulama eylemlerinden ayıramayacağı görüşünü benimserler. Şeytan'ın düşmesi hakkındaki Kuran öyküsünden, onun Allah'ın Birliğinin sadık bir taraftarı olmasına rağmen, kendisinden talep edilen işleri yerine getirmediğini ve bu nedenle (*Kavarij* ve *Mütezile'nin* görüşü) lanete uğradığını görebiliriz. *Kavarij* ve *Mütezile'nin* ifadeleri, yasanın işlerini uygulamanın gerektiğini kabul etmeyen, ama İman'ı yalnızca Allah'ın Birliğine ilişkin fikrin bir onayı düşüncesine bağlayan bu Ortodoksların Şeytan ile aynı konumda bulunduğunu ileri sürerler! Böyle bir iddiaya karşılık verirken Ortodoks İslam yalnızca Allah'ın anlaşılabilir, ve koşul kabul etmeyen iradesi öğretişine başvurabilir ve 'Her şey Allah'ın istediği gibi olur; her şey Allah'ın buyurduğu gibi olur' şeklindeki bir görüşü onaylar. Allah, Şeytan'ın lanetlenmesini ve itaatsizliğini buyurmuştu ve bu da yeterlidir!²⁴

Böylece, Allah'ın antlaşmasını, rehberliğini ve yanlış yola sevk etmesini ya da Şeytan'ı lanetlemesini gözden geçirirken, Allah'ın sonsuz ve kaçınılmaz buyruğunu önemsememezi edemeyiz. Sonsuzluktan sonsuzluğa kadar her şey O'nun aracılığıyla düzenlenmiştir ve her konuda O'nun iradesi ile tutarlı olmalıdır. Şimdi bu gözlemlerin ışığında insan ve insanın yazgısı hakkındaki konuyu tartışmaya başlayabiliriz.

²⁴ Şeytan, İslamiyet'te gizemli bir figürdür. El Gazali *İhya ulum el Din* adlı eserinde (Cilt 1, kitap 1, Bölüm 3/3), Şeytan konusunda herhangi bir teolojik tartışmaya girişmez, ama şunları yazar: 'Eğer En Yüce Olan Allah isyanı ve hatayı onaylamadıysa, ve onları istemeyecekse, o zaman bunlar O'nun düşmanı olan lanetlenmiş Şeytan aracılığıyla gerçekleşeceklerdir...Gerçekleşecek olan şeylerin çoğu, Şeytan'ın isteği ile uyumlu ve birazı En Yüce Olan Allah'ın isteği ile uyumlu olacaktır.' El Gazali, daha sonra dünyasal hiç bir yöneticinin bölünmüş bir egemenliği hoş görmeyeceğine ve Şeytan'a herhangi bir egemenlik atfettiğimizde Allah'ı hor göreceğimize ve O'nu 'zayıf ve güçsüz' olarak nitelendireceğimize işaret eder. *İhya'nın* (Madras, 1952) Müslim Tamil baskısına bakınız , s.252. Allah'ın buyruğuna ilişkin bu can alıcı konu bir sonraki bölümde daha uzun olarak ele alınacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İNSAN VE YAZGISI

Modern bir Müslüman tarafından ‘Allah’ın, İslamiyet’in özü olduğu’ söylenir. Bu ifade doğrudur, çünkü teolojinin her sisteminde tapınılan Tanrı’nın doğası, tüm sistemin ayrıntılarını belirlemek ve bu sisteme kendine özgü karakteristiklerini vermek zorundadır. Allah’ın farklı doğası İslamiyet teolojisinin alanına ve ilgilerine karar verir, ve aynı her Hıristiyan öğretisinde olduğu gibi – insan ya da kutsallık ile ilgili – Tanrı hakkında Mesih’te sahip olduğumuz bilgi üzerine bina edilir. Şimdi Müslüman teolojisine göre insan ve insanın yazgısı konusunda tartışmaya başlarken bunu hatırlamamız gerekecektir.

Müslüman öğretisinin ayrıntılarını tartışmaya başlamadan önce kendimize önce şunu hatırlatmamız gerekir: Her ne kadar Allah’ın, Kendisine tapınmaları için insanı ve *cini* yaratmış olduğu söylene de (Sure 51:56), Müslüman teolojisi, Allah’ın Kendi iradesinin işleyişini koşullandırabilecek ya da sınırlayacak herhangi bir belirlenmiş amaca sahip olduğunu kabul etmeyecektir. Ama bir Hıristiyan insanın yaratılışını düşündüğünde, bunu Tanrı’nın ışığında görecektir; Baba Tanrı’nın biricik Oğlu aracılığıyla amaçladığı, ‘bir çok oğlu yüceliğe erdirmek’tir (İbraniler 2:10). İslamiyet, Allah hakkında şöyle düşünmeyi tercih eder: Allah nasıl isterse öyle yapar, Allah’ın iradesinin işleyişi hiç bir şekilde koşullandırılmaz. Ama Hıristiyanlıktaki Rab İsa’ya itikat ederek kurtulma doktrininin kaynağı, kayıtsız ve koşullandırılmayan Tanrısal irade değildir; kurtuluş umudu, Oğlu’nu kendini kurban ederek dünyayı kurtarması için göndermiş olan Baba Tanrı’nın lütfkar iradesinden kaynaklanır. Öte yandan, Allah’tan, kurtuluş amaçlı bir çözüm yolu bulan ve yüzlerce yıl boyunca peygamberlerini gönderen ve zaman tamamlandığında, insanlar uğruna yüceliğinden soyunan ve kendini feda eden, ve büyük özveri içeren bir eylemde bulunan Biri olarak söz etmek saçmalık olacaktır. Allah kurtuluş amaçlı bir çözüm yolu bulmaz, ya da böyle büyük bir lütf ve doğruluk gerektiren koşullara boyun eğmez: O, ‘canının istediği gibi’ hareket eder.

Allah’ın insanı ve insanın yazgısını yaratma konusunu incelerken, tüm bu gerçekleri aklımızda tutmamız gerekir. Kuran’da Allah’ın insanı yaratırken belirli bir dizayna göre hareket ettiğine ilişkin bazı önerilerin bulunduğu bölümlerin varlığından daha önce de söz etmiştik. Bu konu hakkında bilgi veren bir bölümü yazmıştık ve bu bölümün dışında da Allah’tan, yarattıklarına cehennemi insanlar ve *cinler* ile doldurmak için şekil veren Biri olarak söz eden bölümler mevcuttur (Sure 11:118,119; 7:179) ya da Allah’ın diğer kişileri ‘merhametine erişmeleri için’ yaratmış olduğu belirtilir (Sure 3:191); Allah gökleri ve yeri ‘boş yere’ yaratmadı ve inananlar bu nedenle ‘ateş azabından’ korunmayı dilerler.

Aynı zamanda Kuran’da ve Kutsal Kitap’ta insanın ilk yaratılış eylemi ile ilgili terimlerin neredeyse birbirleri ile aynı olduklarını görürüz (Kuran’da mevcut olan bazı ek unsurların dışında). Ancak, ilk yaratılış eylemi konusundaki öykülerinde birbirlerinden çok farklı değildir; Kutsal Kitap, insanın yazgısını, insanın ‘kutsal doğaya ortak olması’ ifadesi ile tanımlar; ve işte burada insan hakkındaki Kuran ve Kutsal Kitap öğretilerinin farklılıkları en net şekilde görünürler.

Şimdi, insan ve insanın doğasına ilişkin Kuran öğretisini gözden geçirelim. Kuran’da, Allah’ın, Adem’i kuru çamurdan, şekillendirilmiş balçık olarak yarattığını okuruz (Sure

15:26). ‘Şüphesiz Allah katında (yaratılışları bakımından), İsa’nın durumu, Adem’in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı. Sonra ona “ol” dedi. O da hemen oluverdi (Sure 3:59).

İlk insan Adem’in yaratılışından sonra tüm insanlar var olmaya çağrıldılar. Tüm insan soyunun bu önceden var oluşuna Sure 7:172’de işaret edilmiştir. Müslüman sünneti, bize tüm insan soyunun, anlayış ile donatılmış küçük karıncalar şeklinde atalarının zürriyetlerinden alınmış olduklarını söyler. Kendilerine, Allah’ı rableri olarak kabul etme fırsatı verilmişti ve sonra tekrar atalarının zürriyetlerine döndüler. Allah’ın, insana şekil verdikten sonra insana Ruh’u’nu vermiş olduğu söylenir (Sure 15:28,29; 32:9). Daha önce, ‘ruh’ sözcüğünün önemi konusunda yapmış olduğumuz araştırma, insana bir ruh vermenin yalnızca Allah’ın, insanın içine yaratılmış bir şey akıtılmış olduğu anlamına geldiğini bize yeterince açıklamış olması gerekir.

Adem’in yaratılışında, Allah meleklerle, Adem’in önünde eğilmelerini buyurdu (Sure 7:11; 15:28-33), ve aynı zamanda daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, Şeytan lanetlendi, çünkü Allah’tan başka birinin önünde eğilmeyi kabul etmedi. İslamiyet, Adem’in ilk peygamber olduğuna inanır ve kendisine ‘deri tomarları’ üzerinde bulunan (*suhuf*,bka. S.16) yazıların gönderildiğini beyan eder. Allah, yaratılışı insana bağımlı kıldı (Sure 31:20), ve Allah, insana yaratmış olduğu pek çok şey üzerinde öncelik tanıdı (Sure 17:70). İnsan zayıf (Sure 4:28), aceleci ve tez canlı bir doğa ile (Sure 17:11; 21:37; 70:19) yaratıldı, ama insanın aklı, genelde meleklerinkinden üstündü (Sure 2:34).

Allah, kadını ilk erkekten yarattı (Sure 7:189; 39:6). Adem ve Havva Şeytan’a itaat ederek günah işlediler ve Bahçe’den kovuldular, ama Allah Adem’in tövbesini kabul etti (Sure 2:37); böylece bu ayetlerin ve diğer düşüncelerin ışığında Müslümanlar, Adem tarafından soyuna aktarılacak olan ilk günahın lekesinin sürdüğüne inanmazlar. İnsanda bulunan her şey, Allah’ın doğrudan ve hemen o andaki yaratılışıdır ve her cana şekil veren ve ona günahını ve Allah’a karşı hürmeti öğreten, Allah’tır (Sure 91:7,8,9). Kuran, her canın kendi yaptıklarından sorumlu olduğunu ve bir canın, başka bir canın yükünü taşıyamayacağını bildirir (Sure 6:164; 16: 13,15; 35:18). Bu konum, Sure 5:29’da yer alan ifade tarafından biraz değiştirilmiştir; bu ayette Habil’in, günahlarını, Kayin’in üzerine yüklemek için, Kayin tarafından öldürülmesine izin verdiği söylenir.

İnsan, beden ve can’dan (*nefis*) oluşur; ‘suyun gülün içine nüfuz etmesi’ gibi can da fiziksel bedenin içine akıtılan gizli bir bedendir. İslamiyet, beden öldüğünde, can’ın bedeni ilk yargı için terk ettiğine ve sonra mezarda bedene tekrar geri döndüğüne ve *Münkar* ve *Nakir* adlı iki dehşetli melek tarafından sorguya çekildiğine inanır. Doğrudan Cennete giden peygamberlerin ve şehitlerin canlarının dışındaki insanların canları Diriliş gününe kadar mezarda kalırlar. Bu son konu ile bağlantılı olarak Kuran, fiziksel bedenin bir gün dirileceğini öğretmektedir.

Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, ruh, Allah tarafından verilir ve Kuran’da ruh’un bu verilmesi ile can’ın yaratılışı birbirlerinden farklı eylemlerdir. Ruh verildiği zaman, insan ekstra bir şey ile donatılır ve bazı Müslüman teologlar, Allah, istediği takdirde bir insana yedi tane ruh verebileceği konusunda tartışmışlardır. (Burada yine hatırlamamız gereken şey, ruh’un, Allah tarafından ihsan edilen yaratılmış bir şey olduğudur.)

Yukarıdaki ifade, insanın ve yapısının yaratılışı hakkındaki Kuran ve Kutsal Kitap öğretilerinin kısa bir ifadesidir. Ancak, göz önüne alınması gereken bir başka önemli unsur daha mevcuttur; bu önemli unsur, Allah’ın doğası hakkındaki ana ve temel öğretilerden

kaynaklanır, yani, tüm bunların hepsi Allah'ın isteğidir ve her insanın yaptığı her şey, Allah'ın buyruğu ile ilişkilidir.

Hıristiyan öğrenci, Ortodoks Müslüman teolojisinin Kendi iradesini uygulama konusunda tamamen özgür olan Allah'ı Bir olarak algılayabildiği gerçeği karşısında şaşırabilir, çünkü bu gerçeğe rağmen Müslüman teolog, Allah'ın koşullandırılmayan iradesini, her şeyi başlangıçta buyurmuş olarak düşünür. Hıristiyan öğrenci doğal olarak şu soruyu soracaktır: Eğer her şey Allah tarafından başlangıçta buyrulduysa, o zaman Allah, iradesinin uygulanışındaki tam ve koşullandırılmayan özgürlükten daha sonra nasıl zevk alır?²⁵ Müslüman teolojisi, bu soruna karşı özel bir mücadele vermemiştir ve İslamiyet'in bu tür bir sorundan haberdar olduğu hakkında sahip olduğumuz tek ipucu, sonsuz buyruk ile buyruğun ayrıntılı işleyişi arasında ilişki kurma girişiminde görülebilir. Müslüman teologlar, sonsuz buyruk ve sonsuz buyruğun ayrıntılı işleyişi arasındaki farklılığın Kuran'daki iki fiilin kullanımı aracılığıyla açıklandığını söylerler. Q D sözcük kökünün Allah'ın sonsuz takdiri ve Q D R sözcük kökünün ise Allah'ın iradesinin ayrıntılarının işleyişi için kullanıldığını ileri sürerler.

Kuran'daki bölümleri incelediğimizde, Q D sözcük kökünün Allah'ın buyruğu ile ilgili olarak kullanıldığını görürüz (Sure 2:106; 3:26,29). Bu kök, aynı zamanda hem Allah'ın hem de peygamber Muhammed'in verdikleri hüküm için kullanılır (Sure 33:36) ve yine, Musa ile ilgili olarak, 'süreyi tamamlamak' anlamında da kullanılmıştır (Sure 28:29). İnsanın, verdiği söze sadık kalmasından söz edilirken kullanılır (Sure 33:23). Bu kök, Allah'ın eyleminin önemli teknik anlamı içinde kullanıldığında, Allah'ın bir şey buyurduğu ya da bir şeyi mukadder kıldığı anlamında kullanılır. Tahanavi'nin *Keşşaf-ı İstilahat el Funun* adlı eserinde bu sözcüğün kullanımını tartıştığı bir konu mevcuttur ve Tahanvi, İmam Razi'nin *Tefsie el Kabir* adlı eserinden alıntı yaparak şu ifade de bulunur: *Q D*, ilk olarak tasarlanana işaret eder ve *Q D R* onu izler (Razi'nin Sure 33:37 hakkındaki yorumları). *Q D*, bu nedenle Allah'ın ilk amacı ve *Q D R*, bu ilk amacın yerine getirilmesi ile ilgili olarak kullanılır. Çok iyi bilinen bir sözcük olan *takdir* sözcüğü, bu sonraki kökten türetilmiştir ve Allah ile ilgili olarak kullanıldığında, Allah'ın, her şeye yeten gücü ile 'buyurduğu, tayin ettiği, ya da düzenlediği ve kaderi belirlediği' anlamına gelir. Bu *Q D R* kökünün insan hakkında yalnızca Cennette şarap ihtiyaca göre belirlendiğinde, sınırlılığın reddedilmesi ile bağlantılı olarak teknik olmayan bir anlam içinde kullanıldığını belirtmek ilginçtir (Sure 76:16).

Kuran öğretisi, her zaman olduğu gibi, Sünnet kitapları içinde daha resmi ve kesin bir biçim alır. Bu tür kitaplarda her zaman Allah'ın buyruğuna değinen bir bölüm yer alır ve ünlü *Mişkat el Masabih* (29. ve 33. sayfalarda işaret edilen) adlı eserde bu konu ile ilgili bir çok sünnet mevcuttur.²⁶ Örneğin, şu satırlar okunabilir: 'Allah, gökleri ve yeri yaratmadan elli bin yıl önce yaratılmış olan varlıkların kaderlerini yazdı'. Aynı zamanda şu satırları da okuyabiliriz: 'Müslim bin Yaşar'ın şöyle dediği söylenir: Ömer bin el Kattab'a Kuran ayeti hakkında soru soruldu (Sure 7:172): 'Ve Rabbin onların atalarını insanların sulplerinden

²⁵ Allah'ın iradesinin baskın olduğu düşüncesi, Kuran'daki SH" ('istemek') köklerinin kullanımlarına ilişkin bir araştırmada görülebilir. Bu kökün kullanıldığı 202 durum arasından yalnızca 10 tanesinde insana ilişkin bilgi bulunur ve Sure 81:28'de belirtilen önemli koşul, sözcüğün insanın durumundaki tüm bu kullanımlarının nasıl yorumlanmaları gerektiğine karar verir: 'Alemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.' Aynı zamanda Sure 76 ayet 30'a bakınız: 'Dileyen, Rabbine ulaştırın bir yol tutar, ama Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.'

²⁶ *Selections from Muhammadan Traditions* adlı esere bakınız: Goldsack'ın çevirisi (C.L.S.), sayfa 7, Arapça baskı, (Kampur), sayfa 17

(bellerinden) aldığında'.²⁷ Ömer şöyle dedi: 'Allah'ın elçisinin bu ayet hakkında sorguya çekildiğini işittim ve o şöyle yanıt verdi: And olsun ki, Allah Adem'i yarattı ve sonra Sağ eli ile

beline vurdu ve Adem'in zürriyetlerini onun belinden meydana getirdi ve şöyle dedi: 'Bu insanları Cennet için yarattım ve onlar Cennet halkının eylemlerini yerine getirecekler. Allah, sonra Adem'in beline vurdu ve onun belinden (diğer) zürriyetleri meydana getirdi ve şöyle dedi: 'Bu insanları Ateşten yarattım ve onlar Ateş halkının eylemlerine yerine getirecekler. Sonra bi adam şöyle konuştu: Ey Allah'ın elçisi, bu tür eylemler ne işe yarayacaklar? Allah'ın elçisi sonra bu soruya yanıt verdi: Allah, bir kulu Cennet için yarattığında, ona, ölünceye kadar Cennet halkının işlerini yapmasını buyurur ve bu suret ile onun Cennete gitmesini sağlar. Ve Allah, Ateş için bir kul yarattığında, ona, ölünceye kadar Ateş halkının eylemlerini yapmasını buyurur ve bu şekilde onun Ateşe gitmesine neden olur.'

Yukarıdaki Sünnette dikkate değer pek çok düşünce bulunmaktadır. Bu Sünnette insan eylemlerine ilişkin pek çok referans buluruz – biraz sonra ayrıntıları ile ilgileneceğimiz bir konu – ve aynı zamanda Allah'ın buyruğu hakkındaki önemli yerin de farkına varırız. Sünnet kitaplarında bu öğretişi tanımlamak için gerekli olan malzeme eksik değildir ve aynı zamanda 3.bölümde incelemiş olduğumuz Şeytan konusunda daha fazla aydınlatıcı bilgi verilmektedir. Daha önce tüm eylemlerin (insanın ve Şeytan'ın) Allah'ın buyrukları ile doğrudan ilişkili olduklarına dikkat çekmiştik ve bu inancın, insanın eylemi ile bağlantılı olarak taşıdığı önemi gözden geçirmemiz gerekmektedir.

İnsanın kendi eylemleri hakkındaki sorumluluğu konusu, İslamiyet'in ilk günlerinde Müslümanlar Şam'da ilk kez Hıristiyan düşüncesinin meydan okuması ile karşılaştıkları dönemde ortaya çıkmıştı. Ortodoks düşüncenin sunduğu açıklama, Müslüman teolojisinde temel bir yer alan bir inanç ile ilişkilidir. Ortodoks teoloji, ilgili inancın önemini şu şekilde belirtir: Eğer insan eylemlerinin yaratıcısı ya da eylemlerini meydana getiren kişi ise, o zaman Evren'de pek çok yaratıcı mevcuttur. Böyle bir durum mümkün olamaz, çünkü yalnızca tek bir Yaratan vardır ve bu Yaratan, Allah'tır. Kötülerin ve kutsalların, cömertlerin ve açgözlülerin eylemlerinin tümü Allah tarafından yaratılmıştır. *Mütazila* olarak bilinen, Ortodoks olmayan belirli Müslümanlar ortodoks konumuna itiraz ederek şu beyanda bulundular: Eğer Allah kötülük yaratıyorsa, o zaman Kendisi de kötüdür. Ortodoks Müslümanlar, Allah kötülük yarattığı için, Kendisi tarafından oluşturulan hatalar tarafından lekelendiği düşüncesinin yanlış bir varsayım olduğu yanıtını verdiler. Allah'ın tek başına Yaratan olduğu hakkındaki bu öğretiler, ortodoksluğun öğretisi haline geldi ve bu öğretiler Hıristiyan yönünden hem İslamiyet'in içinde yükselen ve karşı koyan seslerin bakış açısı nedeniyle hem de aynı zamanda bu inanç (Müslüman düşüncesinde), Allah'ın egemenliği ve buyruğunun üstünlüğü kavramında ayrılamayacağı için ilginç bir hal aldı.²⁸

Hindistan'da modern İslamiyet, Hıristiyan düşüncesi tarafından bir ölçüde²⁹ etkilendi ve büyük olasılıkla bu nedenden ötürü, pek çok Müslüman, Allah'ın buyruğuna ilişkin

²⁷ Bu ayet (Sure 7:172) hakkında daha önce **40. sayfada**, insan soyunun daha önceden var olduğu hakkındaki Kuran öğretisi ile bağlantılı olarak söz edilmiştir.

²⁸ Bertram Thomas, *Arabia Felix* (London,1938, sayfa 150) adlı kitabında şu sözleri ile, Tanrısal gücün sınırsızlığı ve tek başına yaratıcılığı konusunda yorumda bulunur: 'Bir Müslüman hakkındaki kaderin varlığını kabul ettiğinde rahatlar, insanın özgür iradesi ile seçim yapabileceği öğretisi onu rahatsız eden bir sapkınlıktır. Arap hırsızın çaldığı dört ayaklı hayvan Allah'ın iradesi aracılığıyla hırsızın malı olmuş olur ve bir adam, sahibini öldürdüğü bir hayvanın üzerine binerek oradan uzaklaşmaktan zevk alamaz. Savaşlar kötülüktür, kan davaları Allah'a karşı saygısızlıktır ve dinin yerine getirilmesi imkansızdır.

²⁹ *Yakeen* adlı modern dergi (22 Aralık 1953'de Karaçi'de yayınlandı), Modern Hint ve (Pakistan) İslamiyeti'nde sık görülen bir tür 'Pazar teolojisi' ile ilgili açıklamada bulunur. Bu açıklama dünyanın günahına ilişkin duyulan

öğretişin teolojik imalarını önemsememektedirler. Muhammed İkbal'in bu konuda söylemiş olduğu çok iyi bilinen bir sözü vardır: Müslüman, öyle bir karaktere sahip olmalıdır ki, Allah onun kaderini yazmadan önce, 'Ne yazayım?' diye soracaktır.

Muhammed İkbal kadar iyi tanınan Müslüman yazarlardan biri olan Nadir Ahmet, *Hukuk va'l Fara'id*³⁰ adlı kitabında, Allah'ın iyilik ve kötülük konusundaki ilahi takdirini onaylayan iman ifadesini şu sözler ile açıklar: 'Allah, sonsuzluktan beri her şeyin iyisini ve kötüsünü biliyordu.' Bu nedenle, Nadir Ahmet, bu konuyu bir buyruk değil, bir önbilgi konusu olarak görür.

Böylece, Müslümanlar, Allah'ın buyruğu ile ilgili öğretiş konusunda huzurlu değillerdir, belki de bunun nedeni Hıristiyanların bu öğretişe itiraz etmeleridir. İslam Sünnetlerinin ilahi takdir konusunda üretilen düşüncesi ile, bu konuya bulunulan modern yaklaşım arasındaki farkı karşılaştırabiliriz. Modern İslam, bu konuyu biraz değiştirir ve değiştirmeye cesaret edemediği yerlerde kolay kontrol edilemeyen malzemeleri teolojinin işlerinden uzaklaştırır. Örneğin, modern bir yazar olan Maulana Maududi, *Rizalat-i Diniyat* adlı küçük kitabında (Rampur'da yayınlandı, U.P.), *İman el Mufazzal* olarak bilinen Müslümanların iman ikrarına değinir. Ancak kitap, inancın önemli bir maddesine gösterilen bir maddenin referansını, yani, Allah'ın iyi ve kötü olarak yarattıklarını içermez. Hali hazırdaki yazar, bu konuyu Maulana'nın izleyicilerinden birine aktardığında bu izleyici, kendisine, o madde anlayamadığı için kitaba dahil edilmemiş olduğunu ifade eder! Bu tür sorunlar ile kendilerinin rahatsız etmeyi reddeden pek çok modern Hintli Müslüman mevcuttur, ama İslami düşünce sisteminden böylesine can alıcı önem taşıyan öğretişleri çıkartmak, sonunda sistemin zayıflamasına neden olur.

Bu durum, aynı zamanda Hıristiyan Kilisesi'ne Tanrı'nın tüm Müjdesi'ni vaaz etme fırsatını sunar, bu özellikle gerçekleşir, çünkü Hint İslamiyeti'ndeki bu teolojik zayıflık Hıristiyan düşüncesinin meydan okuması aracılığıyla ortaya çıkmıştır.

Yukarda sözü edilen yazarlar Allah'ın buyruğu ve insanın eylemlerini yaratmış olması hakkındaki Müslüman öğretişini önemsemeler ya da yeniden yorumlarlar. Diğer yazarlar, güdük ve kusurlu bir teoloji ya da kesinlikle hiç bir sisteme (modern *Ahmediye* durumunda olduğu gibi) dayalı olmayan teoloji ile yer değiştirirler, çünkü teoloji ile ilgilenmezler, ama İslamiyet'i politik ve sosyal açıdan güçlendirmeyi arzularlar. Pratik gözlemler kendilerine bunu, tam bir teoloji sistemini ileri sürmek aracılığıyla yapmayı umut edemeyeceklerini ve bu nedenle her ne kadar pek çok şey alıksa bile, onlara, insan eylemlerini yaratmanın doğal sonucu ile birlikte Allah'ın buyruğunun terk edilmiş olduğunu öğretmişlerdir, çünkü reformcunun ilgisini çekecek malzeme kolay işlenemez bir malzemedir. Daha ortodoks bir sınıfa dahil olan düşünceli Müslümanlar (ve bu tür Müslümanlar çok sayıda mevcuttur), yine de hala eski ortodoks teolojisinin *klişelerini* yansıtmaya ve insanın eylemlerinin *ihiyari* (seçilmiş, kabul edilmiş) olduğunu kabul etmeye çok yatkındırlar. Her şeye rağmen onlar da kendilerinden önceki büyük El Maturidi gibi (bu sözcüğü bu bağlantı ile ilk kez bin yıl önce kullanmış olan) insanın seçimi (*ihiyar*) ve Allah'ın buyruğu arasındaki ilişkiyi tartışmak konusunda çek isteksizdirler.

bir Hıristiyan kaygısını yansıtır ve Allah'ın kötülük yarattığı hakkındaki ortodoks inancı yansıtır ve sonra Hıristiyan Kilisesi'ne şu sözcükler ile saldırmaya devam eder: 'Modern Hıristiyanlık, insana günahın – her tür biçim ve renkteki günah – kaçınılmaya değer bir şey olmadığını, çünkü Rab İsa'nın, insanların sonsuzluğa kadar işleyecekleri tüm günahların kefareti ödemiş olduğunu öğretmiştir.' Bu durum, İslamiyet'in, Hıristiyan gerçeğine bir başlangıç saldırısı olarak uyguladığı geleneksel sapıklığının bir diğer örneğidir.

³⁰ (Delhi, 1952) Bölüm I, sayfa 9.

Allah, buyuran kişi ve insan eylemlerinin yaratıcısı olarak kalır ve yalnızca sözcük biçimleri kullanılır (El Aşari tarafından kullanılan *iktisab*³¹ sözcüğü ya da El Maturidi ve El Gazali tarafından kullanılan *ihthiyar* sözcüğü), bu kullanımın nedeni, insanın bir şekilde Allah'ın buyurduğu ve kulları için yaratmış olduğu eylemler ile ilişki kurması için önerilmiş olmasıdır.

Allah'ın buyruğu hakkındaki bu ortodoks inancın Müslümanların günah öğretisi ile ne ilgisi vardır? Allah'ın buyruğu ve insanların hem iyi hem de kötü eylemleri arasındaki bağlantı, daha önce bu bölümde yer almıştır ve Müslim bin Yaşar'ın yetkisi üzerinde temellendirilmiş olan Sünnet aracılığıyla tanımlanmıştır. Müslümanların günah kavramına ilişkin araştırmamızı ilerlettiğimizde, İslamiyet'in öncelikle insan eylemlerinin sınıflandırılması ve kataloğunun yapılması ile ilgilendiğini görürüz. Aynı zamanda insan günahının, Kutsal Kitap'ta olduğu gibi Tanrı'nın değişmeyen doğruluğunun ışığında incelenmediğini ve yorumlanmadığını anlarız. Ama İslami düşüncede insan eylemleri Tanrısal iradenin verdiği değere sahiptirler.

Bu son özellik ile ilgili aydınlatıcı bir tanımlama, peygamber Muhammed'in evlatlık edindiği oğlunun eşi ile yaptığı evliliğin öyküsünde ortaya çıkar (Kuran'da yazılı olan öyküye bakınız; Sure 33:37). Burada Allah'ın iradesinin Muhammed'in böyle bir evlilikte eş olma konusundaki isteksizliğine önem vermediğini görürüz. Muhammed'in dönemindeki Araplar bu tür bir ilişkinin akraba ile zina olduğu görüşüne sahiplerdi – Arapların bu görüşü, hem Hıristiyan hem de Yahudi görüşü tarafından desteklenir – ve bu nedenle peygamber Muhammed, Allah böyle bir evliliği belirten ve onaylayan ayeti indirinceye kadar bu konuda isteksiz kaldı. Tabari, bu olay ile ilgili öyküsünde bize şunu anlatır (Cilt I, sayfa 1460): Peygamber, evlatlığının karısı Zeynep'i gördüğünde ve onun ile evlenmek istediğinde, şu ifadeye bulundu: 'İnsanların yüreklerini değiştiren Allah'a övgüler olsun!' Tor Andrae, *Muhammed: the man and his faith*³² adlı kitabında, Müslüman Sünnetlerinde yer alan bu öyküyü tanımlar ve aynı zamanda Muhammed'in çocuk yaşındaki kızı Ayşe'nin Sure 33:37'de bulunan ve Zeynep ile evlenmesini onaylayan açıklamayı öğrendiğinde, Muhammed'e şunları söyler: 'Rab'bin senin zevklerini yerine getirmek için gerçekten de çabuk davranıyor.'

Çağlar boyunca Hıristiyan vaizler, bu öyküyü peygamber Muhammed'in karakterine saldırıda bulunmak için kullanmışlardır, ama bu davranışları ile meseleyi kavrayamamış olduklarını göstermektedirler. Bu olayın gerçek önemi, diğer her soruda olduğu gibi böyle bir evliliğin geçerliliği konusundaki sorunun gerçeğinden kaynaklanır ve Allah'ın iradesine işaret eder. Allah'ın öyle görülmesi gerektiğini buyurduğu yalnızca bu eylemler günahdır ve eğer Allah, peygamberinin evlatlık edindiği oğlunun karısı ile evlenmesi gerektiğini buyurursa, o zaman böyle bir eylem günah değildir. Kuran'da listelenmiş bulunan ve aynı zamanda Hıristiyan birinin vicdanında mahkum edeceği pek çok günahın ve suçun var olduğu doğrudur. Aynı zamanda İslamiyet de (bazı Hıristiyan teologların da kabul etmiş olduğu gibi), günahları 'büyük' ya da 'küçük' olarak sınıflandırma uygulamasını takip etmiştir.

Hıristiyan konumunun önemini Müslüman dostlarımıza yorumlamak için girişimde bulunduğumuzda, İslamiyet'in görüşüne göre günahın bile 'Allah'ın isteğine göre' olduğunu ve O'nun yaratılışı olduğu gerçeğini gözden saklamak için bu tür bir dil benzerliğine izin

³¹ Bu *iktisab* sözcüğü El Aşari tarafından Allah'ın insan eylemlerine verdiği ceza ya da ödül ile bağlantı kurmak amacı ile kullanılmıştı. Allah, insana, insan için buyurduğu ve insan için yarattığı eylemi kendisine mal etme (*iktisab*) gücünü verir.

³² (London, 1936), sayfa 215.

vermememiz gerekir. Hıristiyan düşüncesine göre günah, Tanrı'ya tamamen yabancısıdır ve Tanrı'nın iradesi olmadığı gibi Tanrı'nın yarattığı bir şey de değildir. Büyük olasılıkla Kutsal Kitap'ın öğretisini Müslüman dostlarımıza en iyi açıklama şeklimiz, Tanrı'nın Kendi doğruluğu ve gerçeği ile 'sınırlı' olduğu gerçeğini belirtmek olacaktır. Allah, gücünün ve iradesinin uygulamasında hiç bir şekilde sınırlı değildir. Davut, Bat-Şeva ile günah işlediğinde³³, Tanrı'nın önünde tövbe ederek ağladı: 'Rab'be karşı günah işledim' (2 Samuel 12:13). Bu tür bir itiraf İslamiyet'in içeriğinde anlamsız görülecektir, çünkü Allah'ın gücüne ve iradesine karşı konulamaz.

İnsanların günahları, kuralların kötüye kullanılmasıdır, ama bu kötü kullanım bile Allah tarafından yaratılmıştır ve insan, Allah'ın evren ile ilgili düzenine müdahale edemez. Günah ve kötülük, Allah'ın yaratılmış düzeninin birer parçasıdır; eğer Allah isterse, doğru yola iletir ve yine eğer Allah isterse, doğru yoldan saptırır; eğer isterse bağışlar ve eğer isterse cezalandırır (Sure 2:284; 3:128,129). O'nun varlığının esasında koşullandırılmayan bir irade mevcuttur ve hiç bir kalıcı merhamet, adalet, sevgi ya da gerçek doğası, O'nun iradesini sınırlandıramaz ya da koşullandıramaz.

Kuran ve Müslüman teolojisi, Allah'a tapınırken başka tanrılara ortak koşulmasını affedilemeyen günah olarak kabul eder (Sure 4:48);v.b.). Ancak bu '*şirk*' (böyle adlandırılır) günahı yine de Allah'ın iradesi ile ilişkilidir. eğer Allah isteseydi, herkes inananlardan olurdu (Sure 6:111; 10:99) ve tüm insanlar 'bir' olurlardı, ama Allah, dilediği şekilde, insanı ya yoldan çıkartır ya da doğru yola sokar (Sure 16:93). Hatta Allah kafirlerin günah işlemeleri için onlara cinler gönderir (Sure 19:83); ve bir Müslüman, dünyanın günahının Allah'ın yüreğini kederlendirdiğini ya da insanları kurtarmak için Kendini feda etmesine ya da adamasına neden olduğunu düşünemez. Günah Allah tarafından yaratıldıysa Allah'ı neden kederlendirmesi gerekir?

İslam inancının bu özeti, El Aşari'nin bir öğrencisine uygun bir şekilde atfedilmektedir, ama eşit derecede ortodoks olan diğerleri de mevcuttur; örneğin büyük hukuk ilmi uzmanı Ebu Hanife, günahın Allah tarafından yaratılmış olmasına rağmen 'O'nun iyi amacı' sonucunda gerçekleşmediğini sözlerine ekler.³⁴ Ancak ortodoks İslam, Allah'ı hoşnut edebilecek herhangi bir şeyin yapılabileceği hakkındaki konuyu kabul etmediğinden, (örneğin bakınız: yukarıdaki **sayfa 35'de** El Kharraz'ın Şeytan ile ilgili ifadesi ve aynı zamanda **sayfa 113'deki** Allah'ın tatmin olması ile ilgili ifadesi), bu tür sorunların tartışmasını İslamiyet'e bırakabiliriz. Kötülük ve suç, iyilik ve erdem konusunda meydana gelen her şeyin yalnızca Allah'ın takdiri olmadığını, ama aynı zamanda O'nun yaratılışı da olduğu gerçeği bakidir.

Kuran'ı çalışan bir Hıristiyan öğrenci, eğer Allah kötülüğün yaratıcısı ise, neden 'Kutsal' (El Kuddüs) olarak adlandırıldığını araştırmak isteyebilir. Müslüman teologlar, bu terimin Allah hakkında kullanıldığı zaman, O'nun insan aklından üstün olan doğasını gösterdiği karşılığını verirler. İslamiyet'e göre, 'Kutsal' sıfatı, Allah'ın doğasının bizim doğamızdan tamamen farklı ve insan doğasının fiziksel zayıflığından özgür olduğu anlamına

³³ Bu konunun tahrif edilmiş bir açıklamasını Sure 38, ayet 24'de bulmak mümkündür.

³⁴ Hanifi yasa okulu Hindistan'da etkin ve sözü geçen bir okuldur. Müslim Tamil'in, *Figh* adlı bir Hanifi kitabında (Hacı Şah ül Hamid, *Fath ür Rahman fi Figh ül Numan*, Madras, 1950, sayfa 25), şunları okuruz: '(iyi ve kötü) eylemler ile birlikte Allah, (insanda mal etme) bilgisi ve gücü yarattı. Bu nedenle, iyi eylemler için ödül, kötü eylemler için de ceza verilecektir. Allah'ın kabul ettiği, sevdiği ve ısrar ettiği kötü olan değil, iyi olandır.'

gelmektedir. Allah'ın kutsallığının bu şekilde yorumlanması bile Müslümanlıktaki günah kavramını, Hıristiyan bakış açısında yer alan günah kavramının öneminden mahrum etmek için yeterlidir. Günahın kirliliğine ilişkin Kutsal Kitap öğretisi, kötülükten tiksinen bir Tanrı'nın kutsallığı hakkındaki inançtan kaynaklanır. Kutsal Kitap'a göre, Tanrı'nın eylemi O'nun doğruluğunu ve karartılmamış ahlak mükemmelliğini ifade eder ve insan Tanrı gibi kutsal olmaya davet edilir. Bu nedenle günah, insanı Tanrı'dan ayıran bir tutum ya da eylemdir. Allah'ı Kutsal Kitap'a özgü bir anlamda kutsal ve doğru saymak, O'nun gücüne sınır koymak olacaktır. Ayrıca hiç bir Müslüman Allah'ın kutsallığına ortak olmaya cesaret edemezdi, çünkü Allah'ın bu özelliği, O'nun insan ile arasındaki sınırı çizen yüce üstünlüğünün temel koşuludur. Bu durum, Müslüman dostu ile konuşan bir Hıristiyan vaizin en temel görevlerinden birinin bu konu olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Hıristiyan, Her Şeye Gücü Yeten Tanrı'nın kutsallığını eksiksiz ve tam doğru bir kutsallık olarak ilan etmelidir; çünkü bir insan sadece bunu kabul ettiğinde ve insanlığın ahlak yazgısının tanrısal doğanın kutsallığını paylaşmak olduğuna inandığı takdirde günahın gerçek doğasının ve trajedisinin farkına geçekten varabilir.

Kuran'da aynı zamanda doğruluk konusunda sınıflandırılmış bulunan pek çok referans bulunur ve bu başlık altında sınıflandırılabilir olan çeşitli terimler kullanılabilir. Günahlar olarak sınıflandırılabilir olan eylemler hakkında Kuran'a özgü kavramda olduğu gibi, bizler de aşağıda bir kez daha belirtecek olduğumuz şu konulara yer veren Kuran öğretisinin pek çok kısmını kabul edebiliriz: nasıl diğer eylemlere daha önceden haklı olarak 'günahlar' olarak işaret edildiyse, insanların belirli eylemlerinin de aynı şekilde etik ya da yasal bir görüş açısından 'doğru' olarak düşünülmesi gerekir. Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi Hıristiyan teolojisi, insan günahının trajedisini Tanrı'nın doğru kutsallığının ışığında yorumlar ve onu insanın gerçek yazgısının amacı ile ilgili olarak tanımlar, çünkü insan Tanrı'nın lütfu aracılığıyla Tanrısal doğaya ortak olmaya davet edilir. Kuran, insanın Tanrısal doğaya ortak olabileceğine ilişkin her türlü umudu kesin bir şekilde geri çevirir ve bundan dolayı Müslüman zihninde, Tanrısal yaşam ve kurban aracılığıyla insana ihsan edilen gerçek doğruluk düşüncesi yer alamaz. Hıristiyan, kendisine ait olmayan bir doğruluk ile Kutsal Olan'ın doğruluğu ile giydirilmeyi arzular, oysa doğruluk hakkında şimdi göreceğimiz Kuran öğretisi (Allah'tan söz edilirken insandan söz edilen aynı kökün kullanıldığı yerde bile), davranış ve iyiliğin seviyesinden daha yukarıya yükselmez.

Allah, Sure 52:28'de '*el Bar*' olarak adlandırılır ve bu sözcüğün anlamı, 'Cömert Olan'dır. Bu kök aynı zamanda insanların iyiliği, sadaka vermeleri ve İslamiyet modeline uygun dindarlıkları için de kullanılır. Bu kökün kullanımına ilişki harika bir örnek ve bu tür dindarlığa ilişkin bir tanım şu sözleri okuduğumuz Sure 2:177'de yer alır: 'İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den) ibaret değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekatı verenlerin tutum ve davranışlarıdır.'

Bir başka kök olan H S N'nin buna benzeyen bir kullanımı mevcuttur: örneğin, bakınız: Sure 28:77; insana aynı Allah'ın insana iyilik yaptığı gibi, iyilik yapması (cömert davranması) buyrulur. S L H kökü, aynı zamanda 'doğru' sözcüğü ile de çevrilebilir ve burada Mezmur 37:9'un ve Sure 21:105'de 'Gerçek Mutluluk'un yansımaları yer alır; bu kök burada kullanılır ve şunları okuruz: 'Benim doğru kullarım yeryüzünü miras alacaklardır.'

Hıristiyan okuyucu, Kuran'ın bu tür pek çok bölümünde bulduğu düşüncelerin Kutsal Kitap'ta bulunduğu düşünceler ile birbirlerine benzediklerini hissedebilir. Bu düşünceler, etik ya

da yasal bir görüş açısından değersiz bir davranış ölçüsü ileri sürmezler. Doğruluk hakkındaki Müslüman öğretilerini kendi teolojisi ile karşılaştırmak için girişimde bulunan Hıristiyan, bu karşılaştırmayı yalnızca etik ya da yasal bir standart temelinde yaptığı takdirde yardım görüp göremeyeceği yine de kesin değildir. Müslüman'ın kendisi, yasal bakış açısından Hıristiyan'ın bu tür doğruluk eylemlerini değerlendirmek için hakkı olup olmadığını sorgulayabilir, çünkü bu doğruluk eylemlerinin yalnızca Müslüman imanının eylemleri olarak değer taşıyabileceklerini iddia edecektir. Bu eylemler, İslamiyet dışında dini bir öneme sahip değildirler, çünkü (yukarıda sayfa 43'de aktarılmış olan Sünnette görmüş olduğumuz gibi) yalnızca Cennete gidecek olan kişiler, Cennet halkının eylemlerini yerine getirirler. Ayrıca, eğer Hıristiyan doğruluğun yasal standardını kabul ettiği takdirde kendi mirasını inkar etmiş olmaz mı? Aziz Pavlus, şöyle yazar: 'Kutsal Yasa'ya dayanan kendi doğruluğuma değil, Mesih' iman etmek ile kazanılan, iman sonucu Tanrı'dan gelen doğruluğa sahip olarak' (Filipeliler 3:9). Aynı zamanda etik bakış açısından da Hıristiyan İslamiyet'in Tanrısal yaratıcılık öğretisinin nasıl olup da herhangi bir etik kıyaslamasının yapılabilmesine izin vereceğini anlamakta güçlük çeker, çünkü İslamiyet inancına göre Allah insanın tüm niyetlerinin, iradelerinin, ve eylemlerinin sürekli Yaratıcısıdır.

Doğruluk konusundaki iki görüşün arasında görülen bir başka benzerlik mevcuttur. Müslüman bir taraftan, insanın doğruluk eylemlerinin Allah tarafından yaratıldığına ve Allah'ın, eğer isterse, insanları cennete göndereceğine inanır; öte yandan Hıristiyan, Tanrı'nın insanlara Kendi doğruluğunu 'verebileceğine' inanmıştır. Ayrıca insan, hem Hıristiyan hem de Müslüman teolojisine göre aynıdır: 'yararsız bir kul'³⁵ Ancak yine de aralarında bulunan insanın konumu ('Allah'ın kulu' ya da Tanrı'nın oğlu) ve Tanrı kavramı hakkındaki farklılık önemlidir. Allah, insanın günah eylemlerini bile yaratır ve bu nedenle yüceltilir, ama Kutsal Kitap'ın Tanrısı, ahlak kutsallığı nedeni ile övülür; O'nun gerçeği ve doğruluğu O'nun yüceliğidir. Bunun dışında Allah'ın yüceliği, O'nun koşullandırılmayan yaratıcı iradesidir ve İslamiyet, Allah'ı O'nun sahip olduğu gücü ve üstünlüğü nedeni ile över (Sure 13:16). Kutsal Kitap'taki farklı vurgulama Tanrı'nın doğruluğu üzerindedir; bu vurgu, Tanrı'nın Gerçek olduğu ifadesi üzerinde durur. Sözü edilen bu doğruluk, Mesih'e iman aracılığıyla insan bağışlanan Tanrı doğruluğudur ve Hıristiyan umudu başka hiç bir şekilde tanrısal doğaya ortak olamazdı. Müslüman böyle bir umuda sahip değildir ve Allah'ta böyle bir doğruluk mevcut değildir.

İnsanın yazgısı hakkındaki konunun tartışmasında ilerlemeden önce, aklanma ile ilgili Hıristiyan öğretisi konusuna dikkatiniz çekmemiz gerekir. Ortodoks Müslümanlar, bu Hıristiyan öğretisinin hem sahte hem de yapmacık olarak gördüklerini bize garanti ederler. Müslüman, Hıristiyan'ı, eğer Allah bir insanı affetmek isterse, affedebileceğine ve bu nedenle insanların günahları için hiç kimsenin ölmesinin gerekmediğine dair bilgilendirecektir. Ayrıca, kendini feda etme, yüceliğinden soyunma, ve ölme gibi eylemleri kapsayan bir kurtarma yöntemine kendini adanmış bir Tanrı düşüncesi, İslamiyet'in gözünde bir küfürdür. Hıristiyan, eğer Tanrılık iradesi ile hareket eden, egemen ve koşullandırılmayan bir Güç olarak düşünülüyorsa, böyle bir bakış açısını anlayabilir ve bu bakış açısının uygunluğunu kabul edebilir. Allah'ın kutsallığı, adil bir kutsallık değildir, insan zayıflığının ve insan doğasının zayıflığının taleplerinden sonsuz uzaklıkta olan bir doğruluktur ve bu nedenle bir Müslüman Allah kadar kutsal olmaya çağırıldığına inanamaz. Müslüman bakış açısına göre günah, Allah'ı kederlendirmez, ayrıca günah Allah'ın istemediği bir şey de değildir.

³⁵ Kuran, insanı, günahlı oluşu nedeni ile iyilik yapamayacak biri olarak düşünmez. Kuran'ın, 'insan doğasına olan inancı daha fazladır' ve hatta insanlar Kuran'da 'Allah'ın yardımcıları' olarak adlandırılırlar (Sure 3:52; 22:40).

İslam düşüncesi, Allah ve varlık olarak insan hakkında, doğaları itibarı ile onların birbirlerine 'karşıt' olduklarına inanmayı tercih eder ve bu nedenle bir Müslüman, insanın Yaraticısı ile barışması gerektiğini ya da insanın sonunun evlatlık ya da Tanrı ile paydaşlık ve Tanrısal doğaya ortak olmak olduğunu kabul edemez. Bundan dolayı Müslüman, oldukça doğal olarak Tanrı ile barışma, Tanrısal kurban ya da insanın iman aracılığıyla aklanması gibi öğretilerin gerekli olduğunu düşünmez. Allah, İslamiyet'in merkezinde durur, Allah İslamiyet'in özüdür ve koşullandırılmayan sınırsız gücü ile uyumlu olarak her şeyi yaratır ve yönetir.

Şimdi çalışmamızın İslamiyet'in kurtuluş ve gazap hakkındaki öğretisini inceleyeceğimiz aşamasına gelmiş bulunuyoruz. Daha önce İslamiyet'in her iki öğretisi de Allah'ın buyruğu ile bir araya getirdiğine değinmiştik ve şimdi Allah'ın bazı kişileri Cehenneme gönderme konusundaki ön gazabı ve bazı insanları Cennete gönderme konusundaki ön takdiri ile ilgili Kuran öğretisini daha yakından inceleyebiliriz.³⁶

Matta Müjdesi'nin 25. bölümünde, insanların yargı gününde nasıl iki gruba ayrılacaklarını okuruz, bazıları İnsanoğlu'nun sağında diğerleri ise solunda yer alacaklardır. Mesih, sol tarafta bulunan kişilerin sonsuz cezaya gönderileceklerini, sağda tarafta olan doğruların ise sonsuz yaşam süreceklerini söyler. 'Sağ taraftaki kişiler' ile 'sol tarafta olan' kişiler ile ilgili benzer öğretiler, aynı zamanda Kuran'da da bulunmaktadır (bkz. Sure 90:29) ve her ne kadar insanın sonsuz yaşamı (ifadenin Kutsal Kitap'a özgü anlamı ile) miras alacağına ilişkin herhangi bir öneri bulunmasa da, Cennet ve Cehennem hakkındaki tanımlarda geniş ayrıntıya yer verilmiştir.

Cehennemin yedi tane kapısı vardır (Sure 15:44), cehennemin dipsiz çukuru (Sure 101:10,11) ve uzatılmış direkler arasındaki yüreklere işleyen tutuşturulmuş Allah ateşi *El Hutame*' den söz edilir (Sure 104:5-9). Cehennemin hapisanesi *Siccin* olarak adlandırılır (Sure 83:7) ve görevli meleği *Malik* (Sure 43:77) ve hapisanede görevli olan on dokuz melektir (Sure 74:30). Cehennemde acı *Zakkum* ağacı vardır (Sure 37:62,63) ve yendiğinde boğazdan zor geçer (Sure 73:12,13), günahkarlara irinli su verilir (Sure 14:16,17), kanlı irin içirilir (Sure 69:36), kızgın kaynak ve kökü kokulu dikenli bitki (Sure 88:5,6) bulunur. Allah'ın doğru yoldan saptırdıkları (Sure 17:97 – aşağıya bakınız), inanmayanlar (Sure 2:18) ve yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler (Sure 4:10), karınlarını doldurmasıya ateş yemiş olurlar ve çılgın bir ateşe gireceklerdir. Cehenneme atılanlar ne ölecekler ne de yaşayacaklardır (Sure 87:13), ama demirden topuzlar ile dövüleceklerdir (Sure 22:20). Zincire vurulacaklar, gömlekleri katrandan olacak ve yüzlerini de ateş bürüyecektir (Sure 14:50), ve orada yalnızca insanlar değil, ama aynı zamanda *Cinler* ve Şeytan'ın orduları da yanacaklardır (Sure 26:91,95). Kuran'da Allah şöyle beyan eder: 'Andolsun, cehennemi hem cinlerden hem de insanlardan dolduracağım' (Sure 32:13), Allah, cehenneme, 'Doldun mu?' diye soracak ve cehennem de, 'Daha var mı?' (Sure 50:30) diyecektir. Orada, ateşten yalın bir alev ile ve

³⁶ Kuran, günahattan kurtuluş ile ilgilenmez (Allah, aslında, kötülükten sakınanları 'kurtarır': Sure 7: 165), ama Kuran'ın ilgilendiği konu, Allah'ın insanı Cehennemin kötü koşullarından çıkartarak Cennetin daha iyi koşullarına getirmesi sonucu kurtarmasıdır. Kurtuluş fikri Kuran'daki iki kökün kullanımı aracılığıyla belirtilir: (1) N J ' Allah'ın istediği kişileri kurtardığı zaman kullanılır (Sure 12:110). Allah peygamberleri kurtarır (Sure 10:103), Yahudileri ve Hıristiyanları kurtarır (Sure 21:9), dindarları ve inananları kurtarır (Sure 11:58); Allah aynı zamanda nankörleri ve kötülere de fiziksel tehlikelerden kurtarır (Sure 17:70). (2) F W Z, N J 'nin bir eş anlamlısıdır. Bu Sure 39:61'de görülebilir; 'Allah kendisine karşı gelmekten sakınanları kurtarır. Onlara kötülük dokunmaz.' (F W Z). Bu kök, Cehennemden kurtulmanın sağladığı mutluluğu anlatır (Sure 3:185). Cehennemden çıkartılarak Cennete konmalarındaki saadeti yazar (Sure 4:17). Bu tür bir mutluluk ancak inançta bulunur (Sure 33:71) ve Allah'ın cömertliğine değinir (Sure 4:67) ve Allah ile yapılan anlaşmadan söz eder (Sure 9:111).

kıpkızıl bir duman arasında (Sure 55:35), ve iliklere işleyen bir ateş ve kaynar su içinde (Sure 56:42-44), lanete uğramış olan kişilerin derileri yakılacak ve yakıldıktan sonra değiştirilecektir, öyle ki, derileri kavuran Sekar'ın (cehennem) (Sure 74:29) ışkencesini tadabilsinler (Sure 4:56). 'Allah, kimi doğru yola iletirse işte o, doğru yolu bulmuştur. Kimi de saptırırsa, böyleleri için O'nun dışında dostlar bulamazsın. Onları kıyamet günü körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüz üstü haşır edeceğiz. Varacakları yer cehennemdir. Cehennemin ateşi dindikçe, onlara çılgın ateşi arttırırız!' (Sure 17:97).

Cehennem Ateş'inden uzaklaştırılıp cennete sokulan (Sure 3:185) ve 'Ahiret mutluluğuna eren' diğer şanslı kişiler (Sure 56:8), Allah lütufkar davrandığı ve onları iliklere işleyen cehennem azabından (Sure 52:27) kurtardığı için kendilerini tebrik edecekler. Sure 55, cennette akan iki pınar ve her türden çift çift bulunan meyveler, astarları kalın ipekten olan döşekler, meyveleri zahmetsizce alınacak kadar yakın olan iki bahçe ile ilgili uzun bir anlatım (ayetler 50-54) içerir. Sünnet kitapları, Cennet hakkında daha ayrıntılı kitaplar sunarlar.

Bazı seçkin Müslüman bilginlerin (El Gazali ve Hintli bilgin Şibli Numani gibi), diğer aynı derecede seçkin Müslüman bilginlerin Cehennem ve Cennet hakkındaki bu tanımlamalara verdikleri bire bir yorumu biraz değiştirdikleri doğrudur. Belki de Hıristiyan düşüncesi ile temas kurulması sonucunda ortaya çıkan meydan okuma nedeni ile bazı bilginler tarafından bu tanımlamaların zihinsel durumları sembolize ettikleri ve bu neden ile Kuran ile ilgili bu bölümler hakkında imaya dayalı bir yorum yapılması gerektiği önerisinde bulunulmuştur. Ancak yine de buradaki bu tür konular bizi ilgilendirmez ve bu konular hakkındaki tartışmayı Müslümanlara bırakmamız gerekir. Hıristiyan, Kuran'ın her ne kadar gelecek olan dünyada insanın zevkini ya da sıkıntısını bedensel duyuları aracılığıyla tecrübe ettiğini öğretmiyor olduğu iddia edilse dahi, Müslüman'ın kutsal doğaya ortak olmayı kapsayan bir sonsuz yaşam umuduna sahip olmadığını mutlaka hatırlamalıdır. Bir Müslüman'ın en fazla umut edebileceği şey, Cennette kendisine Allah'ın bir vizyonunun ihsan edilmesidir, ama böyle bir vizyon bile Müslüman'ı şaşkına çevirir ve kör eder ve kendisi için zevk alınabilecek tek şey, böyle bir vizyonun yalnızca anısı olabilir.

Bu kısa araştırmada insan ve insanın yazgısına ilişkin Müslüman ve Hıristiyan kavramları üzerinde durduk, bir dizi konuya temas etme fırsatımız oldu, ama daha önceki araştırmalarımızda belirtmiş olduğumuz gibi tüm öğretişin Tanrı öğretişinden kaynaklandığı gerçeğini her konuda fark etmemiz sağlandı. İnsan hakkında söyleyebileceğimiz her şey öncelikle Tanrı hakkında söyleyeceğimiz şeylere bağlıdır.

Bu araştırma, aynı zamanda vaizler olarak bizlere farkında olmamız gereken şu önemli noktayı da açıklamıştır: İslamiyet, günahın insanı insandan ve insanı Tanrı'dan ayırdığını kabul etmez ve aslında günahlı eylemlerin Allah tarafından yaratıldığını beyan eder. Bizlerin, Tanrı'nın Egemenliği'nin henüz gelmemiş olduğu sınırlı ve geçici bir dünyanın farkında olmamız Müslümanlara garip gibi görünecektir – 'dünya kötü olanın içindedir'; ve biz insanın günaha tutsak olduğunu ve Mesih'teki Tanrı doğruluğunun insanda bulunabilmesi ve insanın yeni yaratık olabilmesi için insanın içinde bulunduğu bu sefil durumdan kurtarılması gerektiğine inanırız. Ayrıca, Allah için kendisinden fedakarlık etmesi ve yüceliğinden soyunması imkansız olduğundan, bizler, Tanrı'nın, Oğlu'nda kendisini feda ettiğini ve dünyanın günahlarına kefarette bulunan kurban olduğunu söylediğimiz zaman, İslamiyet'e çarmıhın 'akılsızlığını' aktarmış oluruz.

Son olarak, bu bölümün konusuna bir kez daha dönecek olursak, aynı zamanda şunu da hatırlamamız gerekecektir: Kutsal Kitap'ın, insan hakkındaki öğretisi, her ne kadar insana 'doğası' itibarı ile (belirli konularda) daha aşağı bir değer biçen bir öğretisi göz önünde bulunduruyorsa da, İslamiyet teolojisinin konumları ile kıyaslandığı zaman, yine de bu öğretinin önümüze insanın ancak 'lütuf' aracılığıyla elde edebileceği sonsuz yaşam ile ilgili daha büyük bir umut koyduğu kesindir.

BÖLÜM 5

AKIL VE TÖVBE

Bir önceki bölümün sonunda hala Tanrı'nın Egemenliği'nin geleceği sınırlı ve geçici bir dünyanın – 'dünya kötü olanın içindedir' - mevcut olduğunu kabul ettiğimizi belirtmemizin, Müslüman düşüncesi açısından garip bir fikir olarak görüneceğine işaret etmiştik. Hali hazırdaki yazarın Müslüman dostları bu konuyu kavrama konusunda hızlı davrandılar ve Hıristiyanların, Allah'ın egemenliğinin birleştirilmiş bir dualizm (evrenin zihin ve madde olarak iki prensipten meydana geldiği görüşü) olduğunu düşünebilmelerine rağmen (bkz. sayfa 4), Hıristiyanların kendilerinin yine de dünya tarihinin şimdiki durumunda gerçek dualizme çok benzeyen bir şeyi kabul eder gibi göründükleri konusunda ısrar etmekte geç kalmadılar! John Wycliff, bu dünyada 'Tanrı'nın Şeytan'a itaat etmesi gerektiğini' söylemedi mi?

Dualizmin herhangi bir türünü kabul etme konusunda İslamiyet zihninde ilk dönemlerden bu yana ve özellikle İslamiyet'in ilk kez Şam'da güçlü bir Hıristiyan geleneği ile temas kurduğu ilk yüzyılını kapsayan dönemi sırasında bir korku mevcut olmuştur. Hıristiyan öğretileri tarafından esinlenen ve Ortodoks olmayan bazı Müslümanlar, Allah'ın, insana eylemlerinin yaratılışında ³⁷³⁷ güce (*kader*) sahip olması için izin verdiğini ve onlar hem insani hem de tanrısal yaratıcılığa inandıkları için ortodokslar tarafından dualistler (ikili prensibi taraftarları) olmak ile suçlandılar. Ortodoks İslam, 'iradenin özgürlüğü' ile bağlantılı olan yalnızca psikolojik sorulara hiç bir zaman herhangi bir ilgi göstermedi, ama bir önceki bölümde *iktisab* ve *ihiyar* terimlerini gözden geçirirken belirtmiş olduğumuz gibi, Allah'ın yaratıcılığını savunmak ve insana eylemleri için yasal sorumluluk verildiğinde kullanılması gereken sözcüklerin biçimini tanımlamak gibi konular ile öncelikle ilgilendi. Konuya bu şekilde yaklaşmak, konunun Allah öğretisinden ayrılamaz, çünkü daha önce belirtmiş olduğumuz gibi (bkz. sayfa 45), İslamiyet görüşünün iddiası şudur: Eğer insan eylem, düşünce, irade gibi herhangi bir konuda yaratıcı olsaydı, o zaman evrende başka yaratıcılar da olurdu. Ortodokslar bu konu hakkında şu ifadeyi eklemekte acele davranırlar – bu olamaz, çünkü Tek Yaratıcı Allah'tır. Dualizm karşısında duydukları korkunun da etkisi ile, ortodoks Müslümanlar *Kaderiye* ve *Mütezele'nin* (Kaderiye, insanın eylemlerinin 'yaratılışı' görüşünü, ve Mütezele ise bir 'soyun' eylemlerinin yaratılışı görüşünü iddia ederlerdi); ve İslam sünnetlerinin ve teolojisinin katı kararlılığı, Allah'ın kendisi aracılığıyla doğrudan ve hemen yaratılmamış olan herhangi bir düşünce ya da eylemin olabileceğini inkar eden ortodoks görüş tarafından büyük ölçüde esinlenmişti.

Hıristiyan bakış açısına göre biz tüm bu durumlarda ortodoks İslam'ın, Tanrı ve insan arasındaki Kutsal Kitap'a özgü bir lütuf ilişkisinin olasılığını kabul etme konusunda isteksiz davrandığını ve aynı zamanda bu hali hazırdaki çalışmanın 7. Bölümünde gözden geçireceğimiz, Tanrı'nın lütuf egemenliği ile ilgili Kutsal Kitap'ın eşsiz öğretisini inkar ettiğini de görüyoruz. İslamiyet, Allah'ın gücü ve görkemi ile tutarlı bir davranış içinde hareket etmesi gerektiği konusunda ısrar eder – çünkü Kuran'ın kendisi bu nokta üzerinde ısrarlı davranmaktadır. Bu nedenle, Müslüman ortodoksluğunun teolojik açıdan tamamlanmış olması tamamı ile anlaşılabilir bir durumdur. Ancak, gerçek uygulama söz konusu olduğunda, özgür bir iradenin yaratıcı işlevliği hakkında herhangi bir fikre sahip olmaksızın, *ihiyar* gibi

³⁷ Bu mezhep bu nedenden ötürü 'Kaderiye' olarak bilinir.

bir terimin teolojik öneminin farkında olmayan ve bu terimin ‘irade özgürlüğü’ anlamına geldiğini ileri süren çok sayıda Hintli Müslüman’ın mevcut bulunduğu görülür.

‘Özgür irade’ konusunda duyulan bu yüzeysel ilgi, hiç kuşkusuz Hıristiyan ve Batılı düşüncenin meydan okuması nedeni ile ortaya çıkmıştır. Her şeye rağmen oldukça net olan bir şey vardır; Bu düşüncelere inanan, ‘toplumsal açıdan ileri gitmiş olan’ Hintli Müslüman, bu tür düşünceler ortodoks teolojisinin alanında sürdürüldükleri takdirde İslamiyet’in içine girecek olan teolojik ayrılığın hiç bir şekilde bilincinde değildir. Hali hazırdaki yazarın deneyimine göre bu tür düşüncelere sahip Müslümanlar, teolog değildirler; bu kişiler, insanda özgür bir irade mevcut olduğunu iddia ettikleri zaman, böyle yapmakla evrende başka yaratıcı vasıtaların bulunduğunu onayladıklarının ve ortodoks görüşüne göre Dualistlerin düştükleri yanılgıya ortak olduklarının kesinlikle farkında değildirler. Müslümanlar tarafından onaylanan bir insan özgürlüğü, herhangi bir Müslüman teolojisi sisteminin köklerine sahip olmayan belirsiz ve sistem dışı bir iddia olarak kabul edilmesi haklı görülebilir. Bu teoloji, Hıristiyan etkisi ya da Batı eğitimi ile ilişki kurmuş insanların ‘teolojisidir’ ve (İslam görüşüne göre) her ne kadar kendi içinde bozuk ve yanlış yönlendiren bir teoloji olsa da, Hıristiyan vaiz tarafından teşvik edilmesi gereklidir, çünkü bu tür bir teoloji, Müslüman’ı, zihin ve yürek esenliğini, Tanrı, insan ve Evren’in bir diğer görüşüne yakın olan düşüncelerde araması için ortodoks İslam’ın katı kararlılığından uzaklaştırabilir.

Ancak bizim amacımız, yine de ‘özgür irade’nin ardına düşmek değildir, ama İslam’a özgü teoloji modelini izlerken hedefimiz, doğanın daha köklü konusuna ve aklın işlevine yönelmektir. Bunu yaptığımız zaman, insanın ‘özgürlüğünü,’ yalnızca Müslüman ortodoksluğunun bakış açısı tarafından görebilmek ile kalmayacak, ama aynı zamanda İslamiyet’in Tanrısal yaratıcılık öğretisini yorumladığı özenli tutumu da takdir edebileceğiz.

Şimdiye kadar bu kitapta, Hıristiyan okuyucuya, bir Müslüman’ın yalnızca Allah’ın gözle görülen dünyaya ait görevi ve buyruğu hakkında düşündüğünü ileri süren, İslam’a ilişkin bu konulara dair tartışmalar yapmış bulunuyoruz. İnsanın eylemleri ve insan yazgısı, insanın dışında yaratılır ve kaçınılmazdır; ama insanın içsel deneyimi, aklını, tövbesini, iman ve sevgisi hakkında neler söyleyebiliriz? Burada da diğer alanlarda olduğu gibi insanın dışında gerçekleşen aynı tür katı bir belirlenme ile karşılaşır mıyız? İnsan için gerçekten kendi kendine hareket edebileceği bir özgürlük alanı mevcut mudur?

Bu bölümde akıl ve tövbe konularını tartışacağız. Önce akıl konusu üzerinde duracağız, çünkü İslamiyet’in aklın işlevi konusundaki düşünce biçimi, ortodoks İslamiyet’in tövbe ve (bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi) aynı zamanda iman kavramları konularına ışık tutmaktadır. Daha aşırı uçta bulunan *Sufiler* aklın iman konularındaki işlevini küçümsediler, ama etkili ve sözü geçen bir kişi olan El Gazali, akıldan hürmet ve saygı ile söz ederek yazar. El Gazali, yaratılıştaki akla öncelikli olarak ilk yeri veren bir Neoplatonist (3.yüzyılda Eflatun’un fikirleri ile doğunun düşünme biçimlerinin kaynaşmasından meydana gelmiş felsefe sistemi) eğilim ile bir Sünnetten şu aktarmayı yapar: ‘Allah’ın yaratmış olduğu ilk şey Akıl’dı.’³⁸ El Gazali aynı zamanda bu bölümde hem meleklerin hem de insanların Allah’a akıl yolu ile hizmet etmeye çalıştıklarını yazar. Aklın teolojik uygulamasından dolayı (bazı ortodoks okullarının insan için zorunlu olduğuna inandıkları bir uygulama), teoloğun ‘iman bilgisi’, vasat insanların ‘iman geleneğinden’, ‘iman bilgisinin’ lehinde olarak ayırt edilebilir. Bu durum, Ortodoksların iman ölçütünü akla yakın bulan *Mütezile* ile aynı düşünceyi kabul ettikleri anlamına gelmez, ama Ortodoksluk, Tanrı vergisi olarak ihsan edilen

³⁸ *Ihya el ulum Din*, Cilt I, Kitap I, Bölüm 7, Kısım I.

akıl aracılığıyla insanın yasal zorunluluklara bağlı hale geldiğini ve bu neden ile İslamiyet'in işlerini uygulayabileceğini onaylar. Aynı zamanda, aklın İslam yasasını destekliyor olması da Müslüman teolojisinin kabul etmiş olduğu bir görüştür. Ancak yine de akılcı kanıtlar işe yaramadıkları zaman, yetkiye başvurulması gerekir. Bunun uygulamadaki anlamı, aklın, İslamiyet öğretişlerinin imkansızlığını kanıtlamak için kullanılmasıdır, ama akıl başarısızlığa uğradığında, İslamiyet teolojisinin sorunları Allah'ın gizemi ve O'nun iradesi ile ilişkili olarak açıklanırlar.

Yukarıdaki ifadede Hristiyan okuyucunun karşısındaki kişinin duygularına tamamen katılamayacağı belirli görüşler mevcuttur. Örneğin, Hristiyan teolojisi, açıklanmış gerçek ile ilgili konular söz konusu olduğunda Müslüman teoloğun gizemler karşısındaki saygılı duraksamasını anlayabilir ve onaylayabilir. Ancak yine de biz insan aklının işlevi ve uygulamasına ilişkin Müslüman inançlarını incelediğimiz zaman, tanıdık modelin ortaya bir kez daha çıktığını görür ve bu inançların Allah'ın yaratmasına ilişkin Müslüman inancı ile bağlantılı olduklarını keşfederiz. Ortodoks Müslüman teologlar, insanın, akıl olgusunu, iman ve diğer konular hakkında bir bilgiye ulaşmak amacı ile kullanması gerektiğini beyan ederler, ama bu aklın tutarsız ve mantıksal yoldan bir sonuca varan özgür bir uygulama (ortodoks olmayan *Mütezile'nin* öne sürdüğü gibi) olmadığını ve bilgiyi 'ortaya çıkarmadığını' da sözlerine eklerler.³⁹ Ortodoks İslam teologlarının çoğunluğunun görüşü, aklın kendisinin diğer tüm algı ve duyu (sayfa 5) biçimlerinde olduğu gibi, insanda Allah tarafından doğrudan yaratılan bir durum olduğudur. Bilgi, aynı zamanda, Allah tarafından muhakeme eyleminin ardından doğrudan yaratılmış olan ek 'bir şeydir.' Müslüman bu nedenle, bir rüya deneyimini yaşam uyandıran düşünceler kadar 'gerçek' olarak kabul eder. Allah her ikisini de yaratır. Bundan dolayı yansımanın her süreci, insanın özünde yaratılmış olan bir yeni rastlantılar dizisidir.

Allah'ın tüm yarattıkları gibi insan düşüncesi süreci de kendi içinde sürekliliğe sahip değildir ve ani etkisi hakkındaki var oluşu için Allah'ın iradesine bağlıdır. El Gazali, bu durumu şu şekilde ifade etmişti: '(Allah'ın) kulunun hiç bir eylemi sonradan kazanılmış olmasına rağmen bile (*iktisab*), var olabilmek için Allah'ın iradesinden bağımsız değildir. Bu dünyada ya da ruhsal dünyada her ne olursa olsun – bir göz kırpması, yüreğin eğilimi ya da bir bakış; iyi ya da kötü, yararlı ya da zararlı İslam ya da inançsız, bilgi ya da cehalet, kurtarıma ya da kayıp, aldatılma ya da rehberlik, itaat ya da başkaldırı, çoktanrıçılık ya da iman- gerçekleşen her şey Allah'ın önceki ilahi takdiri ya da buyruğu, iradesi ve keyfi aracılığıyla oluşur. ...O, dilediğini doğru yoldan çıkartır ve dilediğine doğru yolda rehberlik eder.⁴⁰ Böyle bir ifade, elbette, Allah hakkındaki Müslüman öğretişinin sonucu olan, Allah'ın Tek Yaratıcı olduğunu belirtmektedir. Eğer düşünce özgür olsaydı, yaratıcı olacaktı ve daha önce değinme fırsatına sahip olduğumuz gibi, ortodoks İslam teolojisi, evrende yalnızca tek bir yaratıcı aktivitenin mevcut olduğuna inanır – Allah'ın yaratıcı aktivitesi.

³⁹ Ortodoks teologlar arasında akıl ve bilgi arasındaki bağlantı ile ilgili önemli bir fikir ayrılığı söz konusu olmuştur. El Benani, *Sullam* (Kahire, 1901, sayfa 210-212) olarak adlandırılan Mantık hakkındaki bir kitap ile ilgili yorumunda Ortodoks teologların, herhangi bir aracıya yer vermeksizin akıl eylemini izleyerek, sonuç bilgisini yarattığına inandıklarını belirtir. Allah'ın gücü, birini, diğeri olmaksızın yaratmaz. Diğer teologlar, akıl ve bilgi arasındaki bağlantının Allah tarafından kurulmuş olan yalnızca bir alışkanlık konusu olduğuna ve eğer Allah isteseydi, insanın zihninde, sonuç bilgisini yaratmaksızın bir kıyaslamadan iki ayrı açıklamasını yaratabilirdi. Her iki ortodoks düşünce türünde de aklın ve bilginin Allah'ın doğrudan ve o anda yarattığı olgular olarak kabul edilmelerinin talep edildiğine dikkat edilmesi gerekir. Bakınız *El İrsad* (Paris 19338), Bölüm I, Kısım 2, not (a).

⁴⁰ *İhya ulum el Din*, Cilt I, Kitap I, Bölüm 3, Kısım 3/3; Müslim Tamil'in baskısı, sayfa 252.

İslam teolojisinin ortodoks okullarından birinin kurucusu olan El Aşari, bilginin, akli ‘alışkanlık’ aracılığıyla izlediğini beyan etti. Allah, muhakemeyi yaratır ve ondan sonra bilgiyi aynı şekilde sürekliliği olmayan bir biçimde yaratır.

Aklın ve bilginin alışılmış bir bitişikliği söz konusudur, ama bu alışkanlık elbette sürekliliği açısından Allah’ın iradesine bağımlıdır. Diğer ortodoks teologlar, akıl ve bilgi arasındaki ilişkiyi, ‘gerekli bir bağlantı’ ya da ‘mantıklı bir hat’ olarak tanımlamışlardır, ama hepsi de bilginin akıl aracılığıyla üretilmediği konusunda fikir birliğine sahiptirler; Allah her ikisini de doğrudan yaratır. Teologlar daha sonra bilginin makul akli izlediğini (eğer Allah isterse), ama yanlış aklın (bu da aynı zamanda Allah tarafından yaratılmıştır) ürün vermediğini söylemeyi sürdürürler – yanlış akli izleyen hiç bir şey mevcut değildir!

Hintli Müslüman, yukarıda sözü edilen ünlü isimler hakkında bilgi sahibi olacaktır. El Aşari’yi tanıyacaktır ve El Gazali’nin Urduca ya da Tamil diline çevrilmiş olan eserlerinden bazılarını da okumuş olabilir. Her şeye rağmen, vasat düzeydeki Müslüman’a bu tür gerçekler sunulduğu ve kendisine ortodoks İslam teolojisinin Allah’ın, insanın tüm düşünce, akıl ve bilgisinin yaratıcısı olduğuna inandığı konusunda bilgi verildiği zaman, Müslüman, bu teologların öğretişlerinin bilgisizliğini mazeret olarak gösterebilir. Müslüman, bu konuda vasat Hıristiyan’a benzemez; ve yanılgıya düşerek teoloji ve Kutsal Yazılar arasında büyük bir uçurumun var olduğunu hayal edebilir; ve bu nedenle Müslüman bize belki de şöyle diyebilir: ‘Ben teologların düşünceleri hakkında hiç bir şey bilmiyorum, benim bildiğim tek şey, Allah’ın Kitabı olan Kuran’dır.’ O zaman biz, teologların adına Müslüman dostumuza bu tür fikirlerin tek Yaratıcının Allah olduğu öğretişinden türediklerini ve Kuran’daki öğretiş temel aldıklarını garanti edebiliriz. Allah’ın doğrudan bir armağanı olarak verilen akıl ihsanı Kuran’a özgü öğretişin temeli üzerinde bina edilebilir. Sure 39, ayet 18’de şu ifadeyi okuruz: ‘İşte onlar Allah’ın hidayete erdirdiği kimselerdir. İşte onlar akıl sahiplerinin ta kendileridir,’ ve Sure 2, ayet 269’da şöyle yazılmıştır: ‘Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir. Bunu ancak akıl sahipleri anlar.’ Buna benzer pek çok bölüm mevcuttur ve yalnızca Allah’ın, yaratma gücüne sahip olduğu inancı ile birleşmiş olan bu Kuran öğretiş, Allah’ın hem insan aklını hem de insan aklına eşlik eden bilgiyi yarattığı inancını üretmiştir.

Kutsal Kitap’a özgü bir terim olan ‘tövbenin’ önemini iyi bilen ve bu terimin anlamının ‘bir kişinin düşüncesinin değiştirmesi’ olduğunun farkında olan Hıristiyan, İslamiyet tarafından ‘tövbe’ sözcüğüne verilen anlama ilişkin düşüncesi neden ile bağışlanabilir. Ancak yine de bu sözcüğün Kutsal Kitap teolojinin içeriğindeki önemini İslamiyet için de geçerli olduğunu var saymak, çok yalmış bir yönlendirme olacaktır; ve bu nedenle İslamiyet’e özgü öğretişin kendi ışığı içinde araştırılması tavsiye edilir.

Günah hakkındaki Müslüman kavramının tartışılması sırasında vardığımız sonuç şudur: Hıristiyan her ne kadar ‘günahlar’ gibi belirli eylemlerin Kuran’a özgü tanımını kabul etse bile, biz yine de İslamiyet’e özgü teolojinin, günahın doğasına ilişkin Kutsal Kitap öğretişindeki günahın doğasının farkında olduğunu göremeyiz. Aynı şey, ortodoks İslamiyet’in tövbe kavramı hakkında da söylenebilir. Kuran, insanın kötü eylemler, isyan ve itaatsizlik gibi günahlardan tövbe etmesi gerektiğini öne sürer. Bu tür eylemler, aynı zamanda bir Hıristiyan tarafından da tövbeye davet olarak görülen eylemlerdir. Ama Kuran’a özgü terimlerin kullanıldığı içeriği ve büyük Müslüman teologlarının bu terimler hakkındaki yargılarını düşündüğümüz zaman, bir dil benzerliğinin var olmasına rağmen, Hıristiyan’ın ve Müslüman’ın tövbe konusuna farklı görüş açılarından baktıklarını anlarız. İslamiyet’te tövbe kavramı, Allah’ın doğası ile uygunluktur. Ancak benzer model burada tekrar ortaya çıkar ve

insanın aklı Allah tarafından karar verilerek yaratıldığından daha aşağıda takdir edilmektedir, bu neden ile aynı zamanda insanın tövbesi de Müslüman düşüncesine göre doğrudan Allah'ın inisiyatifi ve kontrolündedir.

Yukarıda işaret edilen dil konusundaki benzerlik, Yeremya 31:18,19 gibi bölümlerde çok çarpıcı bir biçimde ortaya çıkmaktadır: 'Beni geri getir, döneyim. Çünkü Rab Tanrım sensin. Yanlış yola saptıktan sonra pişman oldum...gençliğimdeki ayıplarımın utanımdım.' Burada kullanılan 'dönmek' ve 'tövbe etmek' (ya da 'pişman olmak' sözcüğü daha iyi) gibi sözcükler, bu konuyu işleme tarzımız sırasında göreceğimiz gibi, Arapça Kuran'da tamamlayıcılara sahiptirler, ama bu nedenden dolayı adil ve doğru bir Tanrı'nın lütfu aracılığıyla insan için yaptığını, Allah'ın Kendi iradesi aracılığıyla insana kabul ettirdiği ile özdeşleştirmeye yönlendirilmemiz gerekmez. Allah, insanların yüreklerini ya kötü bir yazgıya ya da Cennet'e yönlendirir. İnisiyatif ve yaratıcı eylem Allah'ındır, ve insanın tövbesi Allah'ın baskın iradesinden ayrılamaz. Daha önce, (sayfa 48) belirtmiş olduğumuz gibi, peygamber Muhammed evlat edindiği oğlunun karısı ile evlenmeyi arzuladığında, yüreğinin düşüncelerini ve niyetlerini Allah'a teslim ederek O'na şöyle seslenmişti: 'Yüreklere değiştiren Allah'a övgüler olsun!' Allah, insan ve insanın yüreği arasına girer (Sure 8:24), ve Sünnetlerin öğretişinde bu konudaki Kuran öğretişine özel bir yer ve vurgu verilir. Çok iyi bilinen sünnetlerden birinde şunlar yazılıdır: 'Allah'ın elçisi şöyle dedi: Adem'in oğullarının yürekleri, adeta tek bir yürek gibi Merhametli Olanın iki parmağı arasındadır. Allah, onların yüreklerini dilediği gibi döndürür. Allah'ın elçisi şöyle yanıt verdi: Ey Allah! Yüreklirimizi sana itaat etmeleri için döndür.' Bir başka Sünnette bize, peygamberin en sık kullandığı yeminin şu olduğu bildirilir: 'Hayır: Yüreklere Döndürenin aracılığıyla!' ⁴¹

Kuran, insanlara şu soruyu sorar (Sure 10:32): 'Hak'tan sonra sadece sapıklık vardır. O halde nasıl oluyor da (Hak'tan) döndürülüyorsunuz?' ve bu tür sünnetler bu sorunun yanıtını sağlarlar. Allah, insanların yüreklerini döndürür.

Kuran'da ⁴² tövbeyi göstermek için kullanılan, üç önemli Arap kökü, Kuran'da birbirini izleyen ayetlerde bulunan benzer fikirler şeklinde bulunurlar (Sure 13:27-30): 'Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de doğru yola erdirtir...İnanan ve Salih emel işleyenler için mutluluk ve güzel bir dönüş yeri vardır...Ben yalnız O'na tevekkül ettim, dönüşüm de yalnız O'nadır.' Yukarıdaki ayetlerde yer alan 'kendisine yönelen' sözcüğünün karşılığı N W B köküdür, 'yer' sözcüğünün karşılığı W B köküdür ve 'dönüş' sözcüğünün karşılığı ise T W B köküdür. Ancak aynı Sure'nin 31. ayeti bize 'eğer Allah dileseydi, bütün insanları doğru yola erdirtirdi' ifadesinin varlığını hatırlatır ve bu ifade, ortodoksların gözünde 30(31). ayetten önce gelen tüm ifadeleri açıklamaktadır. Kullanılan en önemli fiil, 29(30). ayetin sonunda yer alır ve 'dönüş' olarak tabir edilir. En sık kullanılan ifadedir ve hem insana hem de Allah'a atfedilir. ⁴³

Bu fiil, isim halindeki şekli ile Hindistan'daki pek çok Müslüman tarafından bilinen 'tövbe' sözcüğüdür. Bu fiil insan ile ilgili olarak kullanıldığı zaman, 'dönmek' ya da 'Allah'a dönüş yapmak' anlamına gelir. Ancak bu fiilin kullanımlarını tartışmadan önce yine de,

⁴¹ Bu iki Sünnet, Goldsack'ın *Selections from Muhammadan Traditions* adlı eserinin 8 ve 179. sayfalarında bulunabilir.

⁴² Kullanılan bir başka kök olan N D M 'pişmanlık' anlamına gelir. İnsanların düşünce ve eylem günahlarından pişman olduklarını belirtmek için kullanılır. Yeremya 31:19'da kullanılan İbranicedeki N H M kökünden farklı değildir.

⁴³ 27. ayette kullanılan kök, aynı zamanda Sure 42, ayet 13'de de kullanılır: 'Allah, kendisi için dilediğini seçer ve içtenlikle kendine yönelenleri de kendine ulaştırır.' 28. ayette kullanılan kök, aynı zamanda Sure 38, ayet 55'de de kullanılır: 'Azgınlar için elbette kötü bir dönüş yeri, cehennem vardır.'

açıklama talep eden bir başka nokta mevcuttur. Kuran araştırması, Allah'ın insanları dilediği yöne döndürme gücüne sahip olması nedeni ile aynı zamanda kötülük yapan kişinin de insanları İslamiyet'ten döndürme gücüne sahip olduğunu açıklamaktadır: '...insanları Allah'ın yolundan alıkoydular' (Sure 9:9); ve aynı zamanda Şeytan da 'onlar doğru yolu bulamasınlar diye onları yoldan çıkarmıştır' (Sure 27:24). Günahkarların ve Şeytan'ın Allah'tan bağımsız olarak bu tür şeyler yapmaları mümkün müdür?

Diğer bölümleri araştırdığımız takdirde sorumluzun yanıtını bulacağız, çünkü Sure 14, 3. ve 4. ayetlerde şu ifadeleri okuruz: 'Dünya hayatını ahirete tercih edenler insanları Allah yolundan çevirirler...Ama Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir.' İnanmayanlar Allah yolundan çevrilirler. Ama Allah kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletcek yoktur (Sure 13:33). Yukarıdaki bu tür bölümler nedeni ile İslamiyet'e özgü teoloji ikincil nedenler ya da aracı vasıtalar fikrini hoş göremez. Allah'ın kontrolü dışında kalan hiç bir eylem alanı mevcut olamaz.

Şimdi T W B kökünün kullanımlarına dönelim. Bu kökün Kuran'da ve Kutsal Kitap'a özgü terimlerin kullanımı ile ilgili tutum hakkında bazı ilginç ve yararlı kıyaslamalar yapılabilir. İbranice N H M kökü, Tanrı hakkında kullanıldığı zaman, genel olarak Yeremya 15:16 ayetinde olduğu gibi, 'Merhamet ede ede yoruldu' (bir süre sonra göreceğimiz gibi Allah'ınkinden farklı bir davranış) ifadesinde 'pişman olmak' ya da 'tövbe etmek' anlamına gelir; insanın günahtan tövbesi ile ilgili olarak yalnızca iki kez kullanılmıştır (Yeremya 8:6 ve Eyüp 42:6). Eski Antlaşma'daki günahtan tövbe etmek fikri ile ilgili diğer tüm durumlar, İbrani kök SH W B (dönmek, tövbe etmek) kullanımı ile temsil edilirler. Öte yandan Arapça kök T W B'nin hem Allah'ın dönmesi hem de insanın günahtan tövbe etmesi arasında fark gözetmeksizin kullanıldığını görürüz. Allah'ın dönmesi ifadesi, elbette, en üstün derece olarak temsil edilmektedir; bazı durumlarda bu konu, sözcüğün yoğun bir biçimi aracılığıyla önerilir ve Allah, *el Tavab* olarak adlandırılır.⁴⁴

Yukarıdaki kökün kullanıldığı Kuran ayetlerine yoğun bir inceleme uygulandığında, şu tür bölümlere anında dikkat çekilir: 'Şüphesiz ben (Allah), tövbe edip inanan ve Salih emeller işleyen, sonra da doğru yol üzere devam eden kimse için son derece affedicim' (Sure 20:82). Bu ayet, Hıristiyan okuyucu için bir tür 'kanıt metni' oluşturur ve Vaftizci Yahya'nın öğretisi ile kıyaslanabilir. Aynı zamanda Sure 9, ayet 118 gibi bölümlere de rastlarız: 'Sonra (eski hallerine) dönsünler diye, onların tövbelerini de kabul etti. Şüphesiz Allah, tövbeyi çok kabul eden ve çok merhamet edendir.' Burada, insanın Allah'a dönebilmesi için, Allah'ın insan dönmesinden söz edilmektedir. Burada görülen düzen, Sure 4, ayet 17'de tersine döner: 'Allah katında (makbul) tövbe, ancak bilmeyerek günah işleyip sonra çok geçmeden tövbe edenlerin tövbesidir. İşte Allah, bunların tövbelerini kabul buyurur.' Aynı zamanda Sure 6, ayet 54'de şu ifadeye rastlarız: 'Sizden kim cahillik ile bir kabahat işler de, sonra peşinden tövbe eder, kendini düzeltirse (bilmiş olun ki) O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.' Böylece, günah işledikten sonra Allah'a çabuk dönüş yapmak, etkili ve yararlı olarak düşünülür, ama eğer ölüm yatağındaki bir kimse tövbe ederse, tövbesi kabul edilmeyecektir: 'Yoksa (makbul) tövbe kötülükleri (günahları) yapıp da kendisine ölüm gelip çatınca, "İşte ben şimdi tövbe ettim" diyen kimseler ile kafir olarak ölenlerinki değildir' (Sure 4:18).

Tövbe etmek, kişinin inanan bir olduğuna işaret eder ve Muhammed'in kendisine de Sure 11:112'de böyle yapması söylenir: 'Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru

⁴⁴ Bu sıfat, bir kez Sure 2, ayet 222'de insan ile ilgili olarak kullanılır: 'Şüphesiz Allah, çok tövbe edenleri sever.'

ol.Beraberindeki tövbe edenler de dosdoğru olsunlar.’ Yine de her şey Allah’ın yaptığı seçim uyarınca gerçekleşir.’Ama tövbe edip iman eden ve salih emel işleyen kimsenin kurtuluşa erenlerden olması umulur.Rabbin, dilediğini yaratır ve seçer. Onların ise seçim hakkı yoktur’ (Sure 28:67,68).

Allah’ın,’Tövbeleri çok kabul eden’ (Sure 2:37) olarak tanımlandığı çok sayıda bölüm mevcuttur ve hatta Allah, insanın dünyasal iştahlarından sakınması için böyle hareket eder (Sure 2:183). Ancak yine de Sure 9, ayet 27’de şunu okuruz:’Sonra Allah, bunun ardından yine dilediği kimsenin tövbesini kabul eder. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir’.

Bu tür öğretiler ile birbirlerinden ayrı olarak ilgilendiğimiz zaman, Kuran’a ve Kutsal Kitap’a özgü tövbe hakkındaki öğretiler arasında kesin bir ayırım yapmak kolay değildir. Hem insan hem de Allah ‘döndüğü’nden ve aynı fiil her ikisi için de kullanıldığından, Kuran’da günahın doğasına ilişkin bir anlamın yer almadığı gibi bir varsayıma varılabilir. Aynı zamanda insanın bazı belirli koşullar altında boş yere tövbe etmesinin ve tövbesinin yalnızca Allah kendisine döndüğü takdirde etkili olması da büyük önem taşır. Ama birbirinden ayrı bu tür bölümleri iyice kavramak, Kuran’ı incelerken ürün verebilecek bir yöntem değildir, aynı zamanda Hıristiyan öğrenciyi de İslamiyet’in tövbe hakkında nasıl düşündüğü konusunda net bir anlayışa da yönlendirmeyecektir. Çünkü bu Hıristiyan öğrenci, Kuran’ın tövbe ile ilgili öğretilerini, Allah’ın doğasına ilişkin temel İslam öğretisi ile ve Müslüman düşünce sisteminin tümü ile birleştirmiş ve yorumlamış olan büyük Müslüman teologlarının görüşlerini inceleyerek kavramak zorundadır.

Büyük teologların, Tahanavi’nin *Keşşaf-ı istilahat el funun* adlı kitabında özetlenmiş olarak bulabileceğimiz fikirleri, İslamiyet’in kendisinin T W B kökünün kullanımlarını anladığı şekilde açıkladıklarından, bize büyük yardım sağlarlar. Yukarıdaki İslam bilimleri ansiklopedisinde tartışılan bu kök ile ilgili konu, kökün anlamını ‘bırakmak, tövbe etmek, pişmanlık duymak’ olarak ifade eder. O zaman bu durumda, İslamiyet’in tövbe fikrini yalnızca bireysel günahlar için göz önünde bulundurduğunu açıklayan ilginç bir tartışma ortaya çıkar. Aynı zamanda bir insanın artık muktedir olmadığı günahlar için tövbe edip edemeyeceği sorusu da sorulur. Tövbe fikri burada tekrar, çabuk ve ani bir ‘dönüş’ olarak karşımıza çıkar. Aynı zamanda tövbenin bir ‘zaman limiti’ içindeki geçerliliği de tartışılır, örneğin, bir kişi belirli bir günahı bir yıl için işlemeyeceğini söyler. Ortodoks teologların düşüncesi, tövbenin tanımının, kötülükten sürekli bir şekilde vazgeçmek değil, ancak her günah eyleminden sonra geri dönüş yapmak olduğudur. Allah, insanların yüreklerini bir konumdan bir başka konuma çevirir ve günah tekrar işlenebilir ve bir başka tövbe talep edebilir.

Bu konu hakkındaki tartışmanın değeri büyüktür; İslamiyet’e özgü günah kavramının durumunda olduğu gibi bu durum bize, İslamiyet’in bu konular hakkında birbirinden ayrı eylemler olarak düşündüğünü açıklar. İslamiyet’e özgü teolojiye göre, insan bir ‘günahkar’ değildir; örneğin, insan, doğası nedeni ile bu tür bir konumda değildir, herhangi bir kötülük eylemi göz önünde yapılırsa da yapılmazsa da, insan bir ‘günah hali içinde’dir. İslamiyet’e göre insan, günah işleyen (eğer Allah isterse) bir varlıktır ve insan kim olduğu için tövbe etmez, her an işlemesi mümkün olan kötülük eylemi için tövbe eder.

Müslüman teologların tövbe ve bağışlama arasındaki bağlantı ile ilgili görüşlerini daha derin bir şekilde araştırdığımızda, bağışlama ihsan eden Allah’ın, insan tövbesinin varlığı ya da yokluğu tarafından koşullandırılmadığı hakkında bilgilendiriliriz. Allah’ın, her varlık ve eylemi anında ve sürekli olarak yarattığına ilişkin Müslüman inancı ile uygun olarak günah,

insanın her biri için hemen ve kısımlar halinde tövbe etmesi gereken, o anda yaratılmış bir günahlı eylemler konusu olarak görülür. İslamiyet, bir kişi tövbe etse de etmese de, o kişinin Allah'ın iradesine teslim edildiğine inanır. 500 yıl boyunca İslamiyet teolojisi okullarında öğretilen çok önemli bir kitapta, El Nazafi şunları yazar:⁴⁵ 'Ve Allah, Kendisi ile birlikte bir başkasına katılan kişiyi bağışlamaz, ama bunun dışındaki, büyük ya da küçük her günahı işleyen kişilerden dilediklerini bağışlar.' El Nazafi'nin bu sözlerine yorumcusu olan el Taftazani şu yorumu ekler: 'Tövbe ederek ya da tövbe etmeyerek.'

Böylece bir kez daha Kutsal Kitap'a özgü teolojidekiler gibi İslamiyet öğretişlerinin de Tanrılık kavramı ile olan bağlantılarının birbirlerinden ayrılamaz olduklarını görüyoruz. İslamiyet'teki tövbe öğretiş, Allah hakkındaki temel öğretiş ve O'nun yaratıcı iradesi ile ilişkilidir; ve nasıl 'küçük' ve 'büyük' günahlar arasındaki farklılık önemsemeye değmez ise, yani her iki tür günah da tövbe olsun olmasın bağışlanabilir ya da cezalandırılabilirse, aynı şekilde tövbe eden ve tövbe etmeyen bir günahkar arasındaki farklılık, kendi dilediği gibi cezalandıran ya da bağışlayan mutlak İrade'nin ışığında değerlendirilirse, bu farklılık nihai bir öneme sahip değildir.

Hıristiyan ve Müslüman tövbe öğretişleri hakkındaki inançların arasında en çarpıcı farklılıklar, Müslüman öğretişindeki ayrı işlenmiş günah eylemleri için edilen kısmi bir tövbe kavramı ve sözcüğün kullanıldığı çevre ve koşullar aracılığıyla açıklanırlar. Kutsal Kitap'ta sözcüğün kullanımı, günahlı eylemler karşısında kederlenme ve bunun altında yatan, insanı Tanrı'dan ayıran ruhsal bir durum ile itham edilir. Kutsal ve doğru bir Baba'nın önünde pişmanlık duyan günahkar şöyle haykırır: 'Sana karşı, yalnız sana karşı günah işledim,' ve kendisinin Yaratıcısından ayıran bu günahtan dönüş yapması gerektiğini bilir. Öte yandan, daha önce görmüş olduğumuz gibi, İslamiyet'te bağışlanması mümkün olmayan tek günah, 'şirk'tir (Allah'a tapınırken O'na ortak koşmak); diğer tüm konularda Allah dilediği gibi hareket eder, yani, bağışlar ya da bağışlamaz. Ve eğer Allah, insanın hem düşüncesini hem de aklını yaratıyorsa ve aynı zamanda yüreğini de döndürüyorsa, o zaman günahın Kutsal Kitap'a özgü dehşeti ve tövbenin ruhsal önemi ortadan kaybolur.⁴⁶

Hem Hıristiyan hem de Müslüman, Tanrı isteğinin gizemi ve bu isteğin işleyiş biçiminin gizemi ile ilgili cehaletlerini kabul etmek zorundadırlar; ama Müslüman, koşullandırılmayan ve gücü sınırsız olan bu isteğin işleyişlerine ilişkin bir güvenceye sahip değilken, 'sadık bir Yaratıcıyı' kabul eden Hıristiyan bir Müslüman'ın asla ağzına alamayacağı şu sözcükleri söyleyebilir: 'Abba, Baba..benim değil, senin isteğin olsun' (Markos 14:36).

⁴⁵ El Taftazani'nin yorumu ile birlikte *el Aqa'id* olarak adlandırılan bu standart çalışma, Dr. E. E. Elder tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir. Eserin adı *Commentary of al Taftazani*'dir (88Columbia Pres, New York, 1950); bakınız sayfa 111.

⁴⁶ Daha önceki bölümlerde Kutsal Kitap'a özgü öğretişte yer alan daha karanlık ya da kasvetli konulara değinilmedi. Tanrı'nın 'iyiliği' olduğu kadar 'sertliği' de söz konusudur (Romalılar 11:22). Kutsal kitap, Tanrı'nın lütfundan söz ettiği gibi, Tanrı'nın gazabından (Romalılar 1:18) da söz eder. Kuran, Allah'ın, 'insanların kalplerini mühürlediğini' söyleyebilir (Sure 47:16), ama Tanrı, Firavun'un yüreğini de sertleştirmemiş miydi? (Mısır'dan Çıkış 4:21, Sure 10:88), ve Aziz Pavlus, bu konu ile ilgili yorumunu şöyle beyan etmemiş miydi? 'Demek ki Tanrı dilediğine merhamet eder, dilediğinin yüreğini nasırlaştırır' (Romalılar 9:18). Aziz Pavlus, sonra, insanın Tanrı'nın isteği hakkındaki sorgulaması nedeni ile insanı azarlamaya devam eder ve bu davranışı ile bizim sorunun gerçek doğasını anlamamıza yardımcı olur. Kutsal Kitap'ta, Tanrı isteğinin Tanrı'nın kutsallarının acı çekmelerinin gerektiği olduğunu okuruz ve gerçekten Rabbimizin Kendisi de 'Tanrı'nın belirlenmiş amacı ve öngörüsü uyarınca' ölüme teslim edilmiştir (Elçilerin İşleri 2:23). Bu nedenle Tanrı'nın kötü ve gururlu yüreği gazabı ile, bu cezanın biçimi ne olursa olsun, cezalandırmayacağını varsaymamız için hiç bir neden bulunmamaktadır.

BÖLÜM 6

İMAN VE SEVGİ

BİR önceki bölümde tartışmaya başladığımız soru şuydu: Allah'ın tayini ve emri, insanın dışsal eylemlerine karar verdiği gibi, aynı şekilde içsel deneyimine de karar verir mi? Böylece, İslamiyet'in, Allah'a, insan aklı ve tövbesi alanlarında atfettiği yaratıcılık ve kontrol etme gibi konularını araştırdıktan sonra, şimdi İman ve Sevgi hakkındaki İslam kavramlarını (ve göreceğimiz gibi, bu noktada ortodoksluk tarafından kabul edilen birden fazla inanç mevcuttur) gözden geçirmeliyiz.

İman hakkındaki Müslüman inançlarının araştırmasına girmeden önce, imanın gelişimi ile bağlantılı olan ve öncelikli olarak belirtilmesi gereken belirli tarihi ayrıntılar bulunmaktadır. İmanın doğası hakkındaki tartışma, Müslüman tarihçesinin başlangıcında, genelde politik çekişmenin bir sonucu olarak ortaya çıktı. Dördüncü *Halife* olan Ali'nin katledilmesinden ve rakip Umaiya hanesinin güç kazanmasından sonra, bir kişiyi Müslüman yapan imanın doğasına ilişkin büyük bir çekişme doğdu. Dindar kesim, Umaiya hanesine ait pek çok kişiden nefret ediyordu, bu nefretlerinin nedeni bu kişilerin yalnızca İslam imparatorluğunun tahtını gasp eden insanlar olarak görülmeleri değildi, Umaiya hanesinden olan bu kişiler İslam yasasının emirlerine açıkça karşı gelmekteydiler. Umaiya egemenliğinin ilk döneminde yaşayan diğer kişiler, İmparatorluğun, teolojik zeminlerdeki politik birliğini rahatsız etme konusunda fazla gayretli değillerdi ve Umaiya hanesinin imanını ve ahlakını yargılamalarının yetki alanlarına dahil olmadığı görüşündeydiler. İnsanın sahip olduğu imanın değerini yalnızca Allah'ın bileceğine inanıyorlardı ve bu nedenle bu tür konular hakkındaki yargıyı ertelediler. Bu kişiler, bundan dolayı *Murji'a* (erteleyenler) olarak bilinirler.

Halife Ali'nin, 'Kutsal Aile'nin' (Ali, peygamber Muhammed'in hem damadı hem de kuzeniydi) egemenlik haklarını koruyan izleyicileri, politikaya ve hanedanlığa özgü nedenlerden ötürü *Murji'a* ile anlaşmadılar; oysa püriten (ahlak ve din konusunda çok sofu olan kişi) *Kavarij'in*, *Murji'a* ile anlaşmamasının nedeni 'erteleyenler'in bir imanlının yasal konumunu bina ederken, emellerin (işlerin) iman ile olan ilişkisini vurguluyor olmalarıydı. *Kavarij*, genel imanın yeterli olmadığına ve İslamiyet hakkında sözlü bir ikrarda bulunmasına rağmen büyük günahlar işleyen birinin imansız biri olduğuna inanıyordu. Bu nedenle, iman ve imanın işler ile bağlantısı hakkında yapılan tartışmaların ortaya önce politik bir çekişme atmosferinde çıktıklarını hatırlamak önemlidir. Daha sonra, *Murji'a'nın* tutumunu benimseyen ortodoksluğun, işlerin imana eşlik etmesi gerektiğini vurgulamaktan kaçınmasının nedeni, büyük ölçüde politik uyumun sağlanmasıydı.

İmanın Arapça karşılığı olan sözcük (*iman*), 'emin olmak', 'güvenmek' anlamına gelen bir kökten türetilmiştir. Bu sözcük, 'inanç' olarak da çevrilebilir, ve bu anlamda İslamiyet bir *iman* dinidir. 'İnanan' kişi, bir Müslüman'dır. '*İman el Mufasssal*' olarak başlıklandırılan ayrıntılı iman ikrarı ezberden söylendiğinde, Müslüman şöyle der: 'Allah'a, O'nun meleklerine, O'nun Kitaplarına, O'nun peygamberlerine, Ahiret Gününe ve Diriliş Gününe ve Allah'ın iyi ve kötüyü önceden tayin ettiğine *inaniyorum*.' Bu iman ikrarı, bir kişiyi imanlı yapar (günah çıkartma ile ilgili diğer ifadelerin de yaptığı gibi). Böyle bir kişi, 'imana sahip olan biri'dir. Ancak, bir imanlının konumunun böyle basit bir tanımlama ile gerçekleşeceğini kabul etmeyen pek çok teolog bulunmaktadır. Daha önceki bölümde belirtmiş olduğumuz gibi, bazı teologlar, eğitilmiş ve sıradan insanların imanları arasında, sıradan insanların imanı aleyhinde ayırım yapmışlardır. Bu teologlar, tüm imanın eşit derecede bir değere sahip olmadığına inanıyorlardı ve el Aşari'nin izleyicilerinin çoğunluğu,

taklid (geleneğe körü körüne bağlılık) aracılığıyla imanın yeterli olmadığını beyan ediyorlardı. Bu tür bir imanın yalnızca, daha yüksek konulara ulaşabilme kapasitesi olmayan zihinler için geçerli olduğunu öne sürdüler. Onların görüşlerine göre, iman konuları, nedenler ve kanıtlar aracılığıyla açıklığa kavuşturulmalı ve desteklenmeliydiler.

Ayrıca, daha önce belirtilen ifadeden zaten anlayabilecek olduğumuz gibi, ‘iman’ terimi, yalnızca inanç gerçeğine işaret etmek ile kalmaz, ama aynı zamanda inancın içeriğini de ima eder. 19. yüzyılda yaşayan, el Bajuri adındaki bir Müslüman teolog, bu gerçeği şu sözler ile ifade etmiştir: ‘İman, İslam peygamberine verilmiş olan bir iç teslimiyetidir; onun din hakkında öğrettiklerini kabullenmektir. İman, peygamberin mesajına itaati ve boyun eğmeyi kapsar; peygamber, Allah’ın açıklamasının gerçek tanığıdır.’ El Bajuri’nin burada işaret etmekte olduğu imanın içeriği, Kuran’da ve İslam’ın ortodoks doktorları tarafından yorumlanmış olan Sünnetlerde belgelere dayanan şekli ile yer alır. El Bajuri’nin sözlerinde dikkat edilmesi gereken bir başka önemli nokta, kendisinin ‘iç teslimiyet’ hakkındaki ifadesidir. İslam’ın, iman ile ilgili konuları açısından teslimiyetin doğasının ne olduğu çok önemlidir, ama ortodoks teologların tamamı bu tür teslimiyetin, bir ‘iç teslimiyet’ olması gerektiğini kabul etmemektedirler.

Bir kişiyi imanlı yapan teslimiyetin doğası ile ilgili üç temel düşünce⁴⁷ çizgisi mevcuttur:

- (1) Ortodoks olmayan *Mütezile* ve imanı uygulama ile ilişkili olarak gören *Kavarij* gibi diğer mezhepler. Bu kişiler, iç teslimiyeti ile birlikte sözlü ikrar ve yasa uygulamasının mevcudiyetinin gerekliliğine inanırlar. İman ağız ile ikrar edilmeli, İslam’ın Beş Direği olan uygulamalar, işler ya da görevler yerine getirilmelidir.
- (2) Ortodoks Ebu Hanife ve izleyicileri ile El Aşari’nin okulundan bazı kişiler, imanın, ‘dil ile ikrarı kadar aklın da teslimiyeti’ olduğunu beyan ederler. Sözü edilen bu ikrar, Şehadet Getirme olarak bilinen kısa iman ifadesinin ikrarıdır: ‘Allah’tan başka Tanrı yoktur; ve Muhammed Allah’ın elçisidir.’
- (3) El Aşari’nin izleyicilerinin (el Bajuri gibi) büyük çoğunluğu, imanın, aklın, bir ifadenin gerçek olduğuna içten teslim olması anlamına geldiğini kabul ederler. Yalnızca bu tür bir teslimiyetin imanı oluşturduğuna inanırlar. Dil ile iman ikrarının, kişiyi yalnızca dünyanın önünde imanlı yapan bir koşul olduğunu eklerler. Aynı zamanda, işlerin, imanın gerekli bir parçası olmadığına, ama yalnızca imanın mükemmelleşmesini sağlayan bir koşul olduğuna inanırlar.

Müslümanlar tarafından sözlü iman ikrarı konusu ile ilgili olarak hangi düşünceye inanılırsa inanılsın, iman konusu ve imanın doğası, Müslüman teolojisinin düşünce tarihine hakim olur. İmanın, işler ile ilgisi olmadığı düşünülürdüğü zaman bile, iman çok büyük bir yasal öneme sahiptir, bir Müslüman, iman aracılığıyla imanlı konumuna erişir. Ancak yine de imanın kendisi bile Allah’ın yaratıcı işlevinden ayrı tutulamaz. Ortodokslar yalnızca iman eylemlerinin Allah tarafından yaratıldığına ve insana verildiğine inanmak ile kalmazlar, ama aynı zamanda her imanlının yüreğinde bulunan imanın, Allah tarafından kendisi için tüm sonsuzluktan bu yana yazılmış bulunan bir pay olduğunu beyan ederler.

Kuran’da, insanın inancının yalnızca kendi iradesine bağlı olduğunu söyleyen yalnızca bir tek bölüm bulunur. Sure 18:29’da şu sözleri okuruz: ‘Dileyen iman etsin, dileyen inkar

⁴⁷ Bkz. Gadret and Anawati, *Introduction a la theologie Musulmane* (Paris 1948), sayfa 322., bu düzenleme için, aynı zamanda el Bajuri hakkında bilgi için.

etsin.’ Ancak yorumcular yine de Allah’ın, ‘dilemek’ fiilinin öznesi olduğunu ve bu bölümün Allah’ın buyruğuna işaret ettiğini ve bundan dolayı şu anlama geldiğini ileri sürerler: ‘Allah’ın inanmasını dilediği kişi inanacak ve Allah’ın inkar etmesini dilediği kişi inkar edecektir.’ Böyle bir çeviri, Arapça dilini bozmadan mümkün olabilir, ama bu fiilin öznesinin insan olduğu düşünülse bile, bu durum bir istisna olarak kalacaktır. Kuran’a özgü öğretim bir bütün olarak Sure 6:111 gibi bölümlerde ifade edilir: ‘Biz onlara melekleri de indirseydik...Allah dilemedikçe yine de iman edecek değillerdi;’ ve Sure 10:99: ‘Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi elbette topyekun iman ederlerdi...Böyle iken sen mi mümin olsunlar diye, insanları zorlayacaksın?’⁴⁸

Ebu Hanife, imanın her müminde aynı olduğunu ve Yasa’nın emrettiği işleri yerine getirme konusunda farklı davranabilecek olmalarına rağmen, müminlerin iman konusunda farklı olmadıklarını beyan etti. Ancak yine de El Aşari’nin eşit derecede ortodoks olan izleyicileri, imanın artmasının ya da eksilmesinin İslam Yasası’nın uygulanmasına ya da ihmal edilmesine bağlı olduğunu ileri sürerler. Müslümanlar aynı zamanda, insanın ‘yaratılmış imanı’ ve Allah’ın ‘yaratılmamış imanı’ arasında ayırım yaparlar. Onların görüşlerine göre Allah, aynı zamanda Kendisi hakkındaki mükemmel bilgiden dolayı bir ‘müminidir’.

Ortodoks İslam’ın iman görüşüne ilişkin bir başka önemli noktaya daha değinilmesi gerekir. Kuran’da, İbrahim’in imanı, tüm insanların imanının modeli olarak gösterilir, ama biz bundan dolayı İslamiyet’in, iman kavramını, Aziz Pavlus’un, Galatyalılar’a yazdığı mektubun 3. bölümünde yer alan terimler olarak algıladığını var saymamalıyız. Kutsal Kitap’taki ‘İbrahim’in imanı’, İslamiyet’in yasal bağlarından tamamen uzaklaştırılmış bir imandır. Müslüman ortodoksluğuna göre ‘İbrahim’in imanı’, ‘aracılığıyla bir şeyin gerçek olduğuna inanılan bir yargı eylemiydi.’ İslam teologlar, bu yargı eyleminin iman olduğunu belirtirler ve tercih edilen düşünce okuluna göre bu tür bir iman, sözlü iman ikrarı ve uygulama eylemleri ile birleşebilmesi hem mümkün olabilir hem de olmayabilir. Ayrıca, bir insanın, aracılığıyla herhangi bir şeyin gerçek olduğuna inandığı yargı eylemi ve İslamiyet’te ‘iman’ olarak adlandırılan yargı eylemi arasında bir fark yoktur. Bu tür yargı eylemleri, içerikleri açısından farklı olabilmelerine rağmen, operasyonun kendisi aynıdır ve hepsi Allah tarafından insanda yaratılan muhakeme eylemlerine benzerler. ‘Allah’ın izni olmadıkça hiç kimse iman edemez.’

Hıristiyan ve Müslüman’ın iman kavramları arasındaki farkın okuyucu tarafından daha net olarak ayırt edilmesine yardımcı olacak son bir noktanın daha belirtilmesi gerekmektedir. Bir Müslüman, *İman el Mufassal* (bkz. sayfa 77) olarak adlandırılan iman ikrarını ezberden söylediği zaman, bu Müslüman’ın ‘yargı eylemi’, sözü edilen iman ikrarında işaret edilen konular hakkındaki herhangi bir gerçek bilgiye dayanmamaktadır. İman ikrarının (Allah’ın, insana sözlü biçimde bildirmiş olduğu) konuları ve bu konuların temsil etmesi gereken insan aklından üstün gerçekleri arasında herhangi bir eşitlemenin bulunması mümkün olamaz.

Allah, bu tür konuların gerçek olduğuna inanan insanda iman yaratır, ama bir Müslüman iman ikrarında sözlü olarak sembolize edilen tüm gerçeklikleri kavramayı umut edemez. Aslında, bu iman konuları ile Allah’ın insan aklından üstün nesnel gerçeği ve Allah’ın varlığının gizemi arasında hiç bir ilişki olamaz. Kusurlu Müslüman, iman aracılığıyla Allah’ın gerçekliklerini ele geçiremez.

⁴⁸ Allah’ın izni olmadığı sürece insan, ‘imanda’ kalamaz ve bir Müslüman, içinde yaşadığı iman ile birlikte öleceğinden emin olamaz. Allah, son anda imanını insandan uzaklaştırabilir. Bu konu ile ilgili olarak, bkz. el Gazali, *İhya ulum el Din*, Cilt I, Kitap 2’nin son konusu; Müslim Tamil çevirisi, sayfa 285.

Hem İslamiyet'te hem de Hıristiyanlık'ta imanın, 'kurtaran iman' olarak tanımlandığı doğrudur, ama bu yalnızca sözsöz benzerliğin dışında Hıristiyanların ve Müslümanların iman öğretişlerinde ortak zemine sahip olan başka bir konu görülemez. Kutsal Kitap teolojisi, insanın, aracılığıyla aklandığı ve Tanrı ile paydaşlığının restore edildiği bir imandan söz eder. Sözcüğün Kutsal Kitap'a özgü kullanımı, Tanrı ile doğru bir ilişkiye işaret eder, Tanrı'nın, Oğlu'nda ve Kutsal Ruhu'nda Kendisini feda edişi aracılığıyla insan için mümkün kılınan gerçek bir ilişkiyi gösterir. Kutsal Kitap'taki kullanım, imanın anlamının bir öğretiş şeklini onaylamaktan ziyade bir Kişi'ye yapışmak olduğunu açıklar. Güven ile ilgili doğrudan bir kişisel ilişkiyi ifade eder. İnsan, bu iman aracılığıyla aklanır, üzerine kendisine ait olmayan bir doğruluk giydirilir, kurtarılır, destek görür ve yeniden yaratılır. İnsan, Tanrı'nın lütfuna verdiği kişisel karşılık aracılığıyla tanrısal doğasında büyür, bu lütfun, insana O'nun Oğlu Rabbimiz İsa Mesih'in kişiliğinde doğrudan sunulur ve ihsan edilir. Baba Tanrı'nın yanına yaklaşamaz, iman da insan aklından üstün olan gizem ile gerçek bir ilişkiye sahip olmayan konular hakkındaki bir yargı eylemi değildir. Hıristiyan, Tanrı'yı, bir meselenin gerçeğini bilen biri gibi tanıyamaz, ama lütfun kişisel bir ilişkisi içinde Tanrı'yı tanınması mümkündür. Hıristiyan, imanın, Müslüman'ı Tanrı'ya eriştiremeyeceği konusunda Müslüman ile ancak şu şekilde anlaşılabilir: Eğer Müslüman, iman ile ilgili konuların anlamını eksiksiz bir kavrayışın terimlerine dayanarak düşünürse, ve imanı, yalnızca zihnin bir uygulaması olarak göz önünde bulundurursa, Hıristiyan böyle bir imanın Müslüman'ı Tanrı'ya ulaştıramayacağını kabul edebilir. Hıristiyan, imanın, Tanrısal gizemi açıkça ortaya koyduğunu iddia etmez, ama imanı aracılığıyla, aynı içsel kişisel yaşamlarının gizemi ve varlıklarının oluşumu hakkında bilgi sahibi olmadığı sevdiğilerine duyduğu sevgiyi açıkça ortaya koyduğu şekilde Tanrı ile paydaşlığa sahip olur.⁴⁹

Şimdi bu bölümde tartışılan ikinci konuya dönelim; Hıristiyan'a ve Müslüman'a özgü sevgi kavramları.

İnsanın Allah'a ve Allah'ın yarattıklarına olan sevgisinin Müslümanlıktaki kavramı, tahmin edileceği gibi, insanın tamamen bağımlı bir kul olarak içinde bulunduğu konum ile Allah'ın Kendi Kendine yetme konumu, kendi aralarında tutarlıdır. D. B. Macdonald, *Encyclopedia of Religion and Ethics* adlı eserinin 'Kutsanmışlık' hakkındaki konusunda şu ifadede bulunur: 'İnsandaki sevgi ile Allah'taki sevgi aynı değildir. İnsandaki sevgi, can'ın kendisine uygun gelen bir şeye gösterdiği eğilimdir, yararlanmayı ve keyif almayı umduğu bir şeyi kazanmak için sever. Böyle bir sevgi, sadece Kendisini ve Kendi eylemlerini düşünen, Mükemmel, Değişmeyen Allah'ta var olamaz...'

Allah'ta bulunan sevginin niteliği, O'nun Doksan-dokuz Güzel Adı'ndan biri ile belirtilir. Allah, Sure 85:14'de '*el Vadud*' ('çok seven') olarak adlandırılır ve ünlü lügatçi Lane'e göre, bu sıfatın anlamı şudur: Allah, kullarına ve Kendisine itaat edenlere karşı sevecen davranır; bu sıfat, Allah'ın doğru kullarına duyduğu beğeniyi ifade eder ve aynı zamanda Allah'ın, kullarının yüreklerinde sevildiği anlamına da gelir. Bu Arapça W D D kökü, Kuran'ın diğer birkaç bölümünde de Allah ile ilgili olarak kullanılır. İnanıp salih emeller işleyenler için Allah (Rahman), gönüllere bir sevgi koyacaktır (Sure 19:96). Allah'tan, aynı zamanda Sure 11:90'da, 'Çok merhametlidir, çok severdir' ve Sure 85:14'de, 'çok bağışlayan, çok severdir' ifadeleri ile söz edilir. Allah birbirlerine düşman olan kişilerin arasına bir sevgi koyar (Sure 60:7). Allah, erkek ve karısı arasında da sevgi ve merhamet var eder (Sure 30:21). Allah'ın, yine Surelerden birinde geçen şu sözlerine dikkat çekmek ilginç olacaktır: 'Ey müminler! Benim ve sizin düşmanlarınızı hor görmeyin, onları sevgi ile

⁴⁹ Tanrı ve insan arasındaki lütfun ilişkisinin bu meselesi üzerinde bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak durulacaktır.

karşılaysın.’ Aynı zamanda bu kökün - yukarda alıntı yapılan bölümde Lane’in, aksini ileri sürmesine rağmen - Kuran’da hiç bir zaman insanın Allah’a olan sevgisi için kullanılmaması da dikkate değerdir.

Kuran’da Allah’ın insana, insanın Allah’a ve insanın insana duyduğu sevgi hakkında daha sık kullanılan kök, H B B’dir. İyi bilinen bir sözcük olan ‘*muhabbet*’ sözcüğü, bu kökten türetilmiştir ve Tahanavi, *Keşşaf-ı istilahat el funun* adlı kitabında bu sözcüğün önemine değinen büyük bir bölüme yer vermiştir. Tahanavi, bu sözcüğün anlamının ‘heves, hoşlanma ya da tercih’ olduğunu söyler. Allah’ın müminlere olan sevgisi, Allah’ın iyilik severliğinin sürekli amacıdır. Daha sonra Tahanavi, el Razi’nin *Tefsir el Kebir* adlı eserinden Razi’nin, insanın yalnızca yasal olanı sevebileceğini ve bu nedenle Allah’ın özünü ve niteliklerini sevmeyeceğini beyan ettiği bir bölümden alıntı yapar. İnsanın Allah’a olan sevgisi, Allah’a itaat ve hizmet etmeyi, O’nun ödülleri ve iyiliğini sevdiği anlamına gelir. Hristiyan bakış açısından Kuran’da yer alan en önemli bölümler bize Allah’ın neyi sevmediğini bildiren bölümlerdir. Allah, ‘kötülük vermeyi’ sevmez (Sure 2:201), Allah iyilik yapar (Sure 28:77). İslamiyet, Allah’ın insanın kötü eylemlerinin Yaraticısı olduğuna inandığı için bu ifadeler okuyucuyu şaşırtabilir, ama daha önce de belirtilmiş olduğu üzere Ebu Hanife gibi kişiler, kötü işlerin ancak Allah’ın izni aracılığıyla yapılabileceğine ve bu nedenle ‘O’nun iyi iradesi’ ile yapılamayacağına inanırlar. Allah, ‘inanmayanları’ sevmez (Sure 3:32; 30:45) ve zalimleri de sevmez (Sure 3:57; 42:40). Allah, ‘haddi aşanları’ sevmez (Sure 5:87; 7:55) ya da haini, günahkarı sevmez (Sure 4:107). Allah’ın, günahkarı işlediği günahtan ayrı tutmadığını açıkça belirten başka bölümler de mevcuttur; Allah, hem günahkarı hem de günahını sevmez.⁵⁰

İnsanın Allah’a olan sevgisine Sure 5:54 gibi bölümlerde işaret edilir; Allah, bu ayette şöyle der: ‘Allah, dininden dönenlerin yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler.’ Aynı zamanda peygamber Muhammed’e de şu ifadeyi beyan etmesi bildirilmiştir: ‘Eğer Allah’ı seviyorsanız, bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın’ (Sure 3:31). ‘Bu dünyaya ait şeylere’ duyulan sevgiye ve insanın insana olan sevgisine ilişkin verilen pek çok referansın arasında, belki de en önemli olanı, Sure 3, ayet 119’da yer almaktadır; bu ayette müminler, inanmayanlara karşı uyarılırlar ve kendilerine şunlar söylenir: ‘İşte siz öyle kimselersiniz ki, onları seversiniz; onlar ise bütün kitaplara iman ettiğiniz halde sizi sevmezler.’ Bu sözcüklerde paylayan bir ima bulunur; bu durum, Mesih’in, Aziz Matta’nın Müjdesi’nde (5:44-47) kayıtlı olan sözleri ile çelişki içindedir.

Sevgi konusu hakkında, Kuran’ın öğretisi ve Müslüman teologların yorumları üzerinde düşündüğümüzde, öne çıkan belirli özelliklere dikkat edilmesi gerekir. Daha önce Allah’ın günahkarları sevmediği ve insanın Allah’ın Kendisini sevmeyeceğine ilişkin eşit derecede önemli olan ortodoks görüşündeki gerçeğe dikkat çekmiştik. Allah, gizemi içindedir ve yanına yaklaşılamaz, ayrıca insan, yalnızca yasal olanı, örneğin Allah’ın ‘hizmetini, ödülleri ve iyiliğini’ sevebilir.⁵¹

Aynı zamanda burada dikkate değer bir başka önemli nokta şudur: Kuran’ın İngilizce çevirilerinde, Kuran’a özgü bu terimler ne yazık ki ‘sevgi’ olarak çevrilmişlerdir. W D D

⁵⁰ Bu, Kuran’ın öğretisini özetler, ama Aşarî okulunun ortodoks teolojisi, tanrısal iradeyi sevgi ile tanımlar ve başka sonuçlara varır. Ek B’ye bakınız, ‘Tanrısal irade ve sevgisi’

⁵¹ 1.Korintliler 2:9 ayetini, *İhya ulum el Din* adlı eserde (Cilt I, Kitap I, Bölüm 2, Kısım 3; Müslim Tamil çevirisi, sayfa 43, sütun I) yer alan el Gazali’nin şu ifadesi ile karşılaştırmak ilginç olacaktır: ‘...En Yüce Olan Allah’ın doğru kullar için (gökyüzünde) hazırladıklarını, ne göz görmüş, ne kulak işitmiş, ne de insan yüreği kavramıştır.’ Burada insanın, Tanrı’ya olan sevgisine ilişkin referans bulunmamaktadır. Aynı zamanda bkz. W. C. Klein, *Elucidation of Islam’s Foundation* (New Haven 1940), sayfa 62 ve Goldsack, *Selections from Muhammadan Traditions*, sayfa 227.

kökünün birebir tanımlaması, 'beğenmek, uygun bulmak, onaylamak'tır ve H B B kökü, 'tercih' anlamına gelir. O zaman bu durumda, Tanrı'nın günahkarlara olan sevgisine işaret etmek için - Müslümanlar ile konuşurken sık sık yaptığımız gibi - H B B kökünden türetilmiş bir sözcük kullandığımız takdirde, Müslüman, Tanrı'nın günahkarlardan 'hoşlandığını' ya da günahkarları 'tercih ettiğini' ifade ettiğimizi düşünecektir. Müslümanların bizi anlamalarını arzu ettiğimiz için, onlar ile konuşurken, İslam'a özgü terimleri ödünç alarak konuşmamızda bu terimleri kullanmamız gerekir, ama bu tür terimlerin İslamiyet içinde çok farklı bir öneme sahip olduklarını hatırlamak zorundayız. İslamiyet'ten ödünç alınarak kullanılan hiç bir terim kendi başına Hıristiyan gerçeğinin ifade edilmesi için yeterli bir araç oluşturamaz. Bu tür sözcüklerin tümünü hangi anlamda kullandığımızı açıklama konusunda hazırlıklı olmamız gerekir, ve bu terimlerin kendi başlarına gerçeği aktarabileceklerini var sayamayız.

Burada söz konusu olan mesele, Hıristiyanlığın ve İslamiyet'in, insanın, Tanrı'nın iyiliğine hakkı olmadığı konusunda ortak bir görüş ve onaya sahip olduklarıdır. Ancak yine de bu benzerlik, sadece görünüşte mevcuttur, çünkü İslamiyet insanı yalnızca değersiz bir kul olarak görmek ile kalmaz, ama aynı zamanda Kuran'ın, günahkarları Allah'ın sevgisinin dışında bırakması hakkında mantığa aykırı görünen bir şekilde bir 'değersizlik' anlatımı da uygular. Ve ortodokslar tanrısal sevginin kendisini, Kutsal Kitap'a özgü bir sevginin anlamı dışında, yani 'onay' ya da 'tercih' anlamında düşünürler. Buna benzer şekilde bazı *Sufilerin* kullandıkları şehvani dil, insanın Tanrı'ya olan sevgisini Mesih'te kendini feda eden Tanrı'ya verilen bir karşılık olarak gören Hıristiyan öğretisi ile karşılaştırılmaz.

Baba Tanrı'nın lütfkar sevgisi, insan ile paydaşlıkta bulunmayı arzu ederken tasarlamış olduğu adil amaçlarına, ayrılması imkansız bir şekilde bağlıdır. Bu, yalnızca Hıristiyan Müjdesinde var olabilecek olan çok değerli bir gerçektir. Tanrı'nın Eski Antlaşma'daki günahkar ve isyankar halkına olan adil ve kefaret eden sevgisi, Tanrısal antlaşmanın özünü oluşturur ve bu sevginin Yeni Antlaşma'daki tam anlamı, Tanrı'nın, sonsuz Oğlu olan Mesih'te kendisini adaması ve feda etmesi ile açıklanır. Bu, insanlara sadece O'nda verilmiş olan sonsuz yaşamın Müjdesidir: 'Tanrı, Mesih'te, dünyayı kendisi ile barıştırdı.' İnsan iman aracılığıyla bu Tanrısal kurbanın sağladığı yararları sahip çıkabilir; ama İslamiyet'te bu tür bir imana yer verilmemiştir, ya da Baba Tanrı'nın adil ve kendisini feda ederek insanın kurtulmasını sağlayan lütf eylemi ile açıklamış olduğu sevgiden söz edilmez.

BÖLÜM YEDİ

YÜCELİK, LÜTUF VE TANRI'NIN İSLAMİYETE SÖZÜ

Müslüman ve Hıristiyan düşüncelerinin insanın 'doğası' ile ilgili durumuna ilişkin belirli bazı noktalarda anlaştıklarına haklı olarak inanmak mümkün olmasına rağmen, yine de 4. Bölümde belirtmiş olduğumuz gibi İslamiyet ve Hıristiyanlık, insanın yazgısı konusunda bütünüyle farklı görüşlere sahiptirler. Bu konu hakkında ifade etmiş olduğumuz büyük düşünce ayrılığı şu gerçekten ileri gelmektedir: Hıristiyan düşüncesi tanrısal doğaya ortak olma umuduna sahiptir, oysa Müslüman hem şimdiki hem de sonraki yaşamda Allah'ın doğasına ortak olmak gibi bir gerçeğe inanmaz. Hıristiyan, Baba Tanrı'nın 'kadından doğan Oğlu'nu gönderdiğine' (Galatyalılar 4:4) inanır, Baba Tanrı, hem insan hem de Tanrı olan Mesih'i göndererek insanı kurtarmış ve insan doğasını, Kendi görkemli yaşamının biçimi ile uyumlu olarak yeniden yaratmıştır. Başka bir deyiş ile, insanın yaratılışı hakkındaki Hıristiyan görüşü, biz Mesih'in doğasına ortak olalım diye bizim insan doğamızı üzerine alan Tanrı'nın Oğlu Mesih aracılığıyla yeniden yaratılmamız umudunda tamamlanır.

Müslüman böyle bir umuda sahip değildir ve bu yaşamda ve sonsuza kadar Yaraticısının, yaratığından her konuda ayrı ve uzak kalması konusunda ısrar ettiği takdirde Tanrısal Varlığı onurlandırdığına inanır. Daha önce belirtmiş olduğumuz gibi İslamiyet, Allah ve insanın arasında bir 'karşıtlık' mevcut olduğuna inanır, örneğin, Allah'ın ve yarattığı insanın doğası arasında kesin ve değişmez bir farklılık bulunur.⁵² Ortodoks Müslüman görüşü, Allah'ın ve yarattığı insanların arasında temel ve uzlaştırılması imkansız bir farklılığın öğretişinden kaynaklanır ve böyle bir öğretiş üzerinde temellendirilmiştir. Kefaret eden ve Beden Alan bir Tanrı'ya ilişkin Hıristiyan öğretiş ile temel bir karşıtlık içinde bulunan bu inanç, şimdi Müslümanların ve Hıristiyanların 'yücelik' kavramı ile ilgili konuları incelerken daha ayrıntılı olarak tanımlanacaktır.

Kuran'ın bir çok çevirisinde 'azamet' olarak çevrilen Arapça'daki 'yücelik' sözcüğünün karşılığı, 'celal'dir. Kutsal Kitap'ta hem Tanrı hem de insan için kullanılan bu terimin karşılığının, Kuran'da yalnızca Allah için kullanılması çok önemli bir noktaya işaret eder. Bu terim yalnızca 55. Sure'nin iki ayetinde yer alır (27 ve 28. ayetler).

Lane, *Arapça-İngilizce Lügatında*, 'celal' sözcüğünün Müslüman edebiyatındaki kullanımında, 'mertebe, itibar ve değer en üst derecedeki büyüklüğünü' tanımladığını ifade eder. Bu terim, Allah'ın ya da O'nun mutlak bağımsızlığının büyüklüğünü ya da görkemini belirtir. Bu noktada Müslüman edebiyatı ile ortak bir terim mevcuttur: 'Görkem ve haşmet yalnızca Allah'a aittir', ve Lane, *celal* terimini daha ayrıntılı olarak açıklarken, terimin

⁵² Bu durum, İslamiyet'in, Tanrısal ve insani işlevler arasında kesin bir farklılığın mevcudiyetine inandığını ima etmez. Bazı Müslüman yazarlar, özellikle ünlü el Gazali, İslamiyet'in, Allah'ın bu niteliklerini insanın sınırlı zihni tarafından ahlak ilkelerine yakışan bir hayranlık ile kopya etmesi konusunda ısrarlı davranmıştır. Aynı zamanda çok iyi bilinen şu sünnet de mevcuttur: 'Allah, gerçekten Cömertçe Verendir ve insanın da aynı şekilde davranmasını arzu eder.' Sosyal bir varlık olarak işlev gören insana, Allah'taki bu nitelikleri, ahlaki bir bakış açısı ile hayranlık duyarak taklit etmesi konusunda ısrar edilir.

kullanımını tanımlayan şu cümlelerden alıntı yapar: 'Allah, sınırlar içinde kavranamayacak kadar büyüktür,' ve 'Allah, duyular ile algılanamayacak kadar büyüktür.'⁵³

Allah'ın büyüklüğünü tanımlamak amacı ile bu şekilde kullanılan 'yücelik'(azamet) sözcüğü, Allah'a ilişkin tüm ortodoks İslam öğretilerin temelini oluşturan bir kavramı ifade eder. Sözcük, Allah'ın insan aklından üstün Varlığının ve Tanrılığının tümü ile eşsiz görkemi hakkındaki düşünceyi aktarmaktadır. Allah ve insan arasındaki özün farklılığını belirtmeye hizmet eden bir sözcüktür ve insanın ortak olmayı arzu etmeye cesaret edemeyeceği bir tanrısal doğayı övmek için kullanılır.

İslam'a özgü çevre ve koşullar içinde 'yücelik' sözcüğü, Allah'ın mutlak ve anlaşılamaz tanrılığını tanımlar. Tanrı'nın, kutsallığını açıklamasına ilişkin Kutsal Kitap'a özgü düşünce ile ilgili hiç bir öneri mevcut değildir (Mısır'dan Çıkış 33:17-23, ve Yeşaya 6:3). Allah'ın görkemi, insana lütf ve gerçek ile (Yuhanna 1:14) açıklanan, Baba'dan gelen Oğul'un yüceliği değildir. Aynı zamanda Müslüman zihni, insanın günah nedeni ile Tanrı'nın yüceliğinden yoksun kaldığı görüşünü de kavrayamaz (Romalılar 3:23) ya da peçesiz yüz ile Rab'bin yüceliğini görerek, yücelik üstüne yücelik ile O'na benzer olmak üzere değiştirildiğimizi (2. Korintliler 3:18) anlayamaz.

Kutsalların yüceliği hakkındaki Yeni Antlaşma öğretisi, insan doğasının şekil değiştirmesi ve yeniden yaratılması terimleri ile ifade edilir. Bu değişim, beden ve ruh, yüceltilmiş Rabbin benzerliğine dönüştürüldüğünde tamamlanacaktır. Mesih, ' her şeyi kendine bağlı kılmaya yeten gücünün etkinliği ile, zavallı bedenlerimizi değiştirip kendi yüce bedenine benzer hale getirecektir' (Filipeliler 3:21). 'Yaşamımız olan Mesih görüldüğü zaman, siz de O'nun ile birlikte yücelmiş olarak görüneceksiniz' (Koloseliler 3:4). Tanrı'nın yüceliği, İsa Mesih'te çocuklarının üzerine boca edilir. Bu yücelik, O'nun kutsal doğasının, lütfunun ve gerçeğinin yüceliğidir. İnsan, dirilmiş Rabbin yüceliğine ortak olurken kendisine tanrısal doğanın sınırsız ve çürümez hazineleri verilir.

İslamiyet'te böyle bir umudun var olması beklenemez. Allah'ın yüceliği, yalnızca tanrılığa ait olan, o büyük gizemli *huşu*'dur ve insan hiç bir zaman bu yüceliğe ortak olmayı umut edemez. Bu yücelik, kutsal ve doğru bir doğanın yüceliği değildir, ama tanrısal bir üstünlüğü gösterir, bu üstünlük, 'sınırlar dahilinde kavranamayacak kadar büyüktür' ve doğruluğun gerektirdiği sınırlamalar tarafından kontrol edilemez. Müslüman *Sufi* (mistik) edebiyatında, *tecelli* sözcüğü çok sık olarak kullanılır, kullanımın amacı, vecit halindeki *Sufilere* gösterilen, Allah'ın *huşu* uyandıran yüceliğini tanımlamaktır. Yüceliğin bu şekilde gösterilmesi, Hezekiel 1:28'de işaret edilen deneyim şeklinde olmamasına rağmen, kör eden ve iletişim kurulması imkansız tanrısal yüceliğin sergilenişidir. *Sufi* edebiyatında böyle bir deneyimin, Hıristiyan umudu ile karşılaştırılabileceğine – Mesih'te yeniden yaratılmak aracılığıyla – insanın tanrısal doğaya ve onun görkemli doğruluğuna ortak olabileceğine ilişkin hiç bir görüş yer almaz.

Bu son bölümde, Kutsal Kitap'taki lütf öğretisini gözden geçireceğiz ve bu öğretisi İslamiyet'in benzer öğretileri ile karşılaştıracamız, ve böylelikle Müslüman ve Hıristiyan öğretilerinin karşılaştırmalı olarak yaptığımız incelemesinde bir doruk noktasına gelmiş bulunuyoruz. Bu nokta, yaptığımız bu karşılaştırmalı incelemenin sonucu olacaktır, çünkü Kutsal Kitap'ın lütf öğretisi, Hıristiyan teolojisinin ana konularından biridir ve Tanrı'nın

⁵³ Allah, Sure 11:73'de '*Macid*' (övlümeye layık, şanı yüce) olarak adlandırılır. Bu sözcük, Kuran'da başka üç bölümde daha yer alır. Allah, aynı zamanda bir çok bölümde '*Aziz*' (mutlak güç sahibi) olarak adlandırılır (örneğin, Sure 2:209).

insanı kurtarma eylemi ile ayrılamaz bir şekilde bağlantı içindedir. Modern Müslüman teologlar, tanrısal doğanın herhangi bir yorumlaması hakkında bir girişimde bulunmayı reddederler; ama Mesih'in kurtarma eyleminde en üstün şekilde sergilenen tanrısal aktiviteyi düşünen Hıristiyan görüşü, Tanrı'nın doğasının gerçek ve lütuf olduğunu kabul etmeye yönlendirilir. Mesih'te ve insanın kurtarılması için Kutsal Ruh'ta aktif olan Baba Tanrı'nın kendisini ihsan etmesi ve adaması, Kutsal Kitap'ın farklı mesajıdır ve içeriğinde 'lütuf' terimine yer verir.

Hıristiyan öğretisinin, Tanrı'nın ne yaptığını öncelikle vurgulamaya özen göstermesi ve bu tanrısal eylemin tanrısal doğanın bir açıklaması olarak görülmesi, Hıristiyan öğretisinin bir özelliğidir. Kutsal Kitap, doğruluk ve gerçek konularında tanrısal bir süreklilik⁵⁴ ve bütünlüğü beyan eder ve Tanrı'nın tarihteki ve tecrübelerindeki eylemlerini hatırlayan Hıristiyan, gerçek ile hareket eden Baba'yı görür, çünkü O, Gerçek'tir. Hıristiyan düşüncesinin kaynağında nasıl mit ya da spekülasyon mevcut değilse, aynı şekilde Tanrı'da da aldatma ya da kötülük mevcut değildir. Kutsal Kitap şunu beyan eder: 'Tanrı böyledir ve tarihte de doğası ile uyumlu olarak böyle hareket eder.

Ancak yine de daha önce ortodoks İslam'ın, Allah'ın varlığının kutsallık ve gerçek tarafından koşullandırıldığı olasılığını inkar ettiğini söylemiştik. Tanrı hakkındaki bu önemli Kutsal Kitap öğretisi, İslam tarafından inkar edilir ve bunun aksine koşullandırılmayan bir Tanrılığa olan inancı ortaya koyar ve aynı zamanda hem şimdiki hem de sonraki yaşamda tapındığı tanrısal Gizem ile aynı yapıya ortak olma olasılığını kabul etmez.

Bundan dolayı burada, Tanrı hakkındaki Kutsal Kitap öğretilerinde – O'nun doğruluğu ve kutsallığı, ve her şeyden önce kefarete eden lütfu ile kendini armağan etmesi – Hıristiyan inancının elzem unsurlarıdır. Eğer Müslüman'ın, aradığı zihinsel güvenliği bulması gerekiyorsa, Hıristiyan'ın, Müslüman dostunu bu elzem unsurlardan haberdar etmesi gerekir. Müslüman'ın öncelikle bu tür bir güvenlik araması bizi üzebilir, ama bu nokta, verdiğimiz vaazlerde hesaba katılması gereken bir gerçektir ve Hıristiyan vaiz, Kutsal Kitap'ın gerçek ve lütuf öğretisinde Tanrı'nın doğası hakkındaki önemli ve temel Hıristiyan öğretisini yorumlayacağı ışığı bulacaktır. Bu konu, karşılaştırmalı incelemelerimizin son konularından birisi olmasına rağmen, İslam'a verdiğimiz vaazlerde ilk konu olarak yer almalıdır, çünkü Hıristiyan müjdecisi, Müslüman dostu kendisi ile birlikte Tanrı'nın kutsal ve kefarete eden lütfunun görkemli mesajı için sevininceye kadar, aradığı Hıristiyan Müjdesindeki uygunluğu ve anlaşılabilirliği bulamayacağından emin kılınmalıdır.

⁵⁴ Bu tanrısal süreklilik meselesi, Kutsal Kitap teolojisi için önemlidir, ama ortodoks Müslüman düşüncesi açısından önem taşımaz. El Juvayni'nin , Allah'ın emretmiş olduğunu isteyip istemediğini tartıştığı *İrşat* adlı eserin bir bölümünde (bölüm 19, kısım 13), 'bu konunun (Aşarî) öğretisinde aynı şekilde ele alınmadığını, çünkü (Kuran'daki) Allah'ın, inananın lanetlenmiş olduğunu bilmesine ve Allah'ın, inananın kişisinin iman etmesi gerektiğini istememesine rağmen, inananın iman etmesini buyurduğunu' okuruz. El Juvayni, aynı paragrafta, Aşarîlerin, Allah'ın bir insana imkansız bir şeyi yapmasını emredebileceğine inandıklarını beyan eder. Sure 111'de cehennem mahkumiyeti garantilenen Ebu Leheb'in durumu hakkında özel bir referans verilmiştir ve El Juveyni, Ebu Leheb'in (diğer Mekkeliler ile birlikte) Kuran aracılığıyla inanmaya zorlanmasına rağmen, bunu yapmasının kendisi için imkansız olduğunu ifade eder. Allah'ın, bir insana imkansız olanı yapmayı emredebilmesi, aynı zamanda Sure 2:286 ayetindeki gerçek aracılığıyla da kanıtlanır. Bu ayette insanlar şöyle dua ederler: 'Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yüklemeyin!' Ortodokslar, bu ayetin Allah'ın, bir insana imkansız olanı yapmasını emredebileceğine dair yeterli kanıt içerdiğine inanırlar. El Aşarî'nin, bu inanç ile ilgili yetkisini aynı zamanda W. C. Klein'in *Elucidation of Islam's Foundation* adlı eserinin 112. sayfasında da bulabiliriz.

Müslüman, genellikle konuşmanın başında Hristiyan'dan Üçlü Birlik hakkında bir açıklama talep ederek, Hristiyan'ın zihnini karıştırır ve onu şaşırır. Şöyle bir soru sorar: 'Bir'de Üç ve Üç'te Bir olarak beyan edilen bu Tanrılığın yapısı nedir?' Eğer bu talebi yerine getirmeyi umut etmek istiyorsak, o zaman yapacağımız şey şudur: Dinleyicimizi öncelikle Kutsal Kitap'ın ortaya koyduğu disiplinlere boyun eğmesi ve lütuf aracılığıyla insanı günahattan kurtarmak isteyen, aktif ve kendinden veren Baba'yı kabul etmesi için ikna etmemiz gerekir. Kutsal Kitap'ta Üçlü Birlik öğretisinin biçimsel bir açıklaması yer almaz, ama Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un lütfakar kurtuluş eylemi kaydedilmiştir. Kutsal Kitap'taki lütuf mesajı, insanın gerçek ihtiyacını karşılayan Bir'de Üç olan (teslis) Tanrı'yı açıklar.

Tanrı, dünyanın günahını kaldırarak kesin bir eylemde bulundu, ama bir Müslüman, Tanrı'nın Kutsal Ruhunun yargısı altına getirilinceye ve Tanrı'nın doğruluğunu arayınca kadar, bu tanrısal eylem kendisi için bir gizem olarak kalacaktır. Her şeye rağmen, aynı Kuran'ın Müslüman'a, bu yazılmış olan takdiri ilahi aracılığıyla Allah'ın gizemini kavrayabilmesi için güvence vermeyişi gibi, Tanrı'nın kurtuluşu sağlarken bulunduğu eylem de, Tanrı'nın içsel gizemini ve yapısını bizim sınırlı zihinlerimize yorumlaması için tasarlanmamıştır. Bizler yalnızca Kutsal Yazılar ve deneyim aracılığıyla bildiklerimize dayanarak, Tanrı'nın lütuf ve gerçek konusunda yaptıkları hakkında konuşabiliriz. Kutsal doğasının değişmez bütünlüğü içinde ve lütuf ve gerçeğin talep ettiği sınırlar altında Tanrı'nın kurtuluş eylemi olarak ne yaptığı, Kutsal Kitap'a ait olan bir konudur ve İslam'a Tanrısal doğa hakkında konuşabileceğimiz başka hiç bir yol olamaz.

Lütuf hakkındaki Kutsal Kitap bölümlerinde Eski Antlaşmada yer alan İbranice *hesed* ya da 'merhamet' sözcüğü, Yeni Antlaşmadaki 'lütuf' terimine tekabül eder. Bundan dolayı İngilizce çevirilerimizde, Kuran'daki bölümlere benzer gibi görünen bölümlere (Kutsal Kitap'taki benzer bölümler için geçerli olduğu gibi Kuran'da da önemli olarak yer verilen bölümler) yeterli önemi vermek amacı ile, çevirilerde 'merhamet', 'lütuf' ve 'iyilik' olarak çevrilen tüm terimleri incelememiz yerinde bir uygulama olacaktır. Kuran terminolojisinin önceki incelemelerinde olduğu gibi bu tür terimler hakkındaki yargılarımızın yeterli olduğunu bir kez daha varsaymayacağız, ama aynı zamanda bu terimleri kendi teolojik sistemleri ile ilgili olarak anlayan Müslüman teologların ifadelerine de işaret edeceğiz.

Kuran'da, genellikle 'merhamet' olarak çevrilen, '*rahmet*' sözcüğü, 'acımak' ve 'sevecenlik' olarak çevrilen İbranice sözcüğe tam olarak tekabül eder (örneğin, Mezmur 77:9).⁵⁵ Bu sözcük, çeşitli obje ve kişiler ile bağlantılı olarak bir çok bölümde kullanılmıştır. Kuran'daki Surelerin neredeyse hepsi, Allah'a 'Şefkatli, Merhametli' olarak hitap edilen niyaz duaları ile başlar ve bu iki sıfat '*rahmet*' kökü ile aynı kökten türetilmişlerdir. Kuran'ın kendisi, bir rahmet'tir (Sure 6:158; 12:111) ve bu nedenle aynı zamanda peygamber Muhammed de inanan kimseler için bir rahmet'tir (Sure 9:61). Tevrat, İsrailoğullarına bir rahmet'tir (Sure 11:17) ve peygamberlik ve peygamberler bir rahmet'tir (Sure 19:21). Büyük İskender tarafından Yecüc ve Mecüc'ün şiddetli saldırılarına karşı koymak için bina edilen koruyucu duvar, bir rahmet'tir (Sure 18:98). Allah'ın maddesel bereketler ihvan etmesi bir rahmet'tir (Sure 11:48; 17:100). Kuran'da çok sayıda bölümde, Allah'ın merhametinin doğasına ışık tutulmuştur. 6. Sure'nin 12. ve 54. ayetlerinde merhametin, Allah'ın kendisi için 'emrettiği' bir şey olduğunu okuruz. Burada kullanılmış olan ifadenin birebir anlamı, yazılı bir emirdir ve Allah, yazılmasını emrettiği şekilde merhamet emreder gibidir. Allah'ın merhameti, bazı insanları Cennete gönderir (Sure 7:47), bazı insanları ise Cehennemden

⁵⁵ Dilbilim ile ilgilenen ve Arapçayı, bu dile tekabül eden İbranice sözcükler ile karşılaştırmak isteyen okuyucu, İbranice ve Arapça fil H N N arasındaki benzerliği Sure 19:14'de (yalnızca bu ayette bir kez kullanılmıştır) fark edecektir; bu ayette Allah'ın Vaftizci Yahya'ya 'kalp yumuşaklığı ve ruh temizliği' verdiğini okuruz.

kurtarır (Sure 6:16). Allah, inananlara merhamet eder (Sure 4:175; 9:71) ve Allah, kötülüklerden koruduğu insana rahmet eder (Sure 40:9). Dilediğini rahmete koyar (Sure 48:25) ve özellikle rahmetini, dilediğine tahsis eder (Sure 2:105).

En çok aydınlatıcı bilgi veren bölümler belki de Allah'ın merhameti ile Allah'ın verdiği azabın karşılaştırıldığı bölümlerdir. Allah, dilediğine azap eder, ve dilediğine de merhamet eder (Sure 29:21). Kuran, insanlar arasında farklılıklar olacağını beyan eder, 'Rabbinin merhamet ettikleri müstesna, onlar ihtilafa devam edeceklerdir. Zaten onları bunun için yarattı: Andolsun ki, cehennem hem cinlerden hem insanlardan dolduracağım' (Sure 11:118, 119).

Müslüman teologların Sure 29, ayet 21'deki öğretişe ekleyecekleri çok az şey bulunur: 'Allah, dilediğine azap ederi dilediğine de merhamet eder.' Tahanavi, *Keşşaf* adlı eserinde, 'rahmet' hakkında yazdığı bölümde bu sözcüğün, Allah'ın, kuluna layık olmadığı ödülü verdiğini ve kulunun hak ettiği cezayı uzaklaştırdığını tanımlamak için kullanıldığını ifade eder. Böylece, '*rahmet*' sözcüğü, cezayı hak eden birinin cezasının kaldırıldığını tanımlamış olur.

Allah, 'İnsanları tarafımızdan bir rahmet ile kurtardık' şeklinde bir beyanda bulunur (Sure 11:66), ama Kuran'ın pek çok bölümünde sözü edilen bu kurtuluş, günahtan kurtuluş değildir, (bu ve bundan sonraki yaşamda) güvenlik sağlayan bir kurtuluştur ve Allah tarafından dilediği mümine ihsan edilir; ve daha önce belirtmiş olduğumuz gibi, Allah izin vermedikçe hiç kimse inanmaz (Sure 10:100). Yoldan sapanlar ve kaybolanlar, Allah'ın merhametinden umut keserler (Sure 15:56), çünkü Allah'ın merhameti, kaybolmuş günahkara gösterilen bir şefkat değildir. Allah'ın, dilediği gibi ihsan ettiği merhametinin ve müminleri azaptan koruyucu güvencesinin, sağladığı fırsat alanı açısından sınırlı olduğu açıktır. Allah'ın merhameti, Allah'ın sevgisi gibi, kaybolmuş günahkarı kucaklamaz. Bir karakter huyundan çok izlenen bir yoldur, Allah'ın kendisi için emretmiş olduğu bir yoldur (Sure 6:12,54) ve bu yolun alternatifi Cehennemde insanlara azap vermektir. Allah'ın merhameti, kaybolmuş olanları kurtarmak isteyen lütfkar bir sevgiden yola çıkmaz. Allah'ın, Cehennemi insanlar ve cinler ile doldurma kararı nedeni ile, işleyişi açısından kısıtlıdır. Soğukkanlılık ile iş gören bu tür bir merhamet, Baba Tanrı'nın merhametinden tamamen farklıdır; Baba Tanrı, kendisini adayarak ve fedakarlığın en üst derecesinde hareket ederek, insanları günahlarından kurtarmak isteyen kutsal sevgisini göstermiştir.⁵⁶

'Merhamet' sözcüğünün Kuran'daki kullanımını gözden geçirdik ve bu sözcüğün Müslüman teologlar tarafından nasıl anlaşıldığını inceledik. Şimdi aynı kökten gelen 'lütf' sözcüğünü inceleyeceğiz.' *Fadil* ' (*fazıl*)' ve *nimet* sözcükleri Kuran'da yoğun bir biçimde 'lütf' ve 'iyilik' anlamında kullanılırlar ve aynı zamanda aklıma gelmişken şunu da belirtmek isterim: bu sözcükler, Hindistan'daki Müslüman yerliler arasında da yaygın bir şekilde kullanılmaktadırlar.

'*Nimet*' isminin türetildiği fiil, Sure 33, ayet 37'deki konu ile ilgili olarak hem Allah hem de peygamber Muhammed hakkında kullanılır. Bu bölümde ifade edilen, peygamberin evlat edindiği oğlu Zeyd'e gösterilen 'iyilik'tir. İsmi kendisi, Sure 48:2,3 ayetlerinde bulunur; burada Allah'ın, peygamber Muhammed'in günahlarını affettiğini, ona olan nimetini tamamladığını ve onu doğru yola ilettiğini okuruz. Sure 5, ayet 3'de Allah'ın, 'müminlerin dinini kemale erdirdiğini, onlara nimetini tamamladığını' okuruz. *Nimet* sözcüğü, Sure

⁵⁶ Allah, 90 Güzel Adından biri olan '*el Halim*' (Sabırlı) ile uyumlu olarak, günahkarlara karşı, onları günahlarından dolayı hemen cezalandırmayarak ve günah tarafından rahatsız olmayarak, hoşgörülü davranır.

3:169,170. ayetlerde, ‘Allah’ın *nimetine* ve lütfuna (*Fadıl*) erişenler’ hakkında ‘fadıl’ sözcüğünün bir eş anlamlısı olarak kullanılmıştır. Kuran, ayrıntılı bir açıklama ekleyerek,ifadesine şöyle devam eder:’Kendilerine hiç bir fenalık dokunmadı; Allah’ın rızasına uydular. Allah lütuf sahibidir.’

Fadıl, Kuran’da hem isim hem de fiil olarak sık sık kullanılır. İsim olarak *rahmet* sözcüğü ile birlikte Sure 2, ayet 64’de yer alan önemli bir bölümde görülür:’Allah’ın bol nimeti ve merhameti olmasaydı herhalde ziyana uğrayanlardan olurdu.’ Allah, iman edip salih emeller işleyenlere ‘lütfundan fazlasını da verir.’ Ama kafirler için çetin bir azap vardır (Sure 42:26). Bu bölümde – daha önce *rahmet* konusunda olduğu gibi – *Fadıl* sözcüğünün, güvenlik, iman ve insanın yazgısını ihsan eden Allah’ın iyiliği ile ilgili olarak kullanıldığını bir kez daha görürüz, bu terim Allah’ın azabı ile karşıtlık içindedir. Allah’ın bu dünyadaki koruması ve sağlaması da lütfundan dolaydır. ‘Her fazilet sahibine faziletinin karşılığını verir’ (Sure 11:3) ifadesi, Allah’ın merhameti ile ilgili konuda olduğu gibi, sadece müminlerin konuları ve Allah’ın isteklerini yerine getirmeleri nedeni ile O’nun lütfunu tatmak gibi bir iyiliği hak ettikleri gerçeğinin altını çizmektedir. Bu tür bölümler gibi olan bölümler, Allah’ın lütfunu tadan kişinin değerlilik koşulunu vurgularlar, ama başka bir bölümde Allah’ın verdiği ‘zarar’ ve ‘lütf’ birbirlerine karşıttırlar:’Eğer Allah sana herhangi bir zarar verecek olursa, bil ki onu, O’ndan başka giderebilecek yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse, O’nun lütfunu engelleyebilecek de yoktur. O, bunu kullarından dilediğine eriştirir. O, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir, ‘ (Sure 10:107).

Hem *Fadıl*, hem de *nimet* sözcükleri ‘bir iyilik, aşırı bolluk’ anlamına gelirler. Bu sözcükler Allah ile ilgili konularda kullanıldıklarında, bu yaşamda ve Cennette Tanrısal cömertlik tarafından ihsan edilen yaratılmış bereketlerin bolluğunu belirtirler. *Fadıl* sözcüğü, aynı zamanda ‘tercih/üstünlük’ (Sure 7:39’da olduğu gibi) olarak da çevrilebilir. Sözü edilen ayette, günahkarlar Cehennemdeki diğer kişilere şöyle seslenirler:’Sizin bize karşı bir üstünlüğünüz yoktur. Artık kazanmış olduğunuz şeylere karşılık azabı tadın.’ Böylece Allah’ın lütfunun ve iyiliğinin, tercih ve ayırım yapma yolu ile sergilendiğini görürüz.⁵⁷ Allah, lütfunu hak edenlere, ‘doğrulara’ ihsan eder. O, ‘iman edip salih emek işleyenleri kendi lütfundan mükafatlandırır. Şüphesiz O, inkar edenleri sevmez’ (Sure 30:44).

Şimdi merhamet ve lütuf hakkındaki Kuran ve Kutsal Kitap öğretilerini karşılaştıran çalışmamızı bir sonuca bağlayabiliriz.⁵⁸ Kuran’da merhamet ve lütfun günahkarlara ihsan edilmediğini belirtmiştik; merhamet ve lütfun tüm insanları kurtarmak isteyen tanrısal bir doğadan ortaya çıktıkları düşünülmez. Aslına bakılacak olursa, (Sure 11: 118,119 ayetlerinde gördüğümüz gibi, 96. sayfada alıntı yapılmıştı) Allah, tüm insanların kurtulmamaları konusunda oldukça kararlıdır; O, sözünü, Cehennemi insanlar ve cinler ile doldurarak yerine getirecektir. Allah’ın lütfu ve merhameti, yaratılmış bereketleri gerçekten de sağlar. Ancak yine de, bu lütfu ve merhameti, ‘tüm işleri üzerinde’ değildir (Tanrı’nın merhametinin aksine), tüm insanları kapsamaz, sadece bir kimseye ya da zümreye özgüdürler.

⁵⁷ Kuran’ın ‘seçim’ hakkındaki düşüncelerini Kutsal Kitap’ın öğretisi ile karşılaştırmak ilginçtir, Kutsal Kitap öğretisindeki ‘seçim’, hizmet ve sıkıntı çekmek hakkındadır; Kuran’da olduğu gibi, ayrıcalık tanımak amacı ile yapılan bir seçim değildir. Bu tür bir seçim insan tarafından, bir ahlak sorumluluğu duygusu ile kabul edilir, Aziz Pavlus’un söylediği gibi ‘Müjdeyi başkalarına duyurduktan sonra kendisinin reddedilmemesi için’ (1. Korintliler 9:27).

⁵⁸ Müslüman teologlar tarafından ‘lütf’ anlamına gelen bir başka sözcük, ‘*lutf*’ sözcüğüdür. ‘*Latif*’ sıfatı- ‘incelik’ olarak çevrilir - Sure 12:100 gibi Kuran bölümlerinde kullanılmıştır:’Şüphesiz Rabbim, dilediği şeyde nice incelikler sergileyendir.’ Bu tür ‘incelik’, ortodoks İslam teologlarına göre, iman etmek için gerekli olan gücün yaratılmasıdır; ve Allah böyle bir gücü her an yaratabilir.

Öte yandan, ‘merhamet’ ve ‘lütuf’ sözcüklerinde bulunan Kutsal Kitap öğretisinin bu görünüşü, tam ifadesini Tanrı’nın Oğlu’nun Beden Alışında bulur. İsa Mesih, dünyaya, ‘tanrısal izin aracılığıyla iman edenler’ için tanrısal üstünlük/tercih sağlamak amacı ile gelmedi. Mesih, Tanrı saymaz günahkarlar için öldü; O, tüm insanlar için öldü, çünkü ‘doğru olan hiç kimse yoktur, tek kişi bile.’

Mesih’in, Kişiliğinde getirdiği lütuf, gücü her şeye yeten bir Tanrılığın, ‘doğrulara’ ve ‘tercih edilen kullara’ verdiği güvenlik ve bolluğun kişisel olmayan bir ihsanı değildir.⁵⁹ aksine, Mesih’in, Kendisinde getirdiği, Tanrı’nın günahlar için kurban sunarak lütfekar bir şekilde Kendisini adamasıdır. Rabbimiz İsa Mesih’in lütfu, Kendisi, ve hak etmeyenler için sunduğu yaşamıdır. Mesih, lütfu aracılığıyla yüceliğinden soyundu ve Kendisini bizler için ölüme sundu; O, Kutsal Ruh’un gücü aracılığıyla içimizde konut kurar ve bizleri yeni yaşama diriltir.

Allah, Kutsal Kitap’taki ‘Lütuf Tanrısı’ (1. Petrus 5:10) değildir. İslam teolojisinin kapsamında kurban olarak Tanrısal bir adanma sunulması mümkün değildir; böyle bir girişimin Müslüman zihniyetinin içeriğinde yer alması düşünülemez. Ayrıca, Allah, Hıristiyan düşüncesinde olduğu gibi bir Kişi değildir, Hem doğası hem de gücü içinde Allah, en üstün ve mutlak eşsiz olan bir ‘Birey’dir.⁶⁰ Allah, tercih ettiği ‘doğru’ kullarına cömertliğini ve güvenliği ihsan eder.⁶¹

Bölümümüzün son konusu, Çarmıh’ın İslamiyet’e olan Sözü’nün önemidir, ama bu konudaki tartışmamızı ortaya koymadan önce Tanrı’nın Müslüman öğretisi ile ilgili daha önceki bölümlerinde bulunan bazı ifadeleri özetlemekte yarar görüyoruz. Allah hakkındaki Müslüman öğretisinin, İslamiyet’in Evren ve insanın evrendeki yeri ve yazgısı ile ilgili İslam görüşü hakkında bütünüyle karar verdiğini belirtmiştik. Ancak yine de Kuran ve Müslüman teolojisi, bu kararı Allah’ın eşsiz yaratıcılığına dayanarak ifade eder. Kuran’daki en soylu nazım, Allah’ın yaratma konusundaki gücünü över, ama bu güç, sınırı olmayan bir güçtür. Dünya, gerçekten de Allah’ın egemenliğidir. Allah, varlığın tüm atomlarını yaratır ve O’nun

⁵⁹ Yetkin ve aydınlatıcı eseri, *Grace and Personality* ‘de Dr. John Oman, karşı konulması imkansız ve her şeye gücü yeten bir tanrısal kuvvet öğretisinden ortaya çıkan herhangi bir lütuf öğretisinden kaynaklanan sorunları tartışır. Baba Tanrı’nın insanlar ile kişiler (Kendi isteğinin kulları olarak değil, çünkü ‘bizi tekrar korkuya sürükleyecek olan tutsaklık ruhunu almadık’) olarak ilgilendiğinde, insanın dini bağımlılığını ve ahlaki bağımsızlığının gerçekliğini gücü her şeye yeten lütuf aracılığıyla yok etmez. Bu durum (Tanrı’nın, insanı Mesih’te çağırdığı Tanrı ve oğulluk hakkındaki Hıristiyan öğretisi nedeni ile), lütuf eylemini tartışan Hıristiyan teologların her zaman akıllarında bulunması gereken bir sorundur. Ortodoks Müslüman teolojisinin bu tür bir soruna en ufak bir ilgi bile göstermediğini belirtmek ilginç olur. Ortodoks Müslüman teolojisi, kendisini, günah eylemleri hakkındaki yasal bir sorumluluk ile sınırlar. Bu konu ile ilgili bir ifade için, bkz. s.47.

⁶⁰ ‘Kişi’ ve ‘Birey’ sözcüklerini kullanırken burada belirtmek istediğimiz, Tanrı’nın ve Allah’ın doğası arasındaki farklılıktır. ‘Kişi’ sözcüğü aracılığıyla, Kutsal Kitap’ın ‘tanrısal iletişim yetisi’ hakkındaki farklı öğretisini ifade ederiz; daha önce ‘lütuf’ ile ilgili olarak yapmış olduğumuz çalışmada yeterli olarak tanımladığımız bir öğreti. Öte yandan, ‘Birey’ sözcüğünü kullandığımızda ifade ettiğimiz, Allah’ın doğasının ayrıdır. ‘Kişisel’ sözcüğü, modern Hıristiyan teolojisinde ve Kilisenin verdiği vaazlerde yoğun bir biçimde kullanılır. ‘Tanrı, insan ile kişisel bir şekilde ilgilenir’ ifadesi, sık sık kullanılır. Kendimizi, insan yaşamının ‘kişiselliğin’ modeli olduğunu varsaymak gibi bir hataya düşmekten korumak için ‘kişisellik’ hakkında kişiliğin en üst biçimindeki terimler ile düşünmemiz gerekir. Teolojimiz, insanbiçimci değil, tanrıbiçimci olmalıdır ve Mesih’in Kişiliği, kişiliğin modelidir. Tanrı, bütünüyle ‘kişisel’dir, ve bu niteliği içinde iletişime tamamen açıktır ve kendisini ihsan eder. Tanrı’nın Kutsal Ruh’u alan insan da kişisel hale gelir; yeni yaratık olur ve İsa Mesih’teki yeni insanın yaşamı kendisi ile iletişim kuran bir lütuf aracılığıyla belirginleşir ve görünür.

⁶¹ Koşullandırılmayan, ahlaki açıdan yan tutmayan, gücü her şeye yeten ile ilgili bu Müslüman öğretisi, İslamiyet’i, Dekart’ın ileri sürdüğü ikilemin içine dahil eder. Gücü her şeye kesin olarak yeteni savunan bir öğretisi eleştiren Dekart şunları söylemişti: ‘Tanrı, gücü her şeye yeten midir? Eğer öyleyse o zaman yok edemeyeceği bir gücü yaratabilir. Eğer böyle bir şeyi yaratamıyorsa, gücü her şeye yetmiyordur, ama eğer yaratabiliyorsa, o zaman bunu yok edemez; ve bu durumda gücü de her şeye yetmiyor demektir.’

egemenliği sürekli ve mutlaktır. İnsanın tüm eylemleri, düşünceleri ve niyetleri, duyuları, imanı ve yazgısı, Allah tarafından yaratılmıştır ve O'nun tüm kullarının yürekleri 'tek bir yürek' olarak Allah'ın parmakları arasındadır. Son olarak şunu ekleyelim: Allah'ın ve kullarının doğası arasında uzlaştırılmaz bir farklılık mevcuttur ve bu farklılık sonsuza kadar geçerliliğini sürdürür.

Müslüman teolojisi aynı zamanda, Kuran öğretişinin yetkisi konusunda ısrar eder; Allah, insana inanmasını ya da inanmamasını emreder, insanı dilediği şekilde Cehenneme ya da Cennete gönderir. Allah, insan yaşamının ufak ya da değersiz konularını düzenlerken, O'nun isteklerini sınırlayabilecek hiç bir şey yoktur. Bundan dolayı yaşam, 'atomik' ve insanın deneyimi, aralıklı olarak sergilenir. Ne insanda, ne de Allah'ta herhangi bir 'karakter' mevcut değildir. Varlıklarda, sadece süreklilik izlenimi veren bir 'alışkanlık' mevcuttur.

İnsanın yaratılmış ve sürekli deneyimine ve Allah'ın mutlak egemenliğine ilişkin bu Müslüman inançlarının karşılığında Hıristiyan Müjdesi, belirli onaylamalarda bulunur. Kutsal Kitap teolojisinin öncelikli ifadesi şudur: Tanrı Gerçek ve esas itibarıyla doğru olduğu için, O'nun yaratıcı aktivitesi ve egemenliği, insanın günahını içermez. Tanrı, kötüden nefret eder ve onu yaratmaz. Bu ifade bizi ikinci onaylamaya yönlendirir: dünya, 'kötü olanın denetimindedir' (1.Yuhanna 5:19).Bu dünyada sınırlı ve geçici olan ikili bir egemenlik mevcuttur. İnsan, günahı nedeni ile Tanrı'dan uzak kalmıştır ve Tanrı'nın egemenliği, Gökyüzünde olduğu şekilde henüz dünyaya gelmemiştir.

Üçüncü onaylama şudur: Kutsal Kitap, Çarmıh'ın Sözü'nü beyan ederken, Tanrı da kurtarmak ve yeniden yaratmak için günahkarları arayarak onlara olan sevgisini beyan etmektedir. 'Tanrı, kadından doğan Oğlu'nu gönderdi' (Galatyalılar 4:4), öyle ki, insan iman aracılığıyla 'Oğul'un benzerliğine dönüştürölsün', 'Oğul bir çok kardeş arasında ilk doğan olsun' (Romalılar 8:29). Gerçek Tanrı olan Mesih, Kendisini boş kılarak (Filipeliler 2:7), gerçek Tanrı olduğu gibi gerçek insan da oldu. Böylece Tanrı, Oğlu'nun Kişiliğinde ve Çarmıh'taki Tanrısal kurban aracılığıyla tarihe müdahale etti ve insanın kurtarılması için planladığı sonsuz amacını 'dünya kurulalı beri Boğazlanmış Kuzu' (Vahiy 13:8) aracılığıyla gerçekleştirdi. 'Kutsal Yazılar uyarınca Mesih, günahlarımız için öldü', öyle ki, bizler günahın ölümünden sonsuz yaşama dirilerek O'nu izleyebilelim. 'Bize çok büyük ve değerli vaatler verildi; öyle ki dünyada kötü arzuların yol açtığı yozlaşmadan kurtulmuş olarak, bu vaatler aracılığıyla tanrısal öz yapıya ortak olalımız' (2. Petrus 1:4).

Çarmıh'ın Sözü'nden konuştuğumuz zaman, Kutsal Yazılarda kullanılan dili tekrarlarız ve Mesih'in, soyunu kurtarmak amacı ile nasıl insan olduğunu ya da yüceltilmiş bedeninde diriltilmiş olarak Tanrı'nın sağında nasıl oturduğunu açıklamayı düşünmeyiz. 'O'na benzer olacağız' (1.Yuhanna 3:2) ifadesi, Mesih'in ölümüne ve dirilişine olan imana verilen karşılıktır ve biz bunun Baba Tanrı'nın kutsal amacı olduğuna saygı (huşu) duyarak inanırız.Tanrı'nın kendini adarken ve feda ederken kullandığı araçlar, tanrısal bir gizemdir. Mesih'in geliş şekli, bizim anlayışımızın ötesindedir, ama neden kurban olduğu bir gizem değildir. Mahveden günah nedeni ile insanların yaşadığı bu gezegende varlığı tehdit edilen insanın sorgulanamaz bir sefalet içindeki durumunu göz önüne aldığımız takdirde, Mesih'in yerimize geçerek, kurban olmasını bir gizem olarak göremeyiz. Çünkü insan, Tanrı'nın lütfederek kendisini adamasının dışında nasıl kurtuluş bulabilir? İnsan, kurtulmak için kendi içinde kaynaklara sahip değildir.

İslam, Mesih'in lütuf ve gerçeğini ve Çarmıh'ın Bildirisini, duymayan kulaklar ile işitmekte ve bu bildiriye görmeyen gözler ile bakmaktadır. İslam, lütuf aracılığıyla Tanrı'nın

Kendisini adayarak kurban olması olasılığını inkar eder ve tanrılığın insanlığı üzerine almasını insanın tanrısal doğaya ortak olma umudu ile ilgili öğretisini bir küfür olarak kabul eder. Tüm kötülükler ve insanların her deneyimi, doğrudan Allah tarafından yaratılmıştır; Allah her konuda dilediği şekilde hareket eder ve bu nedenle Çarmıh Bildirisi, İslamiyet'in gözünde 'akılsızlık'tır. İslamiyet, Allah'ın iletişim kurulamaz doğası ve mutlak gücü ile hoşnuttur. Eğer Allah dilerse, bağışlar ve eğer dilerse de cezalandırır ve İslamiyet, tanrısal kurbanla ilişkin öğretisi, yalan ve değersiz bir öğretiş olarak görür.

Çarmıh Bildirisi ahmaklıktır, çünkü İslamiyet şunu ikrar eder: 'Allah'tan başka Tanrı yoktur!' ve bizim kefarete eden Beden Alma aracılığıyla yeniden yaratılma hakkındaki görkemli Müjde'yi vaaz etmemiz gereken durum budur. Hıristiyan Kilisesi, insanın durumu ile ilgili olarak, Müjdesinin yarattığı gerginliği hafifletemez. Ama Kilise, Tanrı'nın günahkar insanlara olan sevgisini yansıtmalıdır ve sabrımız, İslamiyet'in Müjde'yi inkar ettiğini fark eden kişilerin göstereceği bir sabır olmalıdır, çünkü İslamiyet, 'Kendisinde değişkenliğin ya da dönelikliğin gölgesi olmayan' (Yakup 1:17) kutsal Baba'yı kabul etmez. Lütuf ve gerçeğin Müjdesi ile Çarmıh Bildirisi, Müslüman, 'Kendisinde hiç karanlığın bulunmadığı' (1. Yuhanna 1:5) O'nun ışığında yürüyüncüye kadar anlayışının ötesinde kalacaktır.; çünkü Rabbimizin beyan etmiş olduğu gibi, 'Beni gönderen Baba, bir kimseyi bana çekmedikçe, o kimse bana gelemez' (Yuhanna 6:44).

SONUÇ

Şimdi artık bu kısa çalışmanın sonuna gelmiş bulunuyoruz ve bu noktaya kadar Hristiyan geleneğinin bazı unsurlarından söz edilmemiş olduğunu düşünen biri olabilir. Yukarıdaki sayfalarda Üçlü Birlik hakkında eski kilise ileri gelenlerinin yazdığı tanımlara çok az yer verilmiştir ve bu atlama bilerek yapılmıştır, çünkü kutsal doğa ile ilgili herhangi bir tartışmadan çekinen Müslümanların, yarı-bilinemezlik ile benzer tutumları karşısında, yalnızca Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un kefarete eden işi hakkında bilgi veren Kutsal Yazılardaki kanıtlara başvurmak daha bilgece bir tutumdur.⁶² Öyle görünüyor ki, ortodoks İslam, kutsal doğayı tartışırken Allah'ın yalnızca 'belirtilebilir' bir varlık olduğunu öne sürmekten ileriye gidemeyecektir. Bir seçenek olarak, Allah'tan söz edildiği zaman, ifade edilemeyecek sembolize etmek için kullanılan bu en üstün niteliklere başvurulur. Kilise, kutsal doğanın herhangi bir tanımının mümkün olduğunu kabul etmeyenler ile Üçlü Birlik öğretisini tartışmak zorunda değildir.

Aynı zamanda, tahminimizde, Sonsuz Oğul'un yer ve zaman koşulları altındaki görünümü ile ilgili sorular hakkında bir sadakat eksikliğinin mevcudiyetine yer verilmiş gibi görünebilir. Bu tür konular, imanı İslamiyet araştırmacısının imanından daha olgun olan kişiler içindir. Ancak yine de biri, görünürdeki bu ihmalin ciddiye alınması için aynı zamanda İslamiyet'in de Sonsuz Olan'ın zaman içindeki görünümü konusunda söyleyeceği çok az şeyin bulunduğu gibi mazeretler gösterebilir. Allah'ın özü ve yedi niteliği arasındaki bağlantı ile ilgili sorun – özellikle Kuran'da sergilenmiş olan sonsuz Konuşması – Müslüman teoloji tarihinde çözümlenmek yerine rafa kaldırılmış olan can sıkıcı bir sorundur. Yedi nitelikten birinin nasıl – yedi nitelikten biri olan 'ne Allah, ne de O'ndan başkası olmayanlar' – bir kitap biçiminde görünürde bağımsız bir varlığa sahip olacağı, biçimsel bir çözüme karşı koyan bir sorundur.⁶³ Bu noktada, Sonsuz Olan'ın zaman içindeki görünümünün insan mantığı ile açıklanamayacağını düşünen Müslüman gerçeğini kabul etmek daha akıllıca olur. Bu nedenle biz Tanrı'nın kutsal sevgisi ile insan için ne yaptığını söylemeyi tercih ettik. Böyle yapmakla, yalnızca deneyime ilişkin gerçekliklerin içinde durmakla kalmadık, ama aynı zamanda Yeni Antlaşmanın kendisinde bulunan bildirinin modelini de izlemiş olduk.

Sözlerini bitirmek üzere olan yazar, okuyucusunu bu kitabın malzemesini yalnızca Allah'ın Tanrı olmadığı iddiasını kanıtlamak için kullanmaması konusunda ciddi olarak uyarır. Bu şekilde basmakalıp ifadeler ile konuşmak, Hristiyan vaazinin hiç bir zaman işitilmemesini kesinleştirmek olur. Böyle bir ifadenin gerçeği yansıttığı görüşü, elbette, bir Müslüman'ın gelmesi gereken nihai konudur, ama bu çalışmanın malzemesinin bilgece bir kullanımı olduğunu fark etmek, Müslüman'ı doğrudan ve sakin bir görüşme ortamında konuşmak üzere etkileme açısından yardımcı olur. Tanrı'dan Tanrı'ya olan nihai hareketin, gerçeğin Ruhu tarafından yönlendirilen araştırmacının imanı ile ilerlemesi gerekir.

⁶² Hristiyan teolojisinin geleneksel ifadelerinde Oğul'dan, Baba ile 'aynı öze sahip olan' biri olarak söz edilir. Eğer Müslüman'a, inatçı iddiası tarafından bir özün, esaslı olmayan 'bir şeyin' malzemesi olduğunu ifade eden bu tür terimler ile konuşursak, ne yazık ki kendi önümüze engel koymuş oluruz. Büyük Müslüman teologlarından biri olan El Juvayni, bu tür zeminler üzerine oturtulmuş olan Üçlü Birlik öğretisini reddetti; eğer bizi dinleyen kişide Üç'ten oluşan Bir Tanrı'nın insanlığı kurtarmak için yaptığını karşılık veren bir iman yoksa, 'tek öz' öğretisine başvurduğumuz takdirde, karşılaşacağımız güçlükleri çoğaltmış oluruz. Bkz: Tanrısal Öz hakkındaki Ek.

⁶³ Ortodoks İslam da bu sonsuz Konuşmanın yaratılmış bir araç olan melek Cebrail tarafından nasıl aktarılmış olabileceğini açıklamaz.

Bu alışmada, İşlam tarihi boyunca Müslüman zihniyetinde var olan sorunların çoğuna temas ettik. Allah'ın nitelikleri, özü, ve sürekli yaratıcılığı ile, insanın duyuğu, eylem, düşünce ve imanını yaratması arasındaki ilişkiyi tartıştık. Allah'ın iyiyi ve kötüyü önceden mukadder kıldığından söz ettik. Bu konuların hepsi İşlamiyet hakkındaki yorumumuzun katkısı altına getirildi, çünkü İşlam, bu noktalarda Kutsal Kitap'ın Mesih'teki Tanrı ęretišini reddeder. Ayrıca Müslüman, Hıristiyan'ın l Birlięe olan inancının, en ölümcül günah olduğunu düşünür. Teolojimizdeki bu temel unsur, bizi Müslümanların gözünde suçlu konumuna düşürür ve İşlam bizim kurtuluş Mjdemizi yalnızca ön yargı ile değil, ama aynı zamanda ani ve güçlü bir duyuğ değişimi ile tepki vererek karşılar. Aslında Müslüman'ın söylediği şudur: 'Ben gvenmediğim bir din ve tiksindiğim bir tapınma aracılığıyla kurtulamam.' Hıristiyan bundan dolayı Müjde'ye yalnızca kulak verilmesini garantileme konusunda bile büyük güçlükler yaşar. Aslında Müslümanlara günahın doğasını ve Mesih'in kurtarışına duydukları ihtiyaı, insan gücü ile anlatabilmek mümkün değildir. Allah hakkındaki ęretišleri, bu ihtiyaçlarının farkına varmalarına neden olmaktadır; Buldukları konumu algılama noktasına getirilebilmeleri için yalnızca tek bir yol mevcuttur ve bu yol da, Müjde'yi Tanrı'nın tutacağı ışığın altında görmeleridir. Bu konular hakkında insan yüreğini gerçekten bilgilendirebilecek tek güç, Kutsal Ruh'tur. Görkemli ve eski Kutsal Yazılarının yetkisi ve gücü aracılığıyla ve kutsallık ruhunda, Müslüman'ı günahın 'uzlaştırılmaz karşıtlığı'ndan kurtulmaya yönlendirmek, Hıristiyan Kilisesinin görevidir.

'Ama O ışıkta olduğu gibi biz de ışıkta yürürsek, birbirimiz ile paydaşlığımız olur ve Oğlu İsa'nın kanı bizi her günahtan arındırır' (1.Yuhanna 1:7).

EK A

TANRISAL ÖZ

Bu kitabın 105. sayfasındaki bir dipnotta, Müslüman'ın 'öz' kavramı konusundaki düşüncesine referans verilmiştir. El Gazali'nin öğretmeni olan El Juvayni, *el İrşad* adlı kitabında bu konuya yer ayırır ve bu konu ile ilgilenirken, Hıristiyan öğretişine kendisinin ve çoğu Müslüman'ın anladığı şekilde işaret eder. Yukarıda sözü edilen kitabının 5. bölümünün 9. kısmında aşağıda belirtilen şu yorumları yapmıştır:

Allah bir Öz değildir

Bu paragraf, Allah'ın bir öz olması gerektiği düşüncesinin imkansız olduğuna ilişkin kanıt içerir.

Müslüman teologların teknik terminolojilerine göre, bir öz, bir uzatmaya sahiptir. Ama biz, Allah'ın uzatmaya sahip olması gerektiği görüşünün imkansız olduğunu oldukça kesin bir biçimde biliriz. Öz, aynı zamanda 'tesadüfleri kabul edip alan' olarak da tanımlanır. Bu bağlamda, Allah'ın daha önce koşula bağlı özellikleri kabul edemeyeceğini açıklamıştık.⁶⁴

Allah'ın bir öz olduğunu iddia eden kişiye şu yanıtı verebiliriz:...Eğer Allah'tan öz olarak söz ederken O'na öz'lere uygun olan özellikleri atfetmek niyetindeyseniz, bu iddianın imkansız olduğuna ilişkin kanıtları daha önce sağlamıştık. Eğer niyetiniz O'na öz'ün doğasını ve öz'e uygun özellikleri atfetmeksizin 'Öz' adını vermekse, (karşılığımız şöyle olacaktır): Allah'ın adları insan aklı ile kararlaştırılamayacağı için Sünnetten türetilmişlerdir. 'Öz'ün isimlendirilmesi herhangi bir geleneksel anlatım aracılığıyla haklı çıkartılamaz ve bu şekilde keyfi olarak Allah'a isim vermek, izin verilemez bir tutumdur.⁶⁵

Hıristiyanlar, Allah'ın bir öz olduğunu ağızları ile söylerler ve 'Allah, için üçüncüsüdür derler' (Kuran, Sure 5:73). Allah'ın bir öz olduğunu söylerken kast ettikleri, O'nun hipotazların kaynağı olduğudur ve onların görüşüne göre üç hipotaz mevcuttur: Varlık, Yaşam ve Zeka. Varlığı 'Baba', Zekayı, aynı zamanda 'Oğul' olarak da adlandırılan Söz ve son olarak 'Kutsal Ruh' olarak adlandırılan Yaşam. 'Söz' kelimesi ile kast ettikleri, 'Konuşma' değildir, çünkü onlara göre (Tanrisal) Konuşma yaratılmıştır. Öğretişlerinde, bu hipotazlar başka herhangi bir şeyin katkısı olmaksızın 'öz'ü biçimlendirirler. Öz, Birdir ve hipotazlar Üçtür...(Hipotasiz) öz'ün varlığına eklenen bir üsluptur; olumlu bir nitelik olmasına rağmen, 'öz'ün niteliği, var olmak olmadığı gibi var olmamak da değildir. Hıristiyan görüşü açısından hipotazlar, üsluplar (Müslüman düşüncesinin belirli türlerinde yaptıkları) gibi aynı rolü üstlenirler.

Aynı zamanda Hıristiyan da Söz'ün Mesih olduğunu ve O'nun insanlığında beden aldığını söyler. Ancak, tanrılığın insanlıkta beden alışı konusundaki görüşleri farklıdır. Bazıları, Söz'ün Mesih'in bedeninde birleşmesi aracılığıyla, bir tesadüfün kendi temeli içinde

⁶⁴ Aynı zamanda el Gazali'nin *el İktisat fi'l İtikat* adlı eserine (Hijazi Pres, Kahire), sayfa 20 ve M.Asin et Palcios'un *El justo medio en la creencia* adlı kitabına (Madrid, 1929) sayfa 79 bakınız.

⁶⁵ *İhya el Ulum el Din* (Cilt I, Bk.2, Bölüm I, Kısım 2), el Gazali Allah'ın doğası hakkında konuşurken, 'izale'nin gerekliliğinden söz ederek aynı zamanda 'öz'e de işaret etmektedir. El Gazali, öğretmeni el Juvayni'nin görüşlerini izler ve Allah'ın bir öz olmadığını ifade eder, (Müslim Tamil, sayfa 199).

birleşmesinin (gerçekleştiğini) iddia ettiler. Bizanslı Romalılar (Grekler), Söz'ün Mesih'in bedeni içine karıştığını ve onun içinde şarabın süt ile karıştığı gibi kaynaştığını beyan ederler. Bu görüşler, öğretişlerinin ana temelleridirler.

Hıristiyanlara, hipostazları, karar vermiş oldukları sayıda sınırlamaları için bir neden olmadığını söylüyoruz. Dört hipostazın bulunduğunu ve Güç hipostazının da diğer üçünün arasında olduğunu beyan eden herhangi biri ile çelişkiye nasıl düşebilirsiniz?...aynı zamanda Ebediyet'in de (hipostazların arasına) dahil edilmesine engel olan hiç bir şey yoktur. Yukarıdaki muhakeme ile uyumlu olarak Görme ve Duyma hipostazlarının da diğerlerinin kapsamına dahil edilmesi gerektiğini itiraf etmek zorundadırlar.⁶⁶

'Öz'ün tesadüfler ile birlikte bir beden olması gerektiği hakkındaki sanı ile ilgili olarak el Juvayni, bu görüşün, katkısız bir İslam bakış açısı ile Monofizitlere ve Grek Ortodoks Kilisesine ait bir görüş olduğuna inanır ve sözlerine şöyle devam eder:

Siz (Hıristiyanlar) Söz'ün Musa'da beden aldığını ve onun bu nedenle bir değneği gerçek bir yılanı çevirdiğini, denizi ikiye böldüğünü... ve meydana getirdiği diğer mucizeleri yaptığını söyleyen birinin ifadesi ile çelişkiye düşebilirsiniz?

(el Juvayni sözlerine devam eder) Ama yine de onlar (Hıristiyanlar), hipostazların tanrılar olduklarını ve mezheplerindeki farklılıklara rağmen Allah'ın Üçlü Birliğini onaylayarak aynı fikirde birleştiklerini ağızları ile söylerler. Bu bağlamda onlara söyleyeceğimiz şudur: size göre hipostazların hiç biri farklı bir var oluşa sahip değildir. O zaman bu durumda, var olmayan, tanrılığa nasıl sahip olabilir? Ayrıca Hıristiyanlar, Mesih'in Allah, Allah'ın Oğlu olduğunu ve aynı zamanda hem tanrılığa hem de insanlığa sahip olduğunu söylemekle aynı fikirde olduklarını gösterirler.⁶⁷ Tüm bunların hepsi yalnızca çelişkiden ibarettir. Allah'ın adını Mesih'e atfetmek, onun katkısız tanrılığını beyan etmek ile aynı şeydir. Ama Mesih sadece ve yalnızca Allah değildir.

Bu kitabın daha sonraki bir bölümünde (9. bölümün sonunda) Juvayni, Allah'ın Konuşmasının, Kuran biçimindeki maddesel bir öz içinde birleşmesi ile ilgili *Haşviya* (insanbiçimciler) öğretişinden yakınır ve şöyle der:

⁶⁶ Güç, Yaşam, Bilgi, İrade, Duymak, Görmek ve Konuşma Allah'ın Yedi Sonsuz Niteliğidir. 'Onlar ne Allah ne de O'ndan başkası değildirler.' El Juvayni, Hıristiyanların, Allah'ın niteliklerini Baba, Oğul ve Kutsal Ruh temsil etmek amacı ile hipostatize ettiklerini ileri sürer. El Juvayni neden üçten fazla hipostaz olmadığını sorar. Hıristiyan bu soruya Sünnete (Juvayni'nin tanrısal bir özü yalanlarken yaptığı gibi) baş vurarak yanıt verebilir ve aynı zamanda Allah'ın özünde neden yalnızca yedi niteliğin mevcut olduğunu sorabilir. Aralarında algılama ile ilgili belirli nitelikler vardır, Duyma ve Görme – örneğin neden Koku alma ve Dokunma yoktur? Bu tür sorular Mütezile tarafından soruldu ve ortodoks İslam bu soruya, Sünnetin Allah'ın niteliklerinin çoğaltılmasına izin vermediği şeklinde yanıt verdi.

Ortodoksluğun Allah'ın Birliğine ilişkin kesin bir öğretişe bağlanma konusunda başarısız kaldığı gerçeğini tanımlamak amacı ile aslında yedi sonsuz nitelik hakkındaki ortodoks Müslüman öğretişinden yararlanmak mümkün olabilir. El Gazali (*İhya Ulum el Din*, Cilt I, Kitap 2, Bölüm 3, Kısım 2/10; Müslim Tamil çevirisi, sayfa 250) Bilgi, Konuşma v.b. gibi Allah'a özgü niteliklerin 'bu sonsuz nitelikler aracılığıyla Allah'ın kendisine ait olduklarını' beyan eder. Sözlerine şunları da ekler: 'Bilgi, Bilen Kişi ve bilinen nesnenin arasında bir ilişki mevcuttur.' Bu kanıtı, bilginin tanrısal niteliğinin sonsuzluğunu bina etmek için kullandığından, ifadesi Üçlü Birlik fikrinin değerini düşüren bir öneri sunmaktadır ya da en azından kanıt türü, daha sonra Aristo ve İbn Rüşd tarafından dünyanın sonsuzluğunu onaylamak için kullanıldığında önerilmektedir. El Gazali, şu sözleri ile aynı zamanda Allah'ın Birliğine ilişkin öğretiş daha fazla zorlar gibi görünür: 'Bu nitelikler, Allah'ın özüne eklenenlerdir' (bakınız *el İktisat*- Kahire baskısı, sayfa 4; ve M. Asin et Palacios, *op cit.*, sayfa 29).

⁶⁷ Monofizitler bu konuda kendilerine ait bir öğretişe sahiptiler ve Grek Ortodoks Kilisesi ile kesinlikle fikir birliği içinde değillerdi.

Onlar (Haşviya) o zaman sonsuz Konuşmanın tanrısal özden ayrı kalmaksızın bedenlerin içinde birleştiğini iddia ederler. Bu tutum din ile alay etmektir, insanın kendisini Müslüman ikrarından ayrı tutmasıdır ve Söz'ün Mesih'te beden aldığını ve insan olduğunu iddia eden Hıristiyanların öğretisi ile özdeşleşmektir.

El Juvayni'nin ifadeleri hiç kuşkusuz gerçekten uzaktır, ama Müslüman İmparatorluğundaki ilk Hıristiyanların şu Müslüman öğretisini kabul etmeleri için baskı gördüklerinin hatırlanması gerekir: herhangi bir işitmenin mümkün olabilmesi için Allah, Tanrı'ydı. Niteliklerin hipostizasyonundan söz etmek için öğretişlerini İslam teolojisinin öğretişine uyarladılar. Bu, Müslüman teologların şanssız ve keyfi bir varsayımıydı. Bir 'öz'ün tesadüfler ile birlikte bir beden olması gerektiği görüşü zihinlerdeki karışıklığın büyümesine neden oldu. Üçlü Birlik ve Beden Alma konusundaki Hıristiyan öğretisi, sadece Tanrı'nın Kutsal Kitap öğretişinin ışığında yorumlanabilir ve bu kitabın araştırmalarının önde gelen Müslüman bir teologun yazılarından alınmış olan yukarıdaki seçilmiş parçalar ile bir araya getirilerek okuyucuyu bu gerçekler konusunda etkilemesi umut edilir.

EK B

TANRISAL İSTEK VE TANRISAL İSTEĞİN SEVGİSİ

83. sayfada, Kuran'a göre Allah'ın, kötüyü ve günahkarları 'sevmediğine' ya da onları 'onaylamadığına' dikkat çekmiştik.

Ortodoks Müslümanların tümü var olan her şeyin Allah tarafından yaratıldığını söylerler. Allah'ın yaratıcı isteği, varlıkların bir zümresine bir diğer zümreyi dışarıda bırakarak uygulanmaz ve Allah, iyi ya da kötü, insan için yararlı ya da zararlı, koşula bağlı tüm zümrelerin var olmasını ister.

Ancak yine de, ortodokslar arasında, Allah'ın dilediğini 'sevdiği' ya da dilediği ile tatmin olduğu konusu hakkında bazı sorgulamalar yapılmıştır. Şu soru sorulur: 'Allah, imansızın inançsızlığını sever mi ve onun inançsızlığı ile tatmin olur mu?' Ortodoksların bazıları, Allah'ın sevgisi hakkında, O'nun, sevgisini yalnızca iyilik yaparken sergilediğini düşünmeyi tercih ederler. Onlar, sözün, Allah'ın, yarattıklarına karşı şefkat duyguları beslediğini ifade etmediğini, sevgisinin O'nun ilahi takdirinin ışığında ve iyiliklerini ihsan edışı ile anlaşılması gerektiğini belirtirler. Allah'ın sevgisi, Allah'ın gazabı ve cezası ile karşıtlık içindedir.

Aşariteologlar, Allah'ın sevgisini daha genel bir anlam taşıdığını düşünürler ve bu sevginin O'nun isteğinin işleyişi ile yakından bağlantılı olduğunu öne sürerler. Allah'ın, dilediği her şey ile tatmin olduğunu, üzerinde durarak ifade ederler ve bu durumun O'nun yalnızca maddesel yaratılışına değil, aynı zamanda iman ve imansızlık konularına da uygulandığını belirtirler. Allah yalnızca imanı sevmekle kalmaz, aynı zamanda Allah'a karşı saygısızlığı da sever ve cezalandırılabilir bir inançsızlık ile 'tatmin olur'. Her şey Allah'ın yaratılışıdır, her şey O'nun isteği ve amacı aracılığıyla meydana gelir ve O bu durumdan hoşnuttur.

Bundan dolayı Aşariler, Allah'ın onaylamamasına rağmen bu dünyada kötülüğün meydana geldiğine inanan, ortodoks olmayan *Mütezile* görüşü ile mücadele ettiler. Aşariler, *Mütezile*'yi Allah'ın yetkisizliğine inanmak ile suçladılar⁶⁸ ve iyi bilinen ve sünnet tarafından kutsanan şu yetkili söze başvurdular: 'Allah'ı hoşnut eden, vardır; Allah'ı hoşnut etmeyen, yoktur.' Allah, dilediği şeyden hoşnut olur ve kendisini hoşnut eden şeyi diler.

Bu nedenle, Aşaritelere göre tanrısai sevgi, Allah'ın isteğinin tüm eylemlerine uygulanır. Bu sevgi, Kutsal Kitap'taki sevgi teriminden farklı olarak, bir 'tatmin olma'

⁶⁸ *Mütezile'nin* Aşaritlerin ve Maturiditlerin ellerinde uğradığı yenilgiden sonra, Aşaritlerin ve Maturiditlerin öğretilerine Müslüman düşüncesinde yer verilmediği gibi bir varsayımda bulunmamak gerekir. *Şii'*lerin Onikileri ve *Zeydiye*, *Mütezile'nin* tezlerinden çoğunu benimsemişlerdi ve bu tür çevrelerde Ali'nin (peygamber Muhammed'in damadı ve dördüncü *Halife*), *Mütezile'nin* öğretilerinden esinlendiğine inanılırdı, ama bu inançlar yanlışti. *Şii'*li Onikiler, imamlarını aynı zamanda 'Adalet ve Birliğin halkı' olarak adlandırdılar – bu ünvanı ilk kez *Mütezile* onlar hakkında kullanmıştı – ve Kuran'ın sonsuz olmadığını, yaratılmış olduğunu ileri süren *Mütezile* öğretilerini de benimsemişlerdi.

Aynı zamanda ilk *Şii'*ler ve bazı *Sufiler*, yeni koşulların, daha önce verilmiş olan tanrısai bir kararda değişikliğe neden olabileceklerini de iddia etmişlerdi. Allah, 'düşüncesini değiştirebilir' (*İslam Ansiklopedisindeki* 'Bada' konusuna bakınız). *Mütezile*, aynı zamanda, ortodoks öğretinin tanrısai buyruk görüşüne itiraz ederek insan yaşamındaki özgür felecek ve olasılıklardan söz etmişti.

Şii-Mütezile teolojisi hakkındaki bir ifade içinbkz. I.Goldziher *Vorlesungen über den Islam* (Heidelberg, 1925), sayfa 225.

şeklinde anlaşılır ve Allah'ın hoşnutluğu, imandan imansızlığa, kötü olandan faziletli olana kadar uzanır.

Tanrı'nın isteği ve bu isteğin sevgisi arasında uyumu sağladıktan sonra, bu düşünceye inanan ortodoks, Allah'ın insandaki sevginin nesnesi olamayacağını belirten ortodoks düşünçesine sahip olan diğer tüm okulları kabul eder. Bu okullar, insan iradesinin yalnızca gelecek olana ve henüz var olmayana işaret edebileceğini beyan ederler. Bu nedenle, insan isteği ve insan isteğinin sevgisi Allah'a uygulanamaz, çünkü Allah sonsuzdur ve insan iradesinin nesnesi olamaz. İnsan Allah'ı sevemez ya da O'nda tatmin bulamaz ve insanın Rabbine olan 'sevgisi', ancak O'nun iradesine boyun eğmesi ve itaat etmesi ile fark edilebilir.

INDEX

A.ARAPÇA SÖZCÜKLER, DEYİMLER VE ÖZEL İSİMLER

Bu indeks, metinde bulunan transkripsiyonlar üzerine temellendirilmiştir. Parantez içindeki transkripsiyon biçimi, özel isimler hakkında daha fazla bilgi ile Arap dili ve edebiyatı aliminin yararlanması için tasarlanmıştır. Urduca telaffuzun Arapça telaffuzdan farklı olduğu durumlar ikinci parantezler içinde belirtilir.